

Voruta

... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai, bet pasitraukė į pili, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Nr. 5 (647)

2008 m. kovo 15 d.

Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

8-9

Kun. Pranas
BIELIAUSKAS
Vilniaus
dienoraštis
(1915 - 1919 m.)

7-14

Lietuviškas baras

Nr 19 (27)

PRENUMERUOKITE !!!

2008 METAMS

„Vorutą“

1 mėn.	–	3.00 Lt
3 mėn.	–	9.00 Lt
6 mėn.	–	18.00 Lt
9 mėn.	–	27.00 Lt
10 mėn.	–	30.00 Lt

Indeksas 0135

„Vorutą“ galima prenumeruoti internetu, adresu: www.post.lt skyrelyje „prenumerata“ pasirinkti laikraštį „Vorutą“

Kovo 11-oji – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo diena

Europos geografinis centras Vilniaus rajone

Tikrai gražus Lietuvos rytų kraštas. Nuostabi Vilnija. Čia mūsų šalies istorijos lopšys, Lietuvos galybės viduramžiais centras, čia senosios ir kartu jaunosios sostinės, nepakartojama gamta.

Tai gamtos ir žmogaus kūrinys, kurį mes puoselėjame iš kartos į kartą. Gal tai likimo dovana, bet mūsų protėviai pasirinko ir gynė vietą, kuri dabar jau neabejotinai pripažįstama kaip Europos geografinis centras. Tai reikštų, kad mes, atstovai nedidelės valstybės, esame tikroje kryžkelėje tarp senojo žemyno rytų ir vakarų, šiaurės ir pietų, todėl nenuostabu, kad mes gerai suprantame ir vertiname tautų kultūras, esančias į visas puses nuo mūsų. Tik nuo mūsų, amžininkų priklausau, kad Europos geografinis centras taptų ne tik saugomas, lankomas, bet ir įsimintinas. Juk greta nuostabaus Girijos ežeras, vienas seniausių Lietuvoje - Bernotų piliakalnis, senovės pagonių laidojimo vieta.

Dažnas pasakys, toks tai įvykis. Ne viena valstybė savo teritorijoje mano, kad turi analogą. Tegu mano. Tačiau tai nustatėme ne mes, o Prancūzijos nacionalinio geografinio instituto mokslininkai, patvirtinę, kad

Europos centras tikrasis ir vienintelis yra 26 km šiauriau Vilniaus, prie Purnuškių kaimo. Tai fiksuota Gineso rekordų kny-

goje. Nustačius šią vietą prasidėjo jos įprasminimo darbai: pažymėtas paminkliniu akmenu faktas, Lietuvai įstojus į ES – sutvarkyta geografiniam centrui būdinga vieta, pastatytas paminklas, pradėta tvarkyti aplinka.

Daug ginčų kėlė greta golfo laukų įrengimas, bet dabar kiekvienam apsilankiusiam aišku, kad baimė buvo perdėta, kad kraštovaizdis tik pagerėjo, atsirado galimybė sulaukti daugiau lankytojų, nes greta turime UNESCO patvirtinto paveldo paminklą Struvės lanką. Turint omenyje, kad netoli Europos parkas, pagaliau Sudervės, Dūkštų, Kernavės istorinės, gamtosauginės, kraštovaizdžio įžymybės, nepanaudoti tokio paveldo turizmui, krašto įvaizdžiui gerinti, artėjant Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimui, būtų nedovanotina klaida.

Bet vien turėti paveldą, juo didžiulis mažas. Reikia, kad jis būtų kuo daugiau lankomas, kad atvykę svečiai galėtų pailsėti, pasigrožėti, pamatyti, įgyti išpūdžių, atsiųstų savo pažįstamus. To nebus, jei neturėsime atitinkamos infrastruktūros. Golfo žaidėjai atvykę čia tikriausiai savo dėmesį skirs pamėgtam žaidimui, bet jų šeimų nariai ve-

Nukelta į 16 p.

Mažoji Lietuva

Kas bijo Hugo Scheu'jaus?

Klaipėdos krašte nedaug belikę ne tik senųjų, prieškariu gimusių vietinių gyventojų, bet ir pokarinių jų palikuonių. Taigi nelinksmai juokaujant: jau galime sudarinėti „Mažosios Lietuvos Raudonąją knygą“, kurioje bent jau užregistruotume kiekvieną su tuo Kraštu susijusį kraujo ryšiais; o jei dar pamėgintume užrašyti jų liudijimus, praeities ir dabarties vertinimus!..

Šiandien kalbiname ROŽĄ ŠIKŠNIENĘ, Šilutės muziejaus direktorę, istorikę, kuriai Likimas į dokumentus kaip gimimo vietą „įrašė“ ne kokį mažlietuvišką kaimelį, o – tolimąjį Krasnojarsko kraštą...

Gerbiama Roza, jau daugelį metų dirbdama Šilutės muziejaus direktore, rūpinatės Mažosios Lietuvos paveldu, jo išsaugojimu ir sklaida. Ar Jūsų žvilgsnis į šį kraštą „objektyvus“, t.y. grynai mokslinis, ar – juokaujant - Jūsų viešasis interesas čia susikerta su privačiu?

Manyčiau, čia susikerta mano viešasis ir „privatusis“ interesas. Priešingu atveju, neturėčiau tiek daug kantrybės įrodinė-

Roza Šikšnienė

dama, kad būtina išsaugoti Mažosios Lietuvos paveldą. Jei kas bus išsaugota, tai tik mūsų pastangomis. Iš šio milžiniško kultūros paveldo tiek ir teliko.

Gal primintumėte savo šaknis – kaip esate su šiuo kraštu susijusi? Ir kaip linkusi apibrėžti savo tapatybę?

Su šiuo kraštu esu susijusi per mamos giminę. Senelis Jurgis Meigys buvo tikras klaipėdiškis, ūkininkas iš Didžiųjų kaimo. Mama save taip pat laiko „klaipėdiške“ ar-

Nukelta į 2 p.

Iš Baltarusijos politinės istorijos

Baltarusija jam tapo dievybe

2008 m. sausio 5 d. Baltarusių kultūros draugijoje Lietuvoje viešėjo vienas iš iškiliausių baltarusių tautos atstovų, menotyros mokslų daktaras Zenonas Pozniakas. Manau, kad jį jau ir šiandien galima vadinti nacijos šventuoju. Dėl meilės ir atsidavimo Baltarusijai perėjęs kryžiaus kelius, jau daugiau kaip dešimt metų gyvendamas užsienyje (tėvynėje jam neliko vietos), puoselėja ir saugo savo širdyje Baltarusiją bei šviesų tikėjimą jos atgimimu.

Ko gero, nėra kitos tokios asmenybės šiandienėje Baltarusijos istorijoje, kuri susilauktų tokių prieštaringų vertinimų: nuo žiaurios neapykantos iki aklos meilės ir noro be atodairų sekti juo. Nežiūrint to, kad jau nuo 1996 m. jis nebegyvena Baltarusijoje, tarp šalies gyventojų laikomas pačiu žymiausiu ir gerbiamiausiu baltarusiu. Net nesutaikomiausi antagonistai šiandien negali rasti jam alternatyvos, kito žmogaus, kuris turėtų tokį autoritetą tiek šalyje, tiek ir užsienyje. Net ir dabar, kai imama kalbėti apie baltarusių kalbos, kultūros, istorijos problemas, pirmiausia iškyla Zenono Pozniako vardas.

Jis maloniai sutiko duoti „Vorutai“ interviu, kuris mums padės iš arčiau susipažinti su šiuo žmogumi. Žmogumi, kurio vardas 1990 m. pr. dažnai buvo minimas ir Lietuvoje.

Prašau prisistatyti „Vorutos“ skaitytojams Zenonas Pozniakas, Baltarusijos liaudies fronto „Atgimimas“ (BLF) ir Konservatyviosios krikščioniškos partijos vadovas. Šiuo metu esu emigravęs į Jungtines Amerikos Valstijas,

Zenonas Pozniakas

tęsiu vadovavimą partijai ir frontui. Gimiau 1944 m. Vijos rajono Subotnikų miestelyje, kuris yra netoli Dieveniškų. Dabar su nedideliu, politiniams klausimams skirtu vizitu esu Vilniuje ir buvau susitikęs su Baltarusių kultūros draugijos nariais. Čia taip pat vieši dr. Jurijus Bandaževskis (interviu su dr. J. Bandaževskiu skaitykite viename iš kitų numerių), su kuriuo turime daug bendro sprendžiant Černobylio problemas. Beje, būtent dėl Černobylio pragaistingo poveikio baltarusių nacijai paviešinimo jis taip pat nukentėjo nuo režimo.

Kiek man žinoma, Jūs, be politikos, dirbate mokslo srityje. Prašau papasakoti apie tai plačiau.

Nukelta į 14 p.

Paminėjo Vasario 16-ąją

Kalba Tilžės konsulas A. KAMINSKAS

Šimet sukanka 90 metų, kai Lietuvos Taryba Vasario 16-osios aktu pasauliui paskelbė, kad lietuvių tauta atkuria savąją valstybę, ir 20 metų po to, kai Sąjūdžio vadovaujama mūsų šalis ryžtingai pradėjo savo žygį į laisvę.

Ta proga ne tik Lietuvoje, bet ir Karaliaučiaus krašte buvo paminėta Vasario 16-oji – Lietuvos valstybės atkūrimo šventė.

Vasario 19 d. 17 val. į Karaliaučiaus krašto Tilžės dramos teatrą pasipuošę ir gerai nusiteikę rinkosi čia gyvenantys lietuviai pažymėti Lietuvos nepriklausomybės 90-ųjų metinių. Į šventę buvo pakviesti Karaliaučiaus krašto, Karaliaučiaus ir Tilžės miestų, Ragainės, Gastų bei kitų rajonų val-

Minejimo dalyviai saleje

Koncertuoja Deivis ir R. Ražanauskienė

džios atstovai, lietuviškų įmonių vadovai. Jų prisirinko gana daug. Visus norinčiuosius dalyvauti vos sutalpino Tilžės dramos teatro salė.

Teatro scenoje – Lietuvos ir Rusijos vėliavos, didelis gražių rožių krepšys.

Šventė, žinoma, prasidėjo Lietuvos himnu.

Šia proga susirinkusiuosius pasveikino Tilžės generalinis konsulas p. Arūnas Kaminskas ir palinkėjo geros sveikatos bei kloties, pasidžiaugdamas, kad Lietuva tapo Šengeno nare. Prie jo sveikinimų prisijungė Lietuvos kultūros ministro pavaduotojas p. Mindaugas Čilinskas. Jis visiems linkėdamas geros šventės priminė, kad prieš tris mėnesius Tilžėje lankydamasis Lietuvos kultūros ministras pažadėjo valstybės nepriklausomybės 90-mečio proga čia gyvenančius lietuvius pradžiuginti nuostabių koncertų. Savo žodį ištesėjo. Į šventę iš Vilniaus atvyko nepakartojamas Deivio ir Renatos Ražanauskienės duetas. Jo vardu su

švente pasveikinęs dainininkas Deivis pareiškė, kad smagu dainuoti svečiuose ir, kaip vizitinę kortelę žiūrovams, pirmiausiai padovanojo populiariąją dainą „Čik-čirik“. Vėliau skambėjo nuostabios lietuvių liaudies dainos, operų arijos ir kt. Žiūrovai buvo sužavėti dainų atlikimu, juos palydėjo aplodismentais ir kaip padėką įteikė po rožių puokštę.

Karaliaučiaus miesto generalinis konsulas p. Viktoras Baublys taip pat visus pasveikino su Lietuvos Valstybės atkūrimo švente.

Šventę suorganizavo Lietuvos konsulatas. Joje dalyvavo ir mokytojai, dirbantys Karaliaučiaus krašto lietuviškose mokyklėse.

Karaliaučiaus krašto Ragainės antrosios vidurinės mokyklos lietuvių kalbos ir etnokultūros mokytojas Jonas GLINSKIS

Mažoji Lietuva

Kas bijo Hugo Scheu'jaus?

Atkelta iš 1 p.

ba, kaip dažniausiai sako, „vietinė“. Manau, kad mano karta save nelabai gali tapatinti su vietiniais, su lietuvininkais. Pokaris, kai dauguma Klaipėdos krašto gyventojų buvo išvaryti, tarybinis laikotarpis, mokykla labai suniveliavo regionines etnines kultūras, o Rytprūsių arba Mažosios Lietuvos etninė kultūra beveik visai išnyko. Klaipėdos krašte labiau išliko materialus paveldas – architektūra, techniniai įrenginiai, kaimų ir miestelių struktūra, keliai; visa tai ryškiai skiriasi nuo materialaus kitų Lietuvos regionų paveldo. Tuo tarpu buvusias bendruomenines, etnines ir kultūrinės tradicijas (tokias kaip tartis, dainos, papročiai, šventės, bendravimo papročiai) yra išlaikę tik senieji žmonės ir tai jas palaiko tik tarp savo giminių.

Ar liuteroniškoji tradicija šeimoje buvo gyva? Jei ne - kada suvokėte save kaip liuteronę? Ką šiuo metu Jums reiškia ev. liuteronų Bažnyčia? Ar svarbus, priklausomybės konkrečiai savajai parapijai, jausmas?

Mūsų šeimoje liuteroniškoji tradicija buvo labai gyva ir susijusi ne tik su bažnyčia. Senelis visai nelankė bažnyčios, pats namie skaitė Šventąjį raštą. Kiekvieną sekmadienį mes, vaikai, susodinti ant „kakelbenkio“ kartu studijuodavome Bibliją.

Šiuo metu ev. liuteronų Bažnyčia man liudija, kad mūsų krašte dar išlikęs tikrasis dvasinis gyvenimas. Ne taip svarbu, kuriai konkrečiai parapijai priklausau. Svarbu, kad liuteroniškoji krašto tradicija yra tęsiama, nemažai jaunimo dalyvauja bažnytiniame gyvenime. Džiaugiuosi, kad jauni kunigai neišvažiuoja ieškoti geresnio gyvenimo, o kantriai dirba savo labai reikalingą ir kilnų darbą. Vertinu krašte jaučiamą Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto, Teologijos katedros veiklos įtaką jaunimo auklėjimui.

Taigi, kaip sakėte, šio krašto tradicijas yra teiškai senieji „šišioniškiai“ (o jų juk likę vos keletas). O kaip įvertintumėt dabartinių gyventojų bei vietinės valdžios (Šilutės bei viso Klaipėdos krašto) požiūrį į savitą šio krašto istorinę praeitį, materia-

lųjį ir dvasinį paveldą? Ar neįaučiamos sąmoningos ir nesąmoningos pastangos viskam uždėti „žemaitiškąjį štamą“?

Taip, labai jaučiamas noras turėti „savąją“, įprastą aplinką, tik tas Klaipėdos kraštas nepasiduoda - kur bepažvelgsi, vis kitaip nei Žemaitijoje ar Dzūkijoje; daugelį tai pykina. Jie apšiltina namus iš išorės, nukapodami balreljefus, praėjusio šimtmečio papuošimus; deda plastikinius langus kaip blynus, neįausdami graužaties - juk ne jų tėvų statyta.

Aišku, negali reikalauti, kad atsikėlęs iš kitur žmogus mylėtų šį kraštą labiau negu savo tėviškę, tik gaila, kad nemokame gerbti praėjusiųjų kartų triūso, sunkiomis pastangomis sukurtos unikalių laikmetį atspindinčios aplinkos. Negalima sakyti, kad visi vietinės valdžios žmonės nesidomi krašto istorija ir nebando nieko daryti. Taip nėra, domisi, tačiau tam, kad suprastumei, ką ir kaip reikia daryti, reikalinga aukštesnė visos visuomenės kultūra, o kultūrai ir švietimui kuo toliau, tuo mažiau skiriama dėmesio.

Kokią misiją vykdo Jūsų vadovaujamas Šilutės muziejus? Kaip sekasi „pri-

kelti“ Hugo Scheu'jaus dvarą? Gal šios daug Krašto kultūrai nusipelnusios asmenybės pavyzdys turėtų parodyti, jog mūsų „patriotinės“ nuostatos, siekiant šį Kraštą „sulietuvinti“, atmesti vokiškąjį jo komponentą tarsi svetimkūnį, yra per siauros?

Man labai gaila, tačiau prikelti šį dvarą sekasi sunkiai, mes jau jį vadiname Šilutės dvaru, kad nerėžtų ausies Hugo Scheu'jaus (Šojaus) vardas. Nujaučiu, kad kaip tik dėl to dvaras ir negauna finansavimo iš struktūrinių fondų. Agentūrose, kuriose dalinamos struktūrinių fondų lėšos, sėdi žmonės, kurių mes nepažįstame ir kurie niekada nesidomėjo šio krašto kultūra. Tad, jiems nėra motais, kad Mažosios Lietuvos kampelių turime tik čia, Klaipėdos krašte, kad Hugo Scheu'jus savo dvare buvo sukaupęs didelę lituanistinę biblioteką, įkūręs muziejų, kuriame išsaugota unikaliausia etnografinė lietuvininkų baldų kolekcija (kaip tik šie baldai buvo kopijuojami, įrengiant K. Donelaičio muziejų Tolminkiemyje), kad Karaliaučiaus krašte tikrai nieko neišliks iš buvusios kultūros; kad tik čia, Lietuvoje, išsaugoję mažlietuvių paveldą, o kartu - išgelbėję nors truputėlį originalios lietuviškosios istorijos, kaip tai darė vokiečiai Hu-

Nukelta į 3 p.

Mažoji Lietuva

Kas bijo Hugo Scheu'jaus?

Hugo Scheu'jaus paminklas Šilutėje,

Atkelta iš 2 p.

go Scheu'jus, galėsime jaustis turtingi ir išdidūs. Noriu pabrėžti: tikrai kiekvienas regionas yra unikalus, ir puiki idėja - Lietuvos tūkstantmečio paminėjimo programos rėmuose restauruoti regionų dvarus, juose įkurti kultūros centrus, tik - kodėl ji nevykdoma?!

Dalyvaujate Lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ veikloje. Kokią regite šios veiklos prasmę, perspektyvas? O problemų ar esama?

Dalyvauju šios bendrijos veikloje ir visada gražiuosi, kad tiesiog pritrūksta laiko aktyviau dirbuotis. Bendrijoje susibūrę „klaipėdiškiai“ tikrai nuoširdžiai stengiasi daryti viską, kad krašto tradicijos būtų perduodamos ir propaguojamos. Bendrija turi gražių tradicijų, pavyzdžiui, kapinių švenčių atidarymas Bitėnų kapinaitėse, kasmetinės konferencijos Tilžės Aktui paminėti ir t.t. Tačiau bendrijos narių mažėja, tad labai svarbus užsimezgęs bendradarbiavimas su Klaipėdos universiteto Istorijos ir Baltistikos katedromis. O problemų, aišku, esama, pirmiausiai - norima daug daugiau nuveikti, negu įmanoma.

O kaip vertinate Mažosios Lietuvos, Klaipėdos krašto problemos kėlimą visos Lietuvos mastu? Regis, esama pastangų ir skambinama pavojaus varpais, ir saugoma tai, kas likę (rengiamos konferencijos ir pan.)?

Vertinu labai pozityviai - būtina saugoti tai, kas likę, ateinančiųjų kartų labui. Nepaprastai svarbu, kad sugebame leisti Mažosios Lietuvos enciklopediją - tai tikrai milžiniškas darbas, sujungęs išeivius iš Mažosios Lietuvos ir gyvenančius bei dirbančius čia, Lietuvoje, t.p. mažlietuvius ir „didlietuvius“. Žaviuosi Marijos ir Martyno Purvinų atsidavimu tiriant Mažosios Lietuvos architektūrinį paveldą, prof. Domo Kauno veikla, populiarinant ir saugant Mažosios Lietuvos rašytinį paveldą bei įamžinant raštijos veikėjus, Klaipėdos universiteto Baltistikos katedros ir Baltijos regiono istorijos bei archeologijos instituto darbuotojų darbus. Pati skambinu varpais: reikia restauruoti vieną iš geriausiai išlikusiųjų Mažosios Lietuvos dvarų [Hugo Scheu'jaus dvarą], čia įkurti Mažosios Lietuvos kultūros ir turizmo centrą. Tai turi būti vieta, kurioje būtų reprezentuojama Mažosios Lietuvos kultūra, kaupiama visa jos įamžinimui skirta medžiaga; čia autentiškoje aplinkoje būtų puoselėjamos Mažosios Lietuvos kultūros tradicijos, atgaivinama tai,

kas buvo šiame dvare daroma XIX-XX a.pr.

Nors mūsų valstybė nedidelė, tačiau jos jėga ir gyvybingumas slypi per šimtmečius susiklosčiusiame regionų originalume, tai privalu išsaugoti.

Ar domisi šiuo Kraštu išeiviai ir jų palikuonys (t.p. ir vokiečiai), ar jie reiškia daugiau nuoskaudos dėl patirtų kančių, ar - šiltus sentimentus buvusiai Gimtinei?

Kalbant apie atvykstančius buvusius šio krašto gyventojus, reikia pasakyti, jog jų žymiai sumažėjo: po nepriklausomybės paskelbimo buvo plūstelėjusi tikra banga vadinamųjų „nostalgijos“ turistų, o dabar jų beveik nebeliko. Atvyksta jaunimas, čia gimusiųjų vaikai ir vaikaičiai, ir jie dažniausiai gailisi, kad per mažai su tėvais kalbėjo šia tema. Juos žavi tai, kad mūsų Šilutė dar dvelkia XX a. pradžia (architektūros paveldas), kad išsaugota nuostabi gamta (ačiū Dievui, kad yra toks Nemuno deltos regioninis parkas, jame negalima kur įsigeidus statyti namų), kad likę medžiais apsodintų kelių (nors šiuos medžius baigia kelininkai išpjauti, net negalvodami atsodinti). Tačiau yra nemažai vyresniojo amžiaus žmonių, kurie perka čia butus, apsigyvena Šilutėje ar apylinkėse; jie dar moka lietuviškai; manau, išvykę paauglystėje, jie kitur nepirapo, tik „atgyveno“ savo gyvenimą, čia jie jaučiasi geriau, o jų vaikai atvažiuoja tik aplankyti. Nesutikau žmonių, reiškiančių nuoskaudą; kita vertus, atvažiuoja dažniausiai tie, kurių kilmė lietuviška.

Matyt, galite įvertinti ir kai kurių Vokietijos institucijų (bei asmenybių) poziciją šio Krašto atžvilgiu – juk ne kartą lyvavote Ostsee Akademie, vėliau - Academia Baltica renginiuose?

Muziejus bendradarbiauja su Academia Baltica; tikrai dalyvauju jų organizuojamose konferencijose. Esame net bendrą konferenciją Juknaičių poilsio namuose surengę – „Naujas gyvenimas po senais stogais“. Šios institucijos pozicija labai aiški: turi virti naujasis gyvenimas po senaisiais stogais; naujieji gyventojai turi įleisti šaknis šioje žemėje, o tai įvyks tik geriau pažįstant krašto istoriją, kultūrą, pagarbiai elgiantis su krašto paveldu, tiek dvasiniu, tiek ir materialiu. Labai gerbiu buvusį šios institucijos vadovą dr. Dietmarą Albrechtą; tai nepaprastai inteligentiškas, europietiškas žmogus, gerbiantis Baltijos valstybes, vienas iš pirmųjų pradėjęs kultūrinį bendradarbiavimą tarp Vokietijos ir Lietuvos.

Kalbėjosi Astrida PETRAITYTĖ

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai 2008 metais

Tęsinys. Pradžia Nr. 3

1903 II 11 Katenhofe (Lenkija) gimė Viktoras **Falkenhanas**, vokiečių kalbininkas, Humboldtų universitete dėstė lietuvių kalbą. Išleido monografiją apie Bretkūną, vokiškai sukūrė novelių apie jį. Parašė straipsnių apie lietuvių literatūrą enciklopediniam žodynui, išvertė į vokiečių kalbą liaudies pasakų.

Mirė 1987 IV 16 Berlyne.

1688 II 17 Dovydėliuose (Įsruties aps.) gimė Fabijonas Ulrichas **Glazeris**, giesmių eiliuotojas, vertėjas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo. Sueiliavo giesmių, išleido jų rinkinį „Kelios nobažnos giesmės...“, 1736, kartu su J. Berendu.

Mirė 1747 XI 7 Didlaukiuose (Įsruties aps.). (*MLE, 1, 504-506)

1933 II 19 pašventinta **Pagėgių** ev. liuteronų bažnyčia. Po II pas. karo parapija porą metų meldėsi bažnyčioje, kol 1948 VI 30 pastatas buvo atimtas ir jame įrengtas grūdų sandėlis, vėliau kino teatras „Komjaunuolis“; 1989 m. atsikūrusi Pagėgių parapija vėl meldžiasi senojoje bažnyčioje.

1953 II 20 Detmolde (Vokietija) mirė **Vydūnas** (Vilius Storosta), dramaturgas, filosofas, publicistas, Tilžės lietuvių giedotojų draugijos vadovas. Baigęs Ragainės mokytojų seminariją, mokytojavo, vėliau studijavo Vokietijos universitetuose, dėstė Klaipėdos muzikos mokykloje. Parašė pjesių („Probočių šešėliai“, 1908; „Amžina ugnis“, 1913; „Pasaulio gaisras“, 1928, ir kt.), filosofinių, istorinių, publicistinių ir kt. darbų.

Gimė 1868 III 22 Jonaičiuose (Šilutės raj.). 1991 m. perlaidotas Bitėnuose (Pagėgių savivaldybė).

1993 II 20-25 Vilniuje vyko **Pasaulinės Liuteronų Sąjungos** aptariantis (koordinacinis) suvažiavimas.

1708 II 21 Gumbinėje mirė Mykolas **Merlinas**, išleidęs lotynų kalba traktatą „Pagrindinis lietuvių kalbos principas“ („Principium primarium in lingva Lithvanica“), 1706). Studijavo Karaliaučiaus universitete, mokytojavo, kunigavo. Gimė 1641 XII 19 Oberslebene (Vokietija). (*MLE, 3, 165-166)

1868 II 29 Bokeliuose (Pakalnės aps.) gimė Vilius (Vilhelmas) **Steputaitis**, Maž. Lietuvos visuomenės ir kultūros veikėjas, Prūsijos landtago deputatas (1913-1918). Mirė 1941 I 1 ten pat?.

2008 kovas

1898 III 6 Antšyšiuose (Pagėgių aps.) gimė Jurgis **Stragys**, mokytojas, Mažosios Lietuvos kraštotyrininkas.

Mirė 1928 Klaipėdoje.

1708 III 13 Skaisgiriuose mirė Motiejus Vilhelmas **Meisneris**, giesmių eiliuotojas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo. Parašė giesmių (kelios jų išspausdintos 1705 m. giesmyne).

Gimė 1664 m. prie Gumbinės. (*MLE, 3, 50)

1983 III 14 Vilniuje mirė Emilijus **Kraštinaitis**, vertėjas. Baigęs pradžios mokyklą, dirbo spaustuvėje, „Prūsų lietuvių balso“ redakcijoje, Klaipėdos, Kauno, Vilniaus įstaigose, Lietuvių kalbos ir literatūros institute, parašė vertingų atsiminimų apie Maž. Lietuvą. Išvertė H. Manno „Profesorių Unratą“ (1948), E. M. Remarque'o „Laikas gyventi ir laikas mirti“ (1958), vokiškų novelių, lietuvių rašytojų kūrinių į vokiečių kalbą. Išvertė D. Kleino „Pirmąją lietuvių kalbos gramatiką“ (1957), iššifravo Mato Pretorijaus „Prūsijos įdomybes“ (1999).

Gimė 1903 VIII 15 Mažuosiuose Šileliuose (Ragainės aps.). (*MLE, 2, 304)

1898 III 19 Žem. Naumiestyje gimė Kristupas **Gudaitis**, gydytojas, Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios konsistorijos prezidentas (1938), veikalo Kanadoje „Lietuviai evangelikai“ (1957) ir kitų liuteroniško turinio raštų autorius.

Mirė 1972 VII 26 Warrene (JAV). (*MLE, 1, 529)

1568 III 20 Tepliuvoje mirė **Albrechtas Brandenburgietis**, paskutinysis „palaimintosios Mergelės Marijos vokiečių namų Jeruzalėje prieglaudos brolių ordino“ didysis magistras, Prūsijos kunigaikštis (1525-1568), Reformacijos įtvirtintojas Prūsijoje, giesmės „Tebūna taip, kaip nori Jis“ autorius.

Gimė 1490 V 17 Ansbach (Vokietija). (*MLE, 1, 43)

1818 III 21 Ragainėje mirė Danielius Frydrichas **Milkus**, vertėjas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo. Išvertė pamokslų brolio K. Milkaus „Mišknygom“, dalyvavo polemikoje su G. Ostermeyeriu dėl lietuviškų giesmynų. Gimė 1739 I 11 Mielkiemyje. (*MLE, 3, 116)

1868 III 22 Jonaičiuose (Šilutės aps.) gimė **Vydūnas** (Vilius Storosta), dramaturgas, filosofas, publicistas, Tilžės lietuvių giedotojų draugijos vadovas. Baigęs Ragainės mokytojų seminariją, mokytojavo, vėliau studijavo Vokietijos universitetuose, dėstė Klaipėdos muzikos mokykloje. Parašė pjesių („Probočių šešėliai“, 1908; „Amžina ugnis“, 1913; „Pasaulio gaisras“, 1928, ir kt.), filosofinių, istorinių, publicistinių ir kt. darbų.

Mirė 1953 II 20 Detmolde (Vokietija), 1991 m. perlaidotas Bitėnuose (Pagėgių savivaldybė).

2008 balandis

1703 IV 4 Karaliaučiuje mirė Bernardas **Zandenas**, talkinęs S. Bitneriui verčiant NT. Kunigavo, profesoriavo Karaliaučiaus universitete.

Gimė 1636 X 4 Įsrutyje.

1973 IV 8 Šilutėje įšventintas kunigu diakonu ilgametis diakonas Jonas **Okas** (g. 1922 III 6 Ridikiškėje, Tauragės aps.). 1978 VIII 13 ten pat pakeliamas pilnateisiu kunigu.

1908 IV 14 Cintjoniškiuose (dabar Šilutė) mirė Martynas **Šernius**, vertėjas, spaustuvininkas ir leidėjas. Dirbo spaustuvėse Tilžėje ir Klaipėdoje. Išspausdino lietuviškų knygų ir kalendorių, leido „Lietuvišką ceitungą“, išvertė didaktinės vokiečių prozos.

Gimė 1849 XI 10 Voveriškiuose (Klaipėdos aps.).

1938 IV 15 Begėdžiuose (Šilutės aps.) gimė Eva Erika **Labutytė** (Vanagienė), žymi Lietuvos grafikė, dramatiško Maž. Lietuvos paveldo įprasminėja.

Mirė 2003 IX 18 Vilniuje, palaidota Plikų kapinėse (Klaipėdos raj.). (*MLE, 2, 442-445)

Parengė Birutė Žemaitaitytė

Tęsinys kitame numeryje

Algirdas Žemaitaitis

Vasario 16-osios akto signatarai

Lietuvos Nepriklausomybės akto signataro Petro Klimo gyvenimas ir veikla

Vilma BUKAITĖ, VILNIUS

Petras Klimas
Nuotr. K. Baulo. MAB

Tęsinys. Pradžia Nr. 4

Tų pačių metų rudenį buvo išrinktas į atnaujintą šio leidinio redakciją. P. Klimas joje dirbo iki 1912 m. vasaros, vėliau „Aušrinei“ parengdavo straipsnių. Anot jo, „Aušrinė“ pažadino ir subūrė to meto pakrikusį ir išsibarsčiusį jaunimą į didelį būrį, užmezgė jo bendravimą tarpusavyje ir su liaudimi, sutvirtino jos lietuviškumą ir pasiryžimą išryškinti savo uždavinius ir kelius. <...> Galime tad sakyti, kad „Aušrinė“ išvarė antrąjį „Aušros“ barą¹⁵.

Žinia apie Pirmojo pasaulinio karo pradžią tėviškėje atostogavusį P. Klimą negreitai pasiekė. Tačiau karas pakreipė jo likimą visiškai kita linkme. Maskvos universiteto Teisės fakulteto absolventas ketino rinktis naujas, istorijos studijas, bet grįžęs į Maskvą buvo dėstytojų išpėtas apie būsimą pirmakursių mobilizaciją ir metus tęsė tolimesnes teisės studijas.

Kultūrinė ir politinė veikla Vilniuje

1915 m. visam laikui parvykęs į Lietuvą P. Klimas pasinėrė į tautinę visuomeninę ir kultūrinę veiklą. Jis įstojo į Lietuvių draugiją šelpti nuo karo nukentėjusiems. Ten parengė plačią ataskaitą lėšas tiekiamam Tatjanos komitetui apie ankstesnę draugijos veiklą. Vokiečiams artėjant prie Vilniaus, daug lietuvių traukėsi į Rusijos gilumą, skilo ir komitetas. Jis veikė ir Rusijoje, Peterburge (vėliau – Voroneže, kur telkė pasitraukusius lietuvius, ir Vilniuje, kur šelpė neišvykusius iš Lietuvos tautiečius), kai P. Klimas liko Vilniuje. Dėl didžiulio darbštumo, veiklumo, sumanumo, gilių erudicijos bei tvirtų tautinių nuostatų jis, nors ir būdamas labai jaunas, greit tapo vienu iš svarbiausių Lietuvių draugiją nukentėjusiems nuo karo šelpti narių. Komitetas rūpinosi ne tik tuo, kas jam buvo pavesta – prieglaudų globa, maisto ir lėšų tiekimu stokojančioms. Jame telkėsi žmonės, kuriems buvo svarbi Lietuvos politinė ateitis, kurie slapčia rūpinosi, kaip galėtų pasiekti tėvynės Nepriklausomybės paskelbimo. Tarp tokių žmonių buvo ir P. Klimas.

Daug laiko ir energijos jis skyrė ir Lietuvių mokslo draugijai, į kurią įstojo dar 1914 m. birželio 27 d. Beje, jis buvo tarp draugijos visuotinio susirinkimo svečių dar 1908 m., kai mokėsi gimnazijoje¹⁶. Nuo pat įstojimo, kol gyveno Vilniuje, jis nepraleido nė vieno visuotinio susirinkimo. Kasmet parengdavo po politinės, socialinės,

kultūros istorijos ar filosofijos pranešimą, pvz.: 1914 m. – „Kas reikia žinoti prieš imant tvarkyti javų prekybą Lietuvoje?“, o 1918 m. – „Senoji lietuvių tikyba“.

1916 m. Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komitetas į Lietuvos miestelius pasiuntė tris savo narius, kad jie patyrinėtų lietuvių inteligentų ir valstiečių pažiūras, švietimo bei sveikatos apsaugos padėtį, administracijos institucijų įtaką visuomenei. Šie tikslai buvo pridenkti būtinybe parūpinti maisto Vilniaus prieglaudoms, tad pavyko gauti okupacinių institucijų leidimą kelienei. P. Klimas buvo pasiūstas į pietų Suvalkiją ir Dzūkiją. Lietuviai inteligentai (pirmiausiai dvasininkai) miesteliuose jam pasakojo apie karo metais vietos žmonėms padarytas skriaudas, jų ekonominę būklę ir nuotaikas.

Tais pačiais metais jis parengė istorijos darbą „Lietuva, jos gyventojai ir sienos“¹⁷, kuriuo vadovaujantis vėliau buvo grindžiamos Lietuvos valstybės teritorijos ribos. Jas apibrėždamas, autorius labiau rėmėsi ne istoriniu, o etnografiniu principu, pabrėždamas, kad lenkinimo ir rusinimo paveiktos, bet dar gana lietuviškos sritys vertos tapti Lietuvos valstybės dalimi. Tai jis įrodė vadovaudamasis statistiniais ir geografiniais duomenimis. P. Klimas pasisamdė dirbti surašinėtoju 1916 m. vokiečių rengtame Lietuvos gyventojų surašyme ir pats patyrė Vilniaus karšto gyventojų santykį su tautiškumu. Vadovaudamiesi jo per šį surašymą padarytomis išvadomis lietuviai inteligentai paruošė kreipimąsi į okupacinę vokiečių valdžią. Pats P. Klimas parašė atsišaukimą tautiečiams siūlydamas: „Tik laisvi palikę, svetimų tautų nevarinėjami ir negrumiami, tik laisvi valdovai laisvoje savarankiškoje Lietuvoje tegalime savo gyvenimą tinkamai sutvarkyti ir kaip kitos nepriklausomos tautos sau gražią ateitį nukloti. Susipraskime visų pirma! Uždekiname dvasioje laisvos nepriklausomos Lietuvos obalsį [šūkis, devizas – V. B.] ir jo vardu vienybėje kiti kitą remkime!“¹⁸. Šio atsišaukimo lapeliai ne tik buvo paskleisti visoje Lietuvoje, bet ir nuorašais keliavo iš rankų į rankas.

P. Klimas dalyvavo ruošiant 1916 m. birželio 10 d. memorandumą Vokietijos Vyriausiajam karo vadui Rytuose, kuriame pabrėžta: „Politinio savarankiško gyvenimo siekimuose apimdami visus krašto sluoksnius ir dėdami pagrindą savo ypatingą kultūrą, lietuviai prisistato sau ateitį, tvarkomą demokratiniais principais su demokratine atstovybe, su seimu Vilniuje, į kurį turi būti renkami visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu“¹⁹. Iš šių dokumentų jau ryškėjo būsimos Lietuvos Nepriklausomybės akto kontūrai. Rengiant įvairius lietuvių politikų vardu skelbiamus dokumentus apie Lietuvos ateitį jauniausias talkininkas buvo P. Klimas. Tą nulėmė ne tik jo erudicija ir išmintis, bet ir teisinės žinios bei puikus vokiečių kalbos mokėjimas. Jis prisidėjo ir kuriant 1916 m. balandžio 24 d. kreipimosi į JAV prezidentą Woodrow Wilsoną tekstą, kuriame apibūdinti lietuvių tautinės veiklos apribojimai priklausomybės Rusijos imperijai metais.

1916 m. lapkritį viešėdamas tėviškėje, P. Klimas buvo suimtas ir apie tris mėnesius kalintas Vilkaviškio kalėjime, nes mėgino paskleisti atsišaukimus, kuriuose kalbėjo apie Lietuvos Nepriklausomybės siekį.

1917 m. birželį Vyriausias karo vadas Rytuose leido Lietuvoje sudaryti „pasitikėjimo tarybą“. Ši tik patariamąją balsą teturinti institucija turėjo tapti krašto prijungimo prie Vokietijos priedanga. Tačiau Vil-

niaus lietuvių politinio gyvenimo dalyviai rūpinosi, kad ji nevirstų okupantų įrankiu. Jie sumanė Tarybą išrinkti tautiečių susibūrimė. Vokiečių valdžia tam neprieštaravo. Organizacinis komitetas, iškilus tautiečiai iš visos Lietuvos ir keturi vilniečiai - iš viso septyniolika žmonių - rengė būsimą Lietuvių konferenciją. Komiteto sekretoriumi buvo paskirtas P. Klimas. Nerimauta, kaip Taryba galės ir ar išvis pajėgs įgyvendinti savo tikslus. P. Klimas dienoraštyje apie tai rašė: „Ir aš, ir Šaulys su Smetona išrodinėjome, jog maksimalizmas yra jaunėlių svajonių padaras. Reikia būti realistais: ką mes galime... Daryti kompromisus mes esame priversti, jei norime tikrai iškelti Lietuvos valstybės klausimą. Kongresas [konferencija – V. B.] tai spres. Bet kongresui jau reikia paruošti pačią Lietuvos idėją“²⁰. Surengti tikrus rinkimus okupacinė

P. Klimas. Lietuva, jos gyventojai ir sienos. Vilnius, 1917 m. LNM

valdžia neleido, tad komitetas nutarė sukvieisti žinomus Nepriklausomybės idėjai ištikimus inteligentus ir žemdirbius. Dalį kviečiamųjų numatė jau pirmųjų posėdžių metu. Kai kuriuose valsčiuose aktyvesnieji vietos gyventojai susibūrę išrinko savo atstovą.

Rugsėjo 18 d. į Vilnių suvažiavo 213 atstovų iš 32 apskričių, tarp jų buvo ir P. Klimas. Kaip rugsėjo 6 d. įkurto laikraščio „Lietuvos aidas“ faktinis redaktorius Lietuvių konferencijoje sėdėjo greta prezidiumo narių.

Rugsėjo 21 d. kartu su Saliamonu Banaičiu, Jonu Basanavičiumi, Mykolu Biržiška, Kaziu Bizausku, Pranu Dovydaičiu, Steponu Kairiu, Donatu Malinausku, Vladu Mironu, Stanislovu Narutavičiumi, Alfonsu Petruliu, Antanu Smetona, Jonu Smilgevičiumi, Justinu Staugaičiu, Aleksandru Stulginskiu, Jurgiu Šauliu, Kazimieru Šauliu, Jokūbu Šernu, Jonu Vailokaičiu ir Jonu Vileišiu buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. Buvo sulaukęs 26-erių ir tik metais vyresnis už jauniausiąjį kolegą K. Bizauską, bet pagal rinkimuose į Tarybą gautų balsų skaičių – net ketvirtas. Daugiau jų buvo skirta tik J. Basanavičiui, J. Šauliui ir A. Smetonai.

P. Klimas dalyvavo daugumoje Lietuvos Tarybos posėdžių. Svarstant aktualius klausimus neretai patardavo, patikslindavo kalbėjusius, pasiūlydavo nemažai redakcinių pastabų. Taryboje ryškėjo dvi politikų grupės: dešinioji dauguma, pasirinkusi nuolaidų Vokietijai kelią, ir keturi kairiųjų pažiūrų politikai, reikalavę atvirai paskelbti institucijos tikslą – visišką Lietuvos Nepri-

klausomybę. P. Klimas rinkosi vidurio kelią. Labiau simpatizuodamas kairiesiems, jis suvokė, kad Vokietija iki pat visiško pralaimėjimo Lietuvos valstybės nepripažins ir gali bet kada nutraukti Tarybos darbą.

1917 m. gruodžio 10 d. Kaune įvyko Tarybos atstovams susitikime su Vokietijos kanclerio ir Užsienio reikalų ministerijos atstovu Kurtu fon Lersneriu. Jis pateikė lietuviams dokumento projektą. Jo pirmoji dalis skelbė apie atsisirbojimą nuo ankstesnio Lietuvos priklausymo kitoms valstybėms, antroji – jos autonomiją Vokietijos sudėtyje. Kitą dieną Lietuvos Taryba svarstė šį vadinamąjį gruodžio 11-osios memorandumą. P. Dovydaitis nedalyvavo posėdyje, A. Stulginskis susilaikė, S. Kairys, S. Narutavičius ir J. Vileišis balsavo prieš, likusieji, taip pat ir P. Klimas – už. Istorikų tyrinėjimai skatina teigti, kad nors ir buvo šio akto priešininkų, visi posėdyje dalyvavusieji Tarybos nariai pasirašė po dokumentu²¹.

1918 m. pr. Vokietijos pareigūnai paprašė Tarybą priimti tik gruodžio 11-osios memorandumo pirmąją dalį, kurią ketino panaudoti Bresto taikos derybose su Rusija. Sausio 8 d. vykusiam Lietuvos Tarybos posėdyje akto projektą iš naujo suredagavo P. Klimas dar papildydamas teiginiu apie Steigiamojo Seimo sušaukimo būtinybę. Kadangi nemažai šio dokumento varianto formuluočių panaudota Lietuvos Nepriklausomybės akte, P. Klimą turėtume vadinti ne tik jo signataru, bet ir bendraautoriumi.

Dar vienas grįžimas prie kompromiso. Sausio 26 d. Lietuvos savarankiškumo skelbimo dokumento projektas suardė Tarybą. Okupacinė valdžia siūlė paruošti du teksto variantus: Rusijai pranešti tik apie Nepriklausomybės paskelbimą, o Vokietijai prie to paties teksto pridėti dar ir išipareigojimus tapti jos autonomine dalimi, tiesa, jei tam pritars Steigiamasis Seimas. Šiuo projektu iš esmės grįžta prie gruodžio 11-osios memorandumo. Abu dokumentai buvo priimti balsų dauguma, bet Taryba skilo: prieš balsavę S. Kairys, S. Narutavičius ir J. Vileišis paskelbė apie išstojimą iš Tarybos, kartu išstojo ir M. Biržiška. Institucijai iškilo subyrėjimo grėsmė.

Vasario 9 d. Lietuvos Tarybos įgaliotas J. Šaulys susitiko su Vokietijos Reichstago daugumos atstovais. Parlamentarai pabrėžė, kad „pripažįsta teisę patiems lietuviams nuspręsti savo ateitį“²². Po poros dienų į Tarybos posėdį susirinkusieji nutarė skelbti visišką Nepriklausomybės aktą, bet tam reikėjo, kad institucija vėl susivienytų. Tad likę jos nariai paprašė P. Klimą, J. Šaulį ir J. Vailokaitį tarpininkauti, kad išstojusieji grįžtų. Tačiau atrodo, su jais P. Klimas tarėsi vienas. Jis sukvietė keturis kolegas į „Lietuvos aidą“ būstinę. Grįžimo sąlyga ir buvo visišką Nepriklausomybės akto paskelbimas. Taikytojui teko ir dar viena subtili misija: grįžtantieji, priimdami tokį svarbų dokumentą, nenorėjo Tarybos pirmininku matyti vieno iš nuolaidžiausiųjų kolegų A. Smetonos. P. Klimo sugebėjo įtikinti likusius kolegas, kad iškilmą dieną institucijai turėtų pirmininkauti vyriausiasis jos narys, „Aušros“ leidėjas ir Didžiojo Vilniaus Seimo rengėjas J. Basanavičius. Tai liudija jo diplomatinis gabumas.

Vasario 15-ąją d. vėl susivienijusios Lietuvos Tarybos dauguma pritarė S. Kairio, S. Narutavičiaus ir J. Vileišio parengtam akto projektui. Jis rėmėsi dar 1917 m. rugsėjo 22 d. Lietuvių konferencijos priimta rezoliucija ir sausio 8-osios akto tekstu. Ir vėl jį galutinai suredaguoti buvo patikėta P. Klimui.

Tęsinys kitame numeryje

Vasario 16-osios akto signatarai**Donatas Malinauskas Vilniuje*****Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS, Šeduva****Minėjimo dalyviai prie Donato, Zofijos ir Filomenos Malinauskų kapo Onušio šventoriuje**Tęsinys. Pradžią Nr. 1***Mintys apie nepriklausomybės išsikvojimą**

Šiandien kalbant apie nepriklausomybės atkūrimą madinga remtis sovietmečio rašliava, kuri buvo budriai sekama KGB, glavlito ir kitų sovietinių struktūrų. Tikrai keisti buvo laikai: P. Klimas 1965 m. gavo užsakymą iš „Vagos“ ir net 400 rb honorarą už prisiminimus, o J. Laucė, nunešęs romano rankraštį į leidyklą, 1972 m. gavo dvejus metus kalėjimo. Kad ir kaip negatyviai žiūrėtume į Justą Paleckį, tačiau 1928 m. jis buvo dar tik žurnalistas ir todėl jo straipsnis „Kaip gimė Lietuvos laisvės žodis (Nepriklausomybės atstatymo darbas Vilniuje)“ nėra sovietinio glavlito kūrinys ir todėl jame nerastume sovietizmo nesąmonių. D. Malinauskas čia tik aktyvus veikėjas.

Tegul skaitytojas atleidžia už ištisinį J. Paleckio straipsnio citavimą, tačiau tai yra svarbu ne tik tam, kad suvoktume vasario 16-osios svarbą, bet ir siekiama perprasti glavlito ir kitų sovietinių struktūrų įtaką ateities kartų pasaulėžiūrai. J. Paleckis rašė: „Pradžioje buvo žodis... Su pirmaisiais Didžiojo karo šūviais 1914 metais konkrečiai iškilo Lietuvos laisvės viltis. Gimė ji pirmiausia tautos vaduose, kurių susirūpinimo tautos likimu gresiančios karo baiseinybės nenuslėgė. Pirmomis karo dienomis Rusijos vyriausiojo karo vado Nikolai Nikolajevičio išleistas atsišaukimas į lenkų tautą davė pagrindą toms viltims, bet kartu sukėlė abejonių ir iškėlė reikalą aktingai susirūpinti savo krašto politiniu likimu. Vilniuje, kur buvo atgimusios tautos aktyvumo centras, išymesnieji lietuvių visuomenės atstovai pradėjo rinktis ir svarstyti padėjimą. Rusai žadėjo lenkams jų svajonių įgyvendinimą, o tarp lenkų svajonių buvo ir lietuviai įterpti. Reikėjo gintis nuo tos pavojingos svajonės. Aktingų lietuvių būrelis nutarė pasiųsti deklaraciją Rusijos vyriausybei dėl lietuvių teisių turėti savo svajones skyrium nuo lenkų ir nebūti vieno likimo

surištiems. Deklaraciją sustatė St. Šilingas ir D. Malinauskas, o lietuvių atstovas Dūmoje M. Yčas ją įteikė Nikolajevičiui, ministrui pirmininkui Goremykinui ir Valstybės Dūmos pirmininkui Rodzianko. Tai buvo pirmas karo pradžioje lietuvių aktingas žygis savo likimui ginti.

Taip pat pirmomis karo dienomis ir Rusijos Valstybės Dūmoje buvo tartas žodis dėl Lietuvos likimo. Tai buvo M. Yčo pareiškimas, kad lietuviai mato tarp karo uždavinių ir Mažosios Lietuvos susijungimą su Didžiąja Lietuva ir autonomiškos tvarkos įkūrimą Lietuvoje.

Vilnių įsikūrė slapta lietuvių centras tautos reikalams ginti. Tas centras kreipėsi plačiu laišku į Amerikos lietuvius, kur iškelta mintis kovoti dėl apsisprendimo teisės Lietuvai ir Amerikos lietuviai raginami tą mintį skleisti Amerikoje ir Europoje. Tai buvo paskutinis aktingas žygis prieš didžiuosius karo įvykius, kurie išblaškė lietuvių tautą ir suskaldė jos aktingųjų jėgų veikimą. 1915 metų pavasarį vokiečiai okupavo dalį Lietuvos, o tu pačių metų rudenį visą. Jie paėmė Vilnių. Gausingos lietuvių organizacijos, išbujojusios tremtinių antplūdžio metu, turėjo užsidaryti. Vilnių liko tik nedidelis aktingųjų lietuvių inteligentų būrelis. Jie liko ne tiek savais sumetimais, kiek su sąmoningu nusistatymu rūpintis Lietuvos reikalais. Padėjimas buvo nelengvas. Okupacijos valdžia su nepasitikėjimu žiūrėjo į bet kokią viešojo darbo pasireikšimą. Lietuvių spauda buvo visiškai uždrausta, pasirodė tikta okupacijos valdžios leidžiamoji „Dabartis“, kuri buvo svetima lietuvių tautos siekimams.

Aktingų žygių reikalas atsirado tuoj miestą užėmus, nes vokiečių kariuomenės vadovybė išleido atsišaukimą į gyventojus, kur pasakyta, kad Vilnius esąs iš rusų jungo išvaduotas „lenkų miestas“, kuris nuolat būvęs „garsios Lenkijos valstybės perlas“. Lietuviams užprotestavus tas visur išlipdytasis atsišaukimas buvo nuplėštas, ir visą laiką

greta pastangų lietuvių tautos teisėms ginti prieš vokiečių okupacijos valdžią teko kovoti su lenkų noru būti vieninteliais Vilniaus, net ir visos Lietuvos globėjais.

Visų pažiūrų lietuvių veikėjai išrinko komitetą lietuvių reikalams atstovauti. Svarbiausias uždavinys buvo išnaudoti karo sudarytas sąlygas Lietuvos apsisprendimo teisėms iškovoti. Be paskleistų liaudyje slapčių atsišaukimų, kuriais buvo ta mintis kelti, lietuvių veikėjai įteikė keletą memorandumų vokiečių okupacinei valdžiai. Juose buvo išdėstyta lietuvių tautos praštis ir tautinio atgimimo judėjimas bei siekimai atstatyti Lietuvos nepriklausomą valstybę. Nemaža raštų tad įteikta dėl tuometinio Lietuvos padėjimo, kuriais prašoma pripažinti lietuvių kalbos teises, leisti draugijoms veikti ir spaudą, taip pat palengvinti rekvizicijų našta. Trečioji darbo kryptis buvo – atsispirti lenkams. 1916 m. gegužės mėnesį Vilniaus lietuviai prisidėjo prie „Rusijos prislėgtųjų tautų lygos“ memorandumo Amerikos prezidentui Vilsonui ir gavo leidimą deleguoti savo atstovus į Loanos „tautų kongresą“.

Bet sunku buvo kalbėti su vokiečių karo valdžia, kuri jautėsi tada visagalė ir suprato tikrai kardu ir patrankų kalbą. Vokiečių karių akyse Lietuvos klausimas buvo išspręstas kardu ir jokio kito sprendimo nereikalavo. Ir ne tik vokiečiams, bet ir okupacijos vargą vargusiai Lietuvos liaudžiai toks išpūdis galėjo susidaryti. Juk kas drįstų prieš galingą vokiečių kalbėti ir dar ko nors reikalauti? Maža kas žinojo apie lietuvių veikėjų saujelės rūpestį iškovoti Lietuvai laisvės saulę. O tas patriotų būrelis nerimo ir neleido „galingam vokiečiui“ savo esamo užmiršti. Jis buvo galingas dvasia ir tvirtas savo vieningumu.

Bendras didis tikslas sujungė visus į vieną. Būrelio dvasios vadu buvo tautos patriarchas dr. J. Basanavičius, o faktiniojo vadu A. Smetona. Būrelį sudarė įvairių pažiūrų atstovai – ten buvo ir krikščionis A.

Stulginskis, ir liaudininkas J. Vileišis, ir socialdemokratas St. Kairys, ir nepartiniai, pav., A. Žmuidzinavičius, D. Malinauskas, dr. J. Šaulys ir kiti.

Naujas sąlygas sudarė įvykęs 1916 m. lapkričio 5 d. Lenkijos paskelbimas nepriklausoma valstybe. Lenkai suprato, kad atgijusi jų nepriklausomybė kelia iš numirusių ir Liublino uniją, ir tuoj pradėjo tiesti ranką į Lietuvą.

Ta ranka rado uolią paramą Lietuvoje gyvenančių lenkų. Lenkijos valstybės tarybos atsišaukimai buvo platinami ir Lietuvoje. Negana to, Lietuvos lenkai įteikė vokiečių okupacijos valdžiai memorandumą, kuriuo stengėsi įrodyti, kad Lietuva turi būti visiškai nepriklausoma ir nusikračiusi rusų jungo, ji nenori lenkiškojo. Tuo tarpu Rusijoje įvyko revoliucija ir prasidėjo rusų fronto krikimas. Vis aiškiau darėsi, kad Rusija toliau kariauti negalės. Rusų darbininkų ir kareivių taryba paskelbė taikos „be aneksijų ir kontribucijų“ šūkį.

Pradėję „broliautis“ su vokiečiais rusų kareiviai fronte kalbėjo tikrai apie taiką. Buvo aišku, kad teks pradėti taikos derybas, ir ten iškilis okupuotųjų kraštų klausimas.

Žodis tenka jau ir diplomatijai. O čia negana paties užgrobumo fakto. Reikalingas ir kai kuris pagrobtųjų kraštų prijungimo pateisinimas. Tos mintys ir vertė vokiečių okupacijos valdžią susirūpinti sudaryti atstovaujamus organus. Labai lengvai sekėsi vokiečiams sudaryti Kuržemio krašto tarybą (Landesrat) iš vokiečių baronų ir vieno kito baronams ištikimo valsčiaus viršaičio kaip „latvių tautos atstovo“. Kitaip buvo Lietuvoje. Vokiečiai kreipėsi į vyskupą Karevičių, paskui į dr. J. Basanavičių ir A. Smetoną siūlydami nurodyti kandidatus į tarybą. Bet tie asmenys nesutiko su tokiu paprastu tarybos sudarymo būdu.

Jie negalėjo pritarti, kad susidarytų tokia taryba, kuri virstų paprastu įrankiu vokiečių planams vykdyti. Dėl to negana buvo gauti vokiečių pasitikėjimą, kuris galėtų pakirsti ištikimybę pačiame krašte. Lietuviai prašė leisti padaryti rinkimus ir duoti progą susisiekti su Rusijos ir Šveicarijos lietuviais. Po ilgų derybų okupacijos valdžia leido sukviesti organizacinį komitetą, bet apie rinkimus ir susižinojimą su užsienio lietuviais iki atstovaujamojo organo sudarymo negalėjo būti nė kalbos.

Organizacinio komiteto posėdžiai įvyko Vilniuje 1917 m. rugpjūčio 1-4 d. Dalyvavo 21 asmuo – 17 iš provincijos ir 4 vilniečiai. Komitetas priėmė keletą nutarimų politikos klausimu ir nutarė, kad reikalinga sudaryti Tautos Tarybą, kuriai išrinkti šauktina konferencija. Į ją kviestini „dori, sąmoningi, tvirto nusistatymo ir inteligentiški lietuviai visų luomų ir politinių nusistatymų, ne jaunesni 25 metų amžiaus“.

Tuo nutarimu remiantis sušauktoji Lietuvių Konferencija Vilniuje įvyko 1917 m. rugsėjo 18-22 d. Iš 264 kviestųjų dalyvavo 214 atstovų. Konferencijoje aptarti Lietuvos likimo klausimai ir rezoliucijoje dėl Lietuvos politikos aiškiai pareikšta, kad Lietuva turi būti nepriklausoma, demokratiniiais pagrindais sutvarkyta valstybė etnografinėse ribose, paliekant valstybės pagrindų ir santykių su kaimynais nustatymą demokratišku būdu sušauktam Vilniuje Lietuvos Seimui. Ir santykiuose su Vokietija konferencija parodė ne vergišką nusilenkimą vokiečių norams, kaip tai darė Kuržemio, o vėliau ir Baltijos (Lyvžemio - Estlandijos) konferencijos ir landesratai, bet žadėjo į jį artimesnius santykius tik ta sąlyga, jei Vokietija pripažins Lietuvos nepriklausomybę dar prieš taikos derybas ir jose gins Lietuvos reikalus.

Svarbiausias konferencijos uždavinys buvo išrinkti Lietuvos Tarybą 20 asmenų su kooptacijos teise ir rezervavimu nuo

Tęsinys kitame numeryje

Muziejus laikraštyje (Nr. 9)

Parakinė XVI a. pb. – XVII a. Foto V.Neliubinas.

Parakinė

Ekspوناتai kartais turi ne tik istorinę bei meninę vertę, bet ir įdomią istoriją. Muziejinės vertybės kartais ilgai klaidžioja nuo atradimo iki jų vietos ekspozicijoje. Toks yra ir Trakų istorijos muziejuje saugomos parakinės, datuojamos XVI a. pabaiga - XVII a. pradžia, likimas.

Vakarų Europoje išlikęs ankstyviausias šaulio parakinis šautuvas datuojamas apie 1350 m. Šaunamieji ginklai, padarę perversmą karyboje, sparčiai tobulėjo. XV a. pabaigoje atsiranda arkebuzos su primityviu taikikliu, raitelio šautuvas – petrinalas. Visą XVI amžių ir iki pat XVII a. pabaigos dominuoja muškietos tipo šautuvai su spyna arba uždegimo mechanizmu. Tobulėjant šaunamiems ginklams kito ir šaulio amunicija.

Muziejuje esanti parakinė pagaminta iš elnio rago. Ragas pjautas nuo pagrindo ir ties dviem pirmosiomis mentės atšakomis. Ertmė išskobta, šonuose likusios tvirtinimo viny ir ant vienos atšakos užmaunamas cilindrinis ovalus kamštis iš geležies. Parakinės aukštis – apie 14 cm. Tokio tipo ir formos raginės parakinės datuojamos nuo XVI a. pabaigos iki XVII a. vidurio.

Datuoti parakinės amžių padeda jos puošyba – priekinėje sienelėje išraižytas bareljefas, vaizduojantis barzdėtą vyrą, maldai sudėtomis rankomis, suklopusi prieš nukryžiuotąjį Kristų, fone - Jeruzalės maldų siena. Vyro kostiumas – manierizmo epochos, ispaniško stiliaus. Tokiam kostiumui būdingos trumpos, pamuštos vata kelnės – braketos, trumpa striukė – vamsas, trumpas apsiaustas stačia apykakle. Kadangi parakinė buvo ne tik amunicijos dalis, bet savotiškas amuletas, turintis apsaugoti mūšyje, tikėtina, kad joje pavaizduotas klūpantis vyras – savininkas paradine apranga. Ji vyravo Europoje 1550-1618 metais, kai Ispanija dar buvo jūrų valdovė. Ispaniškoji mada pasiekė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę jau Žygimanto Augusto (1544-1572) laikais. Jo motina

Bona Sforca buvo pusiau ispanė, Izabelės Aragonietės duktė. Šis stilius dominavo ir pirmo rinkto Lietuvos Lenkijos valdovo Henriko Valua (1573-1574) aplinkoje. Luvre yra dailininko Ž.Klue tapytas Henriko Valua brolio, Prancūzijos karaliaus Karolio IX, portretas tokiu pat kostiumu, kaip pavaizduotas parakinėje. Parakinė gaminta arba Vokietijoje, kas būdinga Nukryžiuotojo vaizdavimo stilistikai, artimai Nitharto (Griunevaldo) manierai, arba vietinių meistrų, žinojusių to laiko Europos madas. Ji galėjo priklausyti pasiturinčiam algininkui (landsknechtui) arba vietiniam bajorui.

Ši parakinė rasta Nemėžyje, Vilniaus rajone, apie 1992 m., gilinant šulinį. Radinys buvo labai paveiktas korozijos, ketinta jį išmesti, bet vienas darbininkų, dėl vos įžiūrimo Nukryžiuotojo figūros, nutarė pasilikti atminčiai. Sužinojęs, kad turi įdomų daiktą, parakinę radėjas pasiūlė Trakų istorijos muziejui.

Nemėžis dabar – tykus Vilnijos miestelis, žymus dar Vytauto laikais atkeldinta totorių bendruomene. Tačiau miestelio istorija buvo permaininga – Aleksandras Jogailaitis čia pirmą kartą sutiko savo būsimąją žmoną, caro Ivano III dukrą Eleną, čia buvo pilis, vėliau pavieto centras. Karo reikalams Nemėžis skirdavo net 92 raitelius. Vėliau Nemėžio dvaras atiteko didikams Sapiegomis, po jų - Tiškevičiams.

Kadangi parakinės korpusas buvo padengtas suketėjusiomis apnašomis, o išlikusios metalinės dalys labai paveiktos korozijos, ekspонатas buvo restauruotas muziejaus dirbtuvėse.

Muziejininkas Saulius Zalys

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10.00-18.00. Išeiginė-pirmadienis ir antradienis.

Muziejus laikraštyje (Nr. 10)

Dagerotipai. Foto V.Neliubinas.

Dagerotipai – pirmosios fotonuotraukos

Trakų istorijos muziejus savo rinkiniuose turi ir keletą pirmųjų fotonuotraukų – dagerotipų. Dagerotipiją – vaizdo fiksavimo šliufootoje sidabrinėje, sidabro jodidu padengtoje plokštelėje būdą, 1839 metais išrado Paryžiaus dailininkas Lui Žakas Dageras. Savo tyrinėjimuose jis naudojo tuo metu jau mirusio verslo partnerio Žako Niceforo Niepso darbus. Formaliai dagerotipijos išradimas laikomas fotografijos gimimu (tiksliau, 1839 metų sausio 7 diena, kai žymus fizikas ir įtakingas politikas Dominikas Fransua Arago apie L.Ž.Dagero išradimą pranešė Prancūzijos Karališkajai akademijai, bet tai sąlyginė data). Tuo pat metu dirbo daug kitų išradėjų, pasiūliusių savo vaizdo fiksavimo būdus (Ipolitas Bajardas Prancūzijoje, Viljamas Foksas Talbotas Anglijoje ir kt.).

L.Ž.Dagero išradimas turėjo milžinišką pasisekimą ir komercinę sėkmę Europoje ir JAV. Niujorke 1840 metais buvo atidaryta pirmoji fotoateljė. Kad apsaugotų jautrų dagerotipo paviršių imtos naudoti įstiklintos dėžutės-futliarai. Beje, dagerotipas, įmontuotas įstiklintame futliare, tai vienintelė fotonuotrauka, sudaranti gilumo ir trimačio vaizdo iliuziją.

Lietuvoje apie dagerotipiją sužinota praėjus tik mėnesiui po jos išradimo. 1839 metų vasario 14

dienos numeryje apie Lui Dagero išradimą rašė „Kurier Wileński“. Pirmieji dagerotipai Lietuvoje taip pat buvo padaryti jau 1839 metais. Architekto Boleslavo Podčasinskio atsiminimuose užfiksuota, kad tą metų vasarą Verkių dvaro savininko grafo Liudvigo Vitgenšteino vaikų guvernantas, prancūzas Marsiljakas, fotografavo rekonstruojamus dvaro rūmus. Pirmieji dagerotipininkai - komersantai atvyko į Vilnių iš Vokietijos 1843 metais, o pirmasis dagerotipininkas - vilnietis Šlioma Rozensonas buvo šio amato mokėsis Karaliaučiuje. Jis savo fotoateljė įkūrė 1845 metais. Skirtingai nuo Vakarų Europos ir JAV, Lietuvoje nebuvo naudojamos dėžutės-futliarai, nes buvo įprasta portretus kabinti ant sienos ar statyti ant stalo. Tai viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl lietuviškų dagerotipų išlikę labai mažai. Be futliaro nepatvaria sidabro amalgama padengtas dagerotipų paviršius veikiamas dulkių ir saulės spindulių greitai sunykdamas. Daug dagerotipų prazuvo per represijas prieš 1863m.-1864 m. sukilimo dalyvius, dvarininkus ir inteligentus. Be to, didelę dagerotipininkų klientūros dalį sudarė rusų karininkai ir valdininkai, kurie Lietuvoje buvo tik laikinai, tarnaudami čia stoviniuose kariniuose daliniuose ar valdžios įstaigose.

Išvykdami jie, žinoma, pasiimdavo ir savo portretus. Lietuvoje, ekonomiškai atsilikusioje imperijos užkampyje, buvo ne tiek jau daug žmonių, galinčių sau leisti tokį brangų malonumą (dagerotipai Rusijos imperijoje kainavo nuo 3 iki 10 rublių, kai 300-400 rublių buvo gera metinė alga). Todėl lietuviškų dagerotipų išlikę tikrai labai nedaug ir jų turi tik keletas Lietuvos muziejų.

Trakų istorijos muziejus savo rinkiniuose turi 6 dagerotipus. Visi jie, deja, fotografuoti ne Lietuvoje, tai rodo dėžutės-futliarai, kaip jau minėta, Lietuvoje jie nebuvo naudojami. Parodoje eksponuojami trys dagerotipai. Tai - trijų, įvairaus amžiaus vyrų portretai, įdėti į futliarus (vienas išklotas lygiu raudonu šilku, kiti du - raudonu aksomu). Dagerotipai įreminti variniais, paauskuotos skardos rėmeliais ir paspartu (t. y. metaline plokšte su išpjova portretui). Vienas paspartu lygus, kiti du puošti kalinetu ornamentu. Deja, nėra jokių ženklų, įspaudų ar emblemų, leidžiančių nustatyti apie dagerotipų pagaminimo vietą. Tiesa, nusifotografavusiųjų išvaizda ir apranga leidžia spėti, kad fotografuota JAV.

Muziejininkas Vytautas Tenešis

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10.00-18.00. Išeiginė-pirmadienis ir antradienis.

Muziejus laikraštyje (Nr. 11)

Knyga, kurioje rastos monetos. Foto V.Neliubinas

Knyga – slėptuvė

Trakų istorijos muziejaus rinkiniuose saugomi 37 monetų lobiai. Muziejus prieš 10 metų įrengė pirmąją Lietuvoje, pastoviai veikiančią monetų lobių ekspoziciją, kurioje rodoma 10 lobių.

Monetų lobis – tai kelios ar keliolika monetų, paslėptų žemėje, pastatuose ar vandens telkiniuose vienoje vietoje ir vienu metu. Sukauptas lėšas žmonės dažniausiai laikydavo kapšeliuose, maišuose, puoduose ar metalinėse skryniose ir slėpdavo stichinių nelaimių, epidemijų, karų metu bei saugantis nuo plėšikų. Vienais atvejais tam buvo ruošiamasi: pinigai sudėti į indus, susukti į audeklus, kitais – slepiama paskubomis. Lietuvoje lobiai randami dažniausiai moliniuose induose, bet yra rasta paslėptų ir tabokinėje, ir jaučio rage, ir gertuvėse, ir dirže, ir butelyje.

Patikimiausia saugykla visais laikais žmonėms atrodė žemė. Paslėptas santaupas jie tikėdavosi kada nors vėliau išsikasti ir jomis pasinaudoti. Suradus lobį, galima teigti, kad jo savininkas žuvo, nes likęs gyvas, paslėptus pinigus būtų paėmęs iš slėptuvės, nebent neatsimindavo tų vietų, kur paslėpė, ar kas pavogė. Monetos, randamos lobiuose, padeda nustatyti datą, kada tie lobiai paslėpti. Nemaža dalis lobių slėpimo datų sutampa su karų pradžia.

Lobio radimas priklauso nuo laimingo atsitiktinumų, o dažnai pasitaiko ir kuriozinių atvejų. 1928 m. prie Dono lijo monetomis, 1983 m. Bulgarijoje, Rudozemės miestelyje žaibas trenkęs į ažuolą pažėrė XVII a. turkų monetų, kurios buvo paslėptos moliniame inde medžio drevėje. Dažnai lobius randa gyvūnai: iškniša kiaulės, išrausia kurmiai, į lizdus sunėša paukščiai.

2007 metais Trakų istorijos muziejus įsigijo poezijos rinkinio

„Poezija Adama Mickiewicza“ pirmąjį tomą. Šis leidinys lenkų kalba išleistas Varšuvoje 1888 metais. Pati knyga nėra retenybė, bet įdomi savo istorija ir „turiniu“ slypinčiu joje.

Knygos savininkas kelis sykius siūlė šį tomą pirkti lenkų turistams bei bibliofilams. Tačiau niekas A.Mickevičiaus poezijos rinkiniu nesusidomėjo, tad savininkas nusprendė pasilikti leidinį sau. Vieną kartą, atidžiau vartydamas knygą, žmogus atkreipė dėmesį į sunkų viršelį. Atsargiai jį praplėšęs, rado tikrą lobį! Knygos viršelyje buvo sumaniai paslėpta 12 carinės Rusijos auksinių monetų.

Iš jų šešios - penkių rublių nominalo 1897 (1), 1898 (3) ir 1899 (2) monetos, penkios - dešimties rublių nominalo 1899 (3), 1900(1) ir 1901 (1) monetos bei viena 1897 m penkiolikos rublių nominalo moneta. Bendra suma – 95 aukso rubliai. Monetų praba 900, svoris 4,3 g, 8,6 g ir 12,9 g. Bendras svoris - 81,7 g. Taigi susidarė visai nemažas turtas. Monetos paslėptos po 1901 metų, tad knyga saugojo savo paslaptį per 100 metų. Kiekvienas rastas lobis svarbus mokslui, suteikia daug vertingų žinių apie praėjusias šimtmečius. Patekę į muziejų lobiai tampa prieinami visuomenei. Monetos išvalomos, aprašomos, eksponuojamos, publikuojamos spaudoje bei mokslinėje literatūroje. Tikimės, kad ateityje muziejaus rinkinius papildys dar ne vienas atsitiktinai rastas lobis.

Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas

Ekspонатus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10.00-18.00. Išeiginė-pirmadienis ir antradienis.

„VORUTOS“
KULTŪROS PRIEDAS
RYTŲ LIETUVAI

2008 03 15 Nr 19 (27)

Lietuviškas baras

Užsienio lietuvių rėmimo centras – tavo kelias į Tėvynę

„Vorutos“ pokalbis su Užsienio lietuvių rėmimo centro direktoriaus pavaduotoja Aldona KODYTE

Aldona Kodytė

Kas yra Užsienio lietuvių rėmimo centras, kokie jo tikslai?

Užsienio lietuvių rėmimo centras įsikūrė 2000 metais. Steigėjai – Švietimo ir mokslo ministerija, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas ir Pasaulio lietuvių bendruomenė. Jo tikslas – paremti užsienio lietuvių, studentus. Centras plečiasi, kasmet daugėja studentų iš įvairių šalių, daugiausia iš Lenkijos. Praeitą semestrą parėmė 112 studentų. Lenkijos lietuviai labai noriai mokosi, jau lietuvių bendruomenėje yra išsiugdę tautiškumą, išlaiko savo tradicijas, bendrauja su tais studentais, kurie galbūt neturėjo galimybių savo kraštuose puoselėti lietuviškumą. Tai mums didelė parama. Yra studentų ir iš Baltarusijos, daugiausia iš Pelesos ir Rimdžiūnų vidurinių mokyklų, taip pat iš Bresto, Breslaujos. Kalbamės taip pat su tautiečiu A. Adamkavičium. Keturi studentai yra iš Latvijos, po vieną, du – iš Rusijos, Brazilijos, Kazachstano, Moldovos, Ukrainos, Gruzijos.

Iš kur daugiau atvažiuoja lietuvių studentų – iš etninių žemių ar užsienio?

Iš pradžių daugiau studentų buvo iš etninių žemių, nes ten nebuvo mokyklų, mokiniai buvo silpnai paruošti, bet stoji tie, kurių tėvai ar patys labai norėjo studijuoti Lietuvoje. Dabar, kai Lenkijos lietuviai turi savo mokyklas, lietuviškus vadovėlius, lietuviškas programas, išpuoselėtą lietuvių kalbą, turi specialistų, kurie baigę mūsų aukštąsias mokyklas, universitetus, tad, be abejonės, jų tikslas – taip pat studijuoti Lietuvoje, ir mes kasmet turime vis daugiau pirmakursių. Kadangi lietuviai pasklidę po visą pasaulį, todėl dabar yra studentų ir iš kitų šalių – Airijos, Italijos. Manau, kad tie lietuviai, kurie dirba užsienyje, vis dėlto mąsto grįžti, todėl savo vaikus nori mokyti lietuviškai.

Jei studentas atvažiuoja ne iš etninių žemių, bet iš užsienio?

Svarbiausia, kad jis būtų lietuvių kilmės. Iš Italijos, Airijos, tai, be abejonės, migrantai. Brazilijoje jau seniai gyvena lietuviai,

jų vaikai grįžta pas savo gimines ir čia studijuoja. Lietuvą jie pripažįsta kaip savo tėvynę, rašo mums gražius laiškus. Vieną jų pacituosiu: *Žinote, čia visi mano, kad aš brazilas, juk kalbu portugališkai, bet vis dažniau sakau esu lietuvis visų pirma, kuris gimė San Paule, įdomu, bet iš tiesų jaučiuosi labiau lietuvis, keista netgi man. Visi klausia, ar grįšiu į Braziliją, ir sakau, kad ne, kad manau mano vieta Lietuvoje.*

Į kokią mokyklą daugiausia stoji mokiniai iš užsienio?

Pačios populiariausios yra Vilniaus universitetas ir, be abejonės, Kauno. Man sunku pasakyti, kurioje aukštojoje mokykloje daugiausia mokosi. Gerai, kad yra studijuojančių miškų ūkį, tai labai reikalinga miškų apsaugai, daug studijuoja mediciną, Gedimino universitete, nors ir sunku mokytis techninius mokslus, yra keli studentai Klaipėdoje, mažiau Riomerio universitete.

O iš Rusijos ar daug yra studentų, kadangi ten buvo daug ištremtų lietuvių? Ar daug yra grįžusių į Lietuvą?

Daug grįžo į Lietuvą. Vilniuje yra vidurinė mokykla „Lietuvių namai“, jų vaikai ten mokėsi. Kada tėvai grįžta, gauna butus, darbus Lietuvoje, mes tada jų vaikų neberemiame. Yra vienas iš Kazachstano, kurio tėvai gyvena Kazachstane, jis baigė „Lietuvių namų“ mokyklą. Labai gerai, kad yra tokia mokykla, kuri paruošia, paremia tuos vaikus, kurie paskui gali studijuoti, dirbti Lietuvoje.

Ar galite smulkiau papasakoti apie „Lietuvių namus“, kokia tai mokykla?

Mokykla atsirado iškart po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kai labai daug žmonių norėjo grįžti į Lietuvą, kad jų aikai turėtų kur apsistoti, kur mokytis. Šioje mokykloje atskira programa, kadangi atvažiuojančių vaikų silpnai moka lietuvių kalbą arba visai jos nemoka, ar tik tiek, kiek yra išmokę iš mamos ar tėvo. Tada buvo organizuota tokia mokykla su specialia programa.

Koks likimas laukia studentų, baigusių Lietuvos aukštąją mokyklą?

Dabar kiekvienas turi teisę išvažiuoti, turi teisę susirasti darbą, bet, kiek yra žinoma, daugelis jų pasilieka čia, Lietuvoje. Tik Lenkijos lietuviai grįžta į savo kraštą ir ten papildoma specialybę, kurių jiems reikia – gydytojų, mokytojų. Vienas kitas išvažiuoja į Angliją studijuoti magistrantūrą. Daugelis lieka čia, susiranda darbą. Jie nori gyventi Lietuvoje.

Kaip Jūs manote, koks likimas yra Lenkijos lietuvių ar baltarusių, gyvenančių etninėse žemėse?

Pasikeitė santykiai su Lenkija. Iš pradžių jie buvo labai įtempti, nebuvo lietuviškų vadovėlių, o mūsų vadovėliai neatitiko Lenkijos mokyklų programos. Viskas buvo labai sugriežtinta, netgi lietuvių kalbos programa buvo lenkiškai parašyta. Dabar jie turi savo lietuviškus vadovėlius, mokytojų priemones. Yra pasirašytos tarptautinės sutartys tarp ministerijų. Mano manymu, tuo aspektu viskas pagerėjo, išsiplėtė jų mokyklų tinklas. Būdavo, atvažiuoji į Seinus ir pasakai lietuviškai labas, į tave žiūri ne taip jau palankiai. O dabar ten yra gimnazija. Lenkijoje gimnazija nėra tokia,

kaip pas mus Lietuvoje. Tėn mokymosi sistema yra kitokia ir aukščiausias pažymys yra šešetukas. Kiekvienam krašte yra sava sistema. Tėn yra stipri bendruomenė. Jie patys išsireikalavo muzikos mokyklą. Kai yra veikli bendruomenė, tada ir valdžia nori ar nenori turi nusileisti. Na ką galiu pasakyti apie Baltarusiją? Čia mokyklos neskaitlingos, įsikūrusios 1992 m. Registruotos tiek Rimdžiūnų, tiek ir Pelesos mokyklos. Čia buvo tikrų lietuvių, kalbančių gražia dzūkų šnekte. Seneliai norėjo, kad vaikaičiai mokytųsi kalbėti lietuviškai, tačiau vidurinė karta yra prarasta. Kiek man teko analizuoti padėtį, tėvai lietuviškai supranta, bet nekalba. Mokyklas čia labai remia Lietuva – Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, Švietimo ir mokslo ministerija. Kiekvienais metais stojančių mokytis ne tiek daug, kadangi neskaitlingos kla-

Tai gražus kraštas, žmonės kalba lietuviškai, kiek žinau, yra persikėlusieji iš Lietuvos. Tik yra sunkumų, kad patys tėvai nėra organizuoti, kaip, pvz., Suvalkų krašto lietuviai. Nėra pakankamai organizuota bendruomenė, jei tėvai nenori, tai bendruomenė nieko nepadarys, nes už savo vaiką atsako tėvas. Jokių būdu mes negalime spresti už kitus, kaip sovietmečiu, kai viską nusprendavo mokykla ar kokia apylinkė. Jeigu tėvas nori, tai jis randa galimybę atvažiuoti, susitarti, yra ir „Vilnijos“ draugija, visuomeninė organizacija, į kurią galima kreiptis, kuri visada padės, bet, matyt, nėra jokio poreikio.

Dabar smulkiau apie centrą, kokia jo veikla?

2007 m. Viešojo įstaiga „Užsienio lietuvių rėmimo centras“ vykdė Lietuvos is-

Prezidentas Valdas Adamkus kalbasi su Užsienio lietuvių rėmimo centro nariu ir „Vorutos“ bendradarbiu Aleksandru Adamkavičiumi (dešinėje), šalia Prezidento patarėjas, Vidaus politikos ir analizės grupės vadovas Lauras Bielinis

sės, sakykime, jeigu klasėje yra 6 abiturientai, be abejonės, dalis stoji Baltarusijos mokyklas. Stipresnieji vyksta į Lietuvą. Čia jiems sunkiau adaptuotis, galbūt ne visų tėvai yra suinteresuoti. Jei vaikas mokosi „Lietuvių namuose“, tėvai už tą vaiką negauna pašalpos, o kaimo šeimos yra skaitlingos, daugelis iš jų gyvena iš tų pašalpų.

Koks, Jūsų nuomone, Baltarusijos lietuvių likimas?

Sunku pasakyti, mažai lietuvių gyvena miestuose, mes labiau šelpiam kaimo gyvenančius. Gerai kad yra kaimuose mokykla, bet manyčiau, kad reikėtų turėti tokias ugdymo įstaigas kaip Gardine, buvusiam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mieste. Žinoma, kad ten XIX-XX a. pradžioje gyveno daug lietuvių. Lydoje daugiausia gyvena lietuviai grįžę tremtiniai, kurių neįsileisdavo į Lietuvą. Breslauja – labai gražus miestelis. Kažkada buvo derėtasi su valdžia, kad čia būtų įkurtos lietuviškos klasės, bet neradome nei vieno tėvo, kuris norėtų, kad jo vaikas Breslaujoje mokytųsi. Kaime yra įkurti lietuvių fakultatyvai, mokytojai atvažiuoja iš Ignalinos, nes jiems arčiausia. Kol kas iš tų kaimų studentų dar neturime.

torijos žinių bei lietuvių kalbos mokėjimo gilinimo ir tautinio patriotinio ugdymo turinio projektus užsienio lietuvių kilmės studentų, teikė organizacinę ir materialinę paramą lituanistiniam švietimui užsienyje, rėmė užsienyje gyvenančių lietuvių studijų programas Lietuvos aukštosiose mokyklose, supažindino užsienio lietuvių bendruomenę su studijų sąlygomis ir galimybėmis aukštosiose mokyklose. Mokyklose vedame seminarus, kadangi turime Europos Sąjungos projektą, kuris skatina Lietuvoje dirbančių mokslininkų bendradarbiavimą su Lietuvos mokslo centrų. Kadangi mūsų studentai yra atvykę iš užsienio, jie stokoja istorijos žinių, nemoka lietuvių kalbos, reikia taisyti jų kalbą, mokyti lietuvių literatūros – papročių, tradicijų. Tam mes turėjome projektus „Senosios Lietuvos žemės dabartinėje Baltarusijoje“, „Jotvingių keliais“, „Pažink Lietuvą“, „Žymių asmenybių pėdsakas“, „Praha – lietuvių kultūros ir švietimo centras 14-16 a.“. Mes dar bendradarbiaujame ir su mokyklomis, būtent su tomis, kur abiturientai ruošiasi stoti į mūsų aukštąsias mokyklas.

Tęsinys kitame numeryje

Vilniaus dienoraštis

(1915.XII. 26 – 1919.XI. 26)

Kun. Pranas BIELIAUSKAS

Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komiteto Vilniuje 1915-1918 m. sudėtis. Sėdi (iš k.): kun. J. Kukta, E. Vileišienė, dr. A. Vileišis, dr. J. Basanavičius, J. Kymantas, D. Malinauskas, kun. J. Stankevičius. Stovi (iš k.): A. Stulginskis, tarn. Jankauskas, kun. J. Bakšys, kun. V. Jazukevičius, J. Šernas, A. Žmuidzinavičius, M. Biržiška, kun. P. Dogelis, tarn. J. Siemaška ir kurjeris (Iš albumo „Lietuvių komiteto įstaigos Vilniuje, 1917 m.“)

Tęsinys. Pradžia Nr. 23 2007

Vokiečiams užėmus Vilnių tekdamo pamatę, kad žmonės jaudindavosi pamatę gatvėje kritusį gyvulį. Dabar atrodo žmonių jausmai atbukę, nesijaudina pamatę gatvėje parkritusį žmogų. Vaikštau Zavaline gatvę²³¹. Dažnai pastebiu žydukus, išblyškusius, sėdinčius palei sieną ir prašančius išmaldos. Mažai kas teduoda. Žmonės atrodo išdžiūvę, kiti išpurte, patinė. Kas žingsnis – vargšas. Plinta vagystės; nesibijo nė šaudymo ar kalėjimo. Turintieji pinigų nusipirkę už 40 rub. miltų pūdą mintą.

Lenkijos vyskupas paskelbė visoje Lenkijoje už atgautą tėvynės laisvę pamaldas bažnyčiose. Vilniaus lenkai kunigai pas Valdytoją surengė posėdį nutarė taip pat prisidėti pamaldomis. Lietuviai kunigai į posėdį nebuvo kviesti. Tik kartu su lenkais klebonais ir lietuviai gavo tokį kurijos raštą: „Administrator Apostolicus Dioecesis Vilnensis 28. IV. 1917 Nr. 325. Ad explorandum Beatissimae Virginis Mariae patrocinium urbi nostrae ac regioni, per praesentes mandamus, ut die 6 mai Missa votiva (pro re gravi) cum exposito SS Sacramento, processione ac supplicationibus in quavis ecclesia celebretur. Administrator Ap. D. Viln. Prot. Ap. K. Michalkewicz. Secr. Steckiewicz“²³².

Lenkų kunigai, gavę šitokį raštą, išsakyklą paskelbė visai kitaip: „6 maja odbędzie się we wszystkich kościołach nabożeństwo „Królowy Korony Polskiej“²³³. Kadangi lietuviai pasiskirstę pasistengė būti visose lenkų bažnyčiose, tai visi aprašę nugalistus jų pamokslus. Aprašymai įteikti A. Stulginskiui.

Išakytą visiems legionieriams registruotis pas Štadhauptmaną²³⁴. Ketina juos išvežti į Lenkiją.

Gegužės 14 diena. Atvykęs Kaltanėnų klebonas kunigas A. Mikaila pasakojo, kad vokiečiai rekvizuoja žmonių net ir sėklines bulves. Už pasipriešinimą netgi sumuša.

Gegužės 15 diena. Sužinota apie Juozo Lukošiaus mirtį. Jis vežė iš Musninkų Centro komiteto įstaigoms maistą. Peršalo, gavo plaučių uždegimą ir mirė. Lietuva neteko energingo jaunimo organizatoriaus ir korespondento.

Gegužės 25 diena. Tarp lietuvių plačiai kalbama, kad vokiečiai greitai paskelbs Lietuvos nepriklausomybę ir išleis naujus pinigus – markes.

Gegužės 26 diena. Kalba, kad lenkų delegatai lankėsi pas F. J. Izenburgą²³⁵ ir prašė Lietuvą prijungti prie Lenkijos, kad šis palankiai atsilieptų tuo reikalu. Antra vertus, vokiečiai iš atskirų Lietuvos vietovių siunčia į Vilnių po du atstovus (kunigą ir pasaulietį) aptarti Lietuvos reikalus.

Gegužės 27 diena. Pirmą Sekminių dieną J. E. Administratorius Katedroje suteikė Sutvirtinimo sakramentą lenkams, o gegužės 28 dieną lietuviams.

Gegužės 29 diena. Šv. Kazimiero koplyčioje pamaldos už mirusiųjų Juozo Kubiliaus²³⁶, Juozo Lukošiaus ir kt. sielas.

Gegužės 30 diena. Esu labai pasiilgęs savo tėvelių ir visų namiškių. Nuo pat karo pradžios nė karto negalėjau nuvykti namo. Susiorganizavus Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro komitetui man teko vadovauti Vilniaus skyriui, kur buvo registruota apie 3 tūkst. atbėgėlių. Stalių, siuvėjų, batsiuvių dirbtuvės, kepykla, Zitiečių draugija, paroda, kooperatyvai neleidžia man nė valandėlei pasitraukti nuo tų darbų. Kiek kartų mėginau prašyti leidimo išvykti pas tėvus, vis gaudavau neigiamą atsakymą. Beveik kasnakt pradėjau sapnuoti tėviškės namus, laukus. Ir kokių gailestį pasakui jauti, kai atbudus visa pasirodo tik sapnas... Vieną kartą sapnuoju, kad esu namie. Įeinu savo pirkion. Tėvą randu prie stalo ant suolo sėdintį. Jis man sako: „Gera, vaikel, kad nors kartą parvažiavai pas mus pasimatyti mano senatvėje. Seniai laukėme ir vis negalėjome sulaukti“. „Tėve, – sakau jam, – aš sapne jau ne kartą esu buvęs namie, bet atbudęs, vis pasirodu esu Vilniuje. Gal ir dabar tas pats sapnas kartojasi. O kaip aš trokštu, kad ištikrųjų būčiau pas jus atvykęs“. „Žinai ką, – sako tėvas, – mes patikrinsime, ar esi čia parvažiavęs. Eikš arčiau. Paliesk tu mane savo ranka. Jei aš pajusiu tavo rankos palytėjimą, būsi tikrai pas mus atvykęs, ne sapne“. Aš paliečiau jo ranką, ir jis man sako: „Juntu tavo rankos spaudimą, tikrai esi parvykęs, o ne sapne“.

Ir koks vėl mano buvo nusivylimas, kai pabudęs įsitikinau, jog visa tai būta sapne...

Kadangi produktus pristatyti buvo vis sunkiau, Centro komitetas nutarė vaikus geriau išvežti į sodžių. Dalį išvežė į Debeikius, kitus į Rūdiškį, dar kitus į Žaslius. Beliko dar išvežti į Jiezno, mano gimtinės, apylinkes. Gautas vokiečių valdžios leidimas. Vykstu traukiniu. Traukiny kartu važiuoja vienas jaunas vyrukas suvalkietis lietuvis. 9 mėnesius atsėdėjęs Lukiškių kalėjime grįžta namo. Išdžiūvęs, išbalęs – oda ir kaulai. Kas ką turėjęs jam davė maisto. Jis nepuolė tuoj gautos duonos atsikąsti, bet pasilenkęs nuo grindų rinko mažėliausius nukritusius trupinėlius, kad nė mažiausius jų nepražūtų, – taip brangino gautą duonelę.

Pirmiausia pakeliui sustojau pas Alovės kleboną kunigą Placidą Šarkauską²³⁷. Jo parapijoje atsirado tinkamų patalpų prieglaudai. Čia pirmą kartą man apsilankius malonus klebonas norėjo man parodyti vieną artimiausią lietuvišką sodžių. Kai su juo ten nuvykome, radome pilną pirkia prisirinkusio jaunimo. Visos jų dainelės buvo jaudinančios. Tačiau viena ypač sugraudino mane, tiesiog išspaudė ašarą – tai jų pačių sukurta, kurioje išdainuoja visus savo vargelius. Žirgelis, kurį bernelis ganė, šukavo ir jodinėjo ir kurie abu buvo kaip geriausi bičiuliai, – žirgelis šoka į šalį nuo bernelio, apsilvilkusio rusų kareivio milinė, jo nepažino. „Čia ne mūsų bernužėlis, tai rusų kareivėlis“.

Klebonas liepė baigti dainuoti ir manęs taip nebejaudinti. Ir dainos, ir apskritai po daugelio metų susitikimas su sodžiaus jaunimu padarė man gilų įspūdį.

Iš Alovės per Alytų, Punią ir Nemanįūnus atsidūriau Birštone. Čia su kun. Karveliu²³⁸ apžiūrėjome vasarnamius. Radome tinkamų. Į Jiezną suvažiavo kunigai Aleksas Racevičius (Punia), Povilas Burbulis²³⁹ (Nemaniūnai), Jonas Karvelis (Birštonas) ir Jonas Galaunė²⁴⁰, pasitarę jie priėmė globoti iš Vilniaus atgabentus vaikelius. Vyriausiasis globėjas - kun. J. Karvelis.

Sutvarkęs prieglaudos reikalus dabar jau nebe sapne, bet ištikrųjų aplankiau savo namelius – tėvelius ir sesytes. Neilgai teko džiaugtis, nes (balandžio 6 dieną) turėjau grįžti į Vilnių.

* Karas ir žmonių politikavimai atsiliepė ir vaikų gyvenime. Šiandien man apsilankius Antakalnio prieglaudoje vedėja pasakojė tokį įvykį.

Mūsų prieglaudos vaikai išėjo į Trijų kryžių kalnus pasivaikščioti. Dar iš tolo mūsiškiai, pamatę priešais ateinančius lenkų vaikus su dvispalve vėliavėle, nutarė su lenkais pakovoti. Nelaimė, neturi savos vėliavos. Išėitį randa. Prie sausos šakos pririša baltą skepetaitę, į jos kampą įsega „Vyties“ ženkliuką – ir štai vėliava. Į sterbles prisirinkę akmenėlių, išsirikiavę vieni prieš kitus, pradėjo mūšį. Lenkų mažiau, bet jie vyresni, tad pradėjo mūsiškius „laužti“. Mūsų „komendantas“ pasiuntė delegaciją į netoliese esančią kunigo Vincento Legaus vaikų prieglaudą pasikviesti stipresnių pajėgų. Pajėgos greit pribuvo ir kova užvirė visu smarkumu. Mažesnieji rinko akmenis, o didesnieji „šaudė“. Pergalė mūsų pusėje. Lenkus palaužė ir visai iš kalnų išvijo.

Mūšio rezultatai buvo tokie - vienas mūsiškių buvo sužeistas: kojos pirštas iki kraujo sužalotas. Vaikai padarė neštuvus, ant kurių paguldę sužeistąjį parnešė į namus. Mergaitės, persirišusios baltomis skepetaitėmis rankas, jį slaugė. Numazgojo purviną koją, švairiu skudurėliu perrišo ir paguldė į lovą.

Kunigas V. Legaus „šauliai“ po kelerių metų įstojo į besikuriančią Lietuvos kariuomenę ir, kiek teko girdėti, buvo narsūs kovotojai už Lietuvos laisvę.

Birželio 7 diena. Ryto draugijos visuotinis narių susirinkimas. Susirinko tik 20 narių ir keletas svečių.

Šiandien Lukiškių aikštėje liaudies, daugiausia moterų, mitingas. Vienas apdriškęs vyras sukinėjosi ir vis ragino moteris šaukti: „P. Izenburge, duok duonos“. Tas, driskis greit paspruko. Kelį nuovadų pakviesta policija tuoj minią išblaškė. (Ruginių miltų pūdas - 53 rub.)

Birželio 8 diena. Posėdis Dievo Kūno procesijos tvarkai nustatyti. Dalyvavo kun. V. Jezukevičius, P. Bieliauskas, K. Čibiras, E. Vileišienė, K. Daunoras, A. Meciūnas, O. Matulaitytė, V. Blūdytė, Sakalauskaitė, M. Ruškytė, M. Žukauskaitė, Valterytė, O. Simukaitytė, P. Bizokaitė, O. Keraitė ir B. Matulaitytė.

Nutarta, kad ietuvių procesija eis pirm visų korporacijų ir bažnytinių procesijų tokia tvarka: 1) kryžius ir iš šonų 2 vėliavos, 2) prieglaudų vaikai po 6 eilėje pagal ūgį, 3) lietuvių gimnazija, 4) Vyrų šv. Mikalojaus draugija, 5) Blaijybės draugija, 6) Šv. Kazimiero draugijos²⁴¹ inteligentių kuopa, 7) Zitiečių dr. vėliava, 8) Šv. Mikalojaus bažnyčios vėliavos ir minia, 9) prie paskutinės stoties lietuviai sustoja Epistolos²⁴² pusėje.

Kiek galima gražiau tautiškai pasiruošti ir laikytis tvarkos. Vilnius 1917. VI 8 d. Kun. Pranas Bieliauskas.

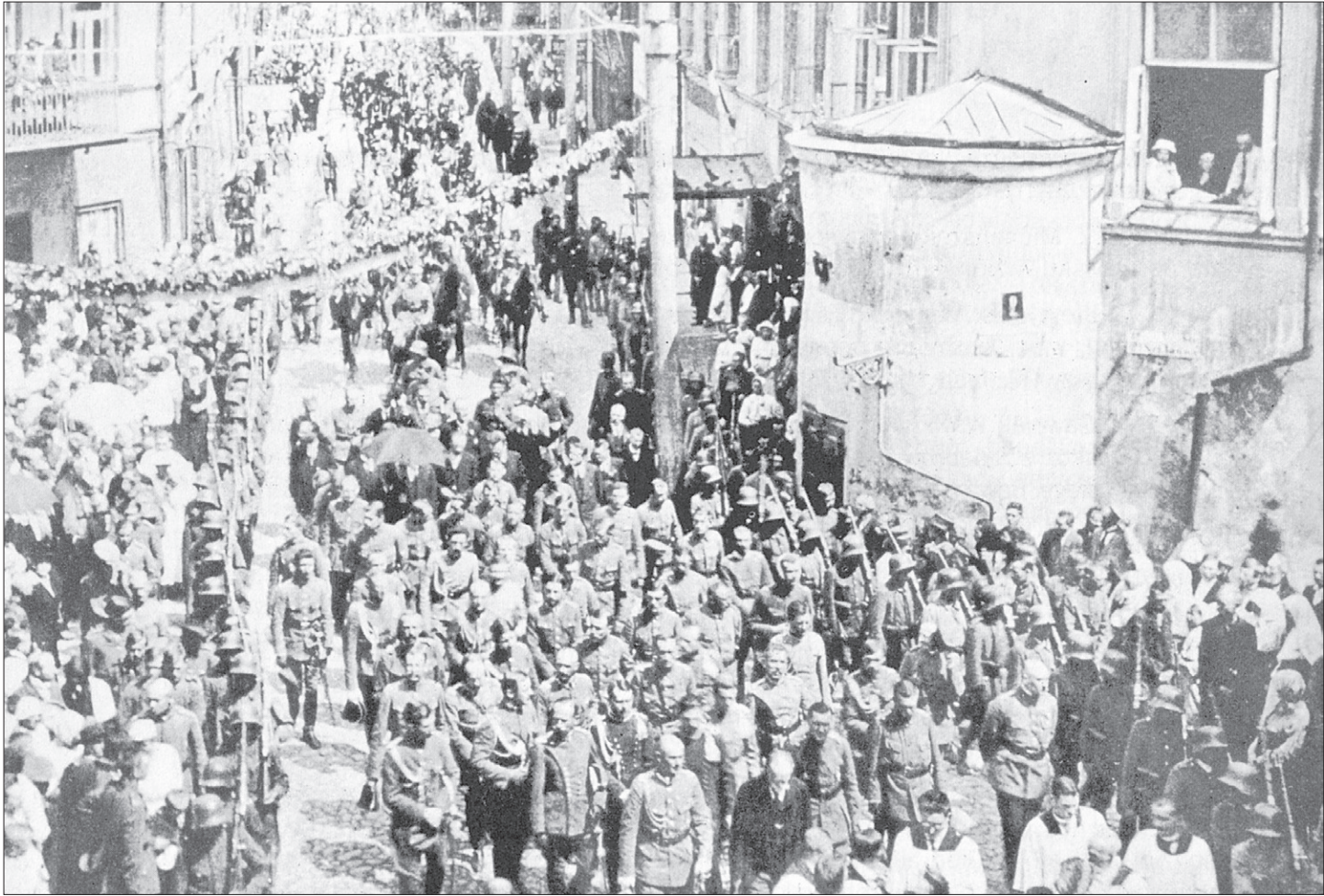
Pastebėtina, kad mokytoja O. Dzvilaitė iš posėdžio išėjo. Ji mat eis su lenkais.

Birželio 10 diena. Šiais metais Dievo Kūno procesija puikiai pavyko. Pirmoji stotis prie Šv. Kazimiero koplyčios, antroji prie Šv. Jono bažnyčios šoninių durų, trečioji prie Šv. Kotrynos bažnyčios ir ketvirtoji prie Šv. Jurgio bažnyčios. Kadangi žmonių daug mažiau nei kitais metais, tai ir siauromis gatvėmis einant kamščių nebuvo. Tyčia perbėgau pažiūrėti visą procesiją. Atrodo, lietuvių gražiausia. Ilga eilė prieglaudų vaikų. Jie nešė 15 rožinio vėliavėlių. Inteligentių kuopelėje visos gražiai pasipuošusios. Gražiausiai juostomis pasipuošusios buvo zitietės mergaitės. Mat juostų parodoje apstu. Vokiečiai ir lenkai smalsiai stebėjo lietuvių procesiją. Vaikų choras trimis balsais giedojo „Linksmų mane Tu, Jėzau, esi“, minia - „Dievas mūsų gelbėtojas“ ir „Marijos giesmė“. Tyčia sukinėjau tarp lenkų, norėdamas išgirsti, ką žmonės kalbės apie lietuvius. Girdžiu sako: „Patrzej, patrzej, jak litwinki ładnie ubrane. I dzieci ichnie ładnie ubrane. Ale jak oni ładnie śpiewają, to jeszcze nigdzie tak ładnie śpiewając nie słyszałem. Ale jak nie byli zmęczzone, to jeszcze lepiej śpiewali. Widać, że dużo musieli popracować“²⁴³.

Vilniaus dienoraštis

(1915.XII. 26 – 1919.XI. 26)

Kun. Pranas BIELIAUSKAS

Lenkijos kariuomenės daliniai, vadovaujami generolo Edvardo Rydz Smiglio, užima Lietuvos sostinę Vilnių (1920 m.) (J. Bulhako nuotr.)

1 Kunigas P. Dogelis (1877–1951) apsigyveno Vilniuje 1914 m. (prieš karą buvo Kauno Katedros vikaras, tvirtovės komendanto įsakymu priverstas išvykti iš šio miesto kaip „nepatikimas asmuo“), dirbo Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti CK sekretoriumi. 2Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti buvo įsteigta 1914 m. gruodžio 4 d. Vokiečių kariuomenei 1915 m. rudenį užėmus Vilnių, dalis CK narių su pirmininku Martynu Yču išvyko į Rusiją. Vilniuje draugijos veiklai vadovavo Antanas Smetona. 3Šv. Mikalojaus prieglauda buvo ant Tauro kalno, Apylankos g. (Objazdova), dabartinių Profsąjungų rūmų vietoje. 4Marija Žukauskaitė (1882–1966), knygnešė, visuomenės veikėja. 5Kunigas Vladas Jezukevičius (1886–1959), 1912–1924 m. Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas, Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti CK narys. 6Vasarinė g. (toliau Letnia) – dabar Vasaros. 7Kunigas Juozas Bakšys (1884–1925), baigęs Insbruko universitetą, teologijos daktaras. 1913–1916 m. buvo Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios vikaras, dirbo lietuvių mokytojų kursuose, miesto gimnazijose. 8Jį autorius kitur vadina ir Mečiuūn, Mečiuūnu, Mičiuūnu. Vėliau jis buvo vyskupo Jurgio Matulaičio tarnas. 9Komendanto valanda (iš vok. Polizeistunde). 10Kompozitorius Juozas Naujalis (1869–1934) 1915–1916 m. dirbo Vilniuje. 11Jokūbas Šernas (1888–1926) nuo 1914 m. gyveno Vilniuje, dirbo lietuvių gimnazijoje; Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti CK, Lietuvos Tarybos narys. 12Fabrična (Fabryczna) g. – dabar Birutės. 13Klemensas Ruginis (1893–po 1941), pedagogas, 1915 m. baigęs Veiverių mokytojų seminariją, karo metais gyveno Vilniuje. 14Kunigas Juozas Stankevičius (1866–1958), baigęs Friburgo universitetą, filosofijos daktaras. Karo metais gyveno Vilniuje, dalyvavo lietuvių politinėje veikloje, išrinktas į Lietuvos Tarybą, bet savo vietą užleido kairiųjų atstovui. 15T.y., Gabrielius Landsbergis (1852–1916), dramaturgas, teatro veikėjas; 1904–1916 m. gyveno Vilniuje. 16Tikriausiai, kunigas Matas Cijūnaitis (1886–1955), 1916–1923 m. Vievio klebonas. 17Kunigas Benediktas Verbickas (Wierbicki, 1889–?). 18Kunigas Aleksandras Mikaila (1889–1957), 1915–1916 m. Vilniaus Kalvarijų vikaras, vėliau – Adutiškio, Kaltanėnų klebonas, Laikniaus Vilniaus lietuvių komiteto narys. Toliau autorius rašo, kad jis buvo Kaltanėnų klebonas, tačiau iš tiesų kunigas A. Mikaila dirbo Kaltanėnuose (šią klaidą ištaisėme). 19Kunigas Aleksandras Dulka (Dulko, 1856–?). 20Piotras Veriovkinas (apie 1861–1946) 1912–1915 m. buvo Vilniaus gubernatorius; iki 1944 m. gyveno Lietuvoje. Vyžuonėlių dvare. 21Emilija Vileišienė (1861–1935), Baigus Smolnio institutą Peterburge, nuo 1897 m. gyveno Vilniuje, dalyvavo lietuvių veikloje. Karo metais Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti CK narė. Gydytojo Antano Vileišio žmona. 22Rašoma apie Vaikelio Jėzaus prieglaudą. Ji buvo įsteigta 1786 m., iki 1864 m. joje dirbo vienuolės šaritės; uždarius šią vienuoliją, perėjo stačiatikių žinion. 23Psalminknas (rus. Ілѣгѣлѣцъ), jis patarnauja šventikui pamaldų metu, vadovauja bažnytiniam chorui. 24Tikriausiai minimas vokiečių policijos vadas Beckerath. 25„Dabartis“ – 1915–1918 m. Tiltėje, Kaune, Balstogėje vokiečių okupacinės valdžios leistas laikraštis. Jo redakcijoje dirbo Prūsijos seimo atstovas dr. Vilhelmas Steputaitis (Steputat, 1868–1941) ir kiti iš Mažosios Lietuvos mobilizuoti lietuviai. 26Iškahas (iš vok. Schild). 27Jėznu, Jeznu tuomet vadintas Jieznas. 28Rašoma apie kooperatyvą „Laimė“ įkūrimą. Jo steigėjas gydytojas Andrius Domaševičius (1865–1935) nuo 1893 m. gyveno Vilniuje, LSDP veikėjas. 29Vyriausiasis miesto viršininkas, burmistras (vok. Oberbürgermeister). Vilniuje šias pareigas ėjo Polis (Pohl). 30Zitietės – Vilniaus lietuvių katalikų šv. Zitos draugijos, įsteigtos 1912 m., narės. Draugija vienijo tarnaites, rūpinosi jų švietimu, šelpimu. 31Taip tekste. Matyt, apie išduodamus lenkiškus pasus. 32„Dziennik Wileński“ – dienraštis, leistas Vilniuje 1916–1939 m. 33Kunigas Mečišlovas Reinsys (1884–1953), filosofijos daktaras. 1914–1915 m. Vilniaus šv. Jono bažnyčios vikaras, 1915–1922 m. Vilniaus lietuvių gimnazijos ir pedagoginių kursų kapelionas, nuo 1916 m. Vilniaus seminarijos profesorius. 1919 m. vasario–liepos mėn. su kitais kalintas bolševikų kalėjimuose. Vėliau Vilniaus arkivyskupas. 34Vokiečių filosofą Imanuelį Kantą (Kant, 1724–1804). 35Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis (apie 1300–1382).

36Didžiojo kunigaikščio Kęstučio žmona Birutė (XIV a.). 37Kanauninkas Juozapas Songinas (Songin, 1870–1936), 1907–1919 m. Vilniaus Viešpaties žengimo į dangų bažnyčios rektorius, vėliau Visų Šventų bažnyčios klebonas. Minima slapta švietimo draugija „Ošwiata“, kurios veikloje J. Songinas dalyvavo, organizuodamas slap-tas lenkų mokyklas. 38Kunigas Petras Skarga (1536–1612), jėzuitas, pirmasis Vilniaus universiteto (akademijos) rektorius. 39Kunigas Teodoras Brazys (1870–1930), muzikologas, kompozitorius, vargonininkas; 1907–1917 m. Vilniaus dvasinės seminarijos bažnytinės muzikos profesorius, Katedros vikaras ir orkestro dirigentas. Toliau minimas Kalinauskis – Katedros vargonininkas. 40Dešimtoji armija buvo okupavusi Lietuvą; Vilniuje buvo jos štabas, leistas laikraštis “Die Zeitung der 10. Armee”. 41Vokiečių kompozitorius Richardas Wagneris (Wagner, 1813–1883). 42Vokiečių kompozitorius Liudvikas Bethovenas (van Beethoven, 1770–1827). 43T.y., Vilniaus vyskupijos administratorius, Vilniaus Katedroje vyskupo nebuvo 1907–1918 m. Caro valdžiai ištrėmus vysk. Eduardą Ropą, vienerius metus ją valdė prelatas Viktoras Fronckevičius-Radzymiński (Frąckiewicz-Radzyński, 1835–1910), vėliau, 1908–1918 m., – prelatas Kazimieras Michalkevičius (Michałkiewicz, 1865–1940), nuo 1923 m. vyskupas, Vilniaus sufraganas. 44„Vienas dievobaimingas kunigas“ (lenk.). 45Surašinėtojų (iš lenk. skryba – raštininkas). 46Kunigas Bonifacijus Oleščiukas (Oleśczuk, 1887–?). 47Bronislovas Sudiukis (1884–1962), mokytojas, vėliau Lietuvių mokytojų sąjungos vienas vadovų. 48„Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus“ (lenk.). 49Kunigas Adomas Kulėša (Kuleszo, 1881-1941), Dominikonų bažnyčios klebonas. Autorius toliau jį vadina ir Kulieša. 50 Molėtų. 51Šio gyventojų surašymo duomenimis, 50,1 proc. Vilniaus mies-to gyventojų buvo lenkai ir tik 2,6 proc. lietuviai, srityje – 89,8 proc. lenkai ir vos 4,3 proc. lietuviai. 52Petras Klimas (1891–1969), teisininkas, karo metais apsigyveno Vilniuje, dirbo Lietuvių komitete nukentėjusiems nuo karo šelpti, dalyvavo politinėje veikloje, Lietuvos Tarybos narys; vėliau diplomatas. 53Pirmieiviai XX a. prad•ioje vadinti kairiųjų pažūrų nereliginęi inteligentai. Autorius pirmiečius dar vadina p•angiaisiais. 54Kazimieras Bizauskas (1893–1941), nuo 1913 m. Maskvos uni-versiteto Teisės fakulteto studentas; karo metais liko Lietuvoje; 1915–1917 m. Panevėžio lietuvių gimnazijos mokytojas, miesto valdybos narys. Krikščionių demokratų veikėjas, Lietuvos Tarybos narys; vėliau ministras, diplomatas. 55Lietuvių švietimo draugija, veikusi Vilniuje 1913–1940 m. 56Lietuvių katalikų blaivybės draugija veikė Vilniuje nuo 1912 m. 57Lietuvių mokytojų sąjunga veikė Vilniuje nuo 1905 m., leido lietuviškus vadovėlius. 58Trakų dekanas Klemensas Maliukevičius (1876–1934). 59Stanislovas Šlamos (1866–1951), 1909–1916 m. Vyšniavo klebonas. 60Kunigas Stanislovas Smolinskis (1889-1975), 1915-1917 Vilniaus šv. Rapolo bažnyčios klebonas. 61Kunigas Antanas Rūkas (1892–1950. Palaidotas Švencionėlių kapinėse). 62Kunigas Kristupas Čibiras (1888–1942), nuo 1915 m. Vilniaus šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaras, nuo 1917 m. lietuvių gimnazijos ir pedagogikos kursų kapelionas ir mokytojas. 63Kunigas Konstantinas Staševskis (1843–1919), nuo 1911 m. gyveno Vilniuje, Visų Šventųjų bažnyčios vikaras; lietuvių atgimimo veikėjas, 1917 m. buvo paralyžuotas. 64Kunigas Levas Markuckis (1889–1963), 1912–1916 m. buvo Aušros Vartų vikaras. 65Religinės brolijos – Trečiojo šv. Pranciškaus ordino pasaulie-čiams – narės. Caro valdžiai uždarius pranciškonų vienuolynus, tretininkus globojo vyskupai ir parapijų kunigai. 66Pirmosios ankstyvosios šv. Mišios (iš lenk. prymaria). 67Dinaburgu, Dvinskui tuomet vadintas Daugpilis. 68Kunigas Alfonsas Varnas (1884–1952), 1911–1944 m. Kaišia-dorių klebonas. 69Dambrauskas Aleksandras (Adomas Jakštas, 1860–1938), pre-latas, poetas, visuomenės veikėjas. 70Turimas galvoje nuo 1915 m. Šveicarijoje veikęs Lietuvių komi-tetas (Generalinis komitetas karo aukoms Lietuvoje šelpti), jam vadova-vo kunigaikštis Povilas Puzina, dirbo Bronislovas Pilsudskis (1866–1918), kunigaikštis B. Zybergas-Pliateris, Stanislovas Brunovas, lietuviai kunigai Vytautas Daumantas-Dzmidavičius (1883–1977), Juozas Purickis (1883–1934), Antanas Steponaitis (1883–1964) ir Antanas Viskantas (1877–1940). Vėliau dėl lietuvių ir lenkų politinių nesutarimų šis komitetas iširo.

71Gydytojas Antanas Vileišis (1856–1919), nuo 1898 m. gyveno Vilniuje; visuomenės veikėjas, Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti CK narys. 72Antanas Smetona (1874–1944), nuo 1903 m. gyveno Vilniuje. Karo metais Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti CK pirmininkas, politikos veikėjas, Lietuvos Tarybos pirmininkas; vėliau prezidentas. 73Turi būti: „Prima Aprilis“ – Baland•io pirmoji (lot.). 74Kompleta – paskutinės vakaro pamaldos po mišparų (lot. Com-pletorium). Mišparus autorius vadina našparais (lenk. nieszpory). 75Kunigas Leonas Žebrauskis (Zebrowski, 1876–?), Gardino dekanas. 76Antanas Gylys (1894–1966), gydytojas, filosofas. 1914–1915 m. jis studijavo mediciną Maskvos universitete, 1917–1924 m. medi-ciną ir filosofiją Miunchene, todėl vadinamas studentu. Karo metais mokytojavo Vilniaus “Ryto” gimnazijoje. 77Didžioji Pohulianka – dabar J. Basanavičiaus g. 78Aleksandras Stulginskis (1885–1969), agronomas, nuo 1915 m. gyveno Vilniuje; Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti CK narys, krikščionių demokratų veikėjas, Lietuvos Tarybos narys; vėliau prezidentas. 79Paplaujos g. rajone netoli Markučių. 80Jurgis Šaulys (1879–1948), baigęs Berno universitetą, ekono-mistas, filosofijos daktaras. Nuo 1912 m. gyveno Vilniuje, politikos veikėjas, Lietuvos Tarybos narys; vėliau diplomatas. 81„Bukaprotybės daktaras“ (rus.). 82T.y. ašmainis, tūrio ir ploto matavimo vienetas, sudarantis 1/8 tam tikro mato (statinės, valako ir pan.). 83Kompozitorius Česlovas Sasnauskas (1867–1916). 84„Prakeikta Lietuva“ (lenk.). 85„Ta,kun. Bieliauską reikia pakarti“ (lenk.). 86„Michailas Venslavskis, Vilniaus miesto prezidentas, Lietuvių draugijos „Laimė“ pirmininkui daktarui Domaševičiui“ (lenk.). 87Dienoraštyje yra šio laiško originalo įklijta: „Michał Węsławski Prezydent m. Wilna Wilno Do P. Prezesa Litewskiego Towarzystwa LAIME Doktora Do-maszewicza Wskutek listu Pańskiego, po zbadaniu sprawy obrazu p. Copulisa przez pannie Wirszytło, się wyjaśniło, iż ona nie miała najmniejszego zamiaru obrazić kogo bądź, że było to powiedziane w żarcie i że znając ośobiście Ks. Bieliawskiego zaszatowała jako z dobrego znajomego. Pannie Wirszytło wykazano niewłaściwość jej żartu. M. Węsławski 6/ IV. 1916” 88Kunigas Kazimieras Lesevičius (1883–1963). 89Kunigui Jonui Mališauskui (1886–1937), kuris 1915–1918 m. buvo Molėtų vikaras. 90Kunigas Pranciškus Piesciukas (Pieściuk, 1889–?). 91Apgavysčių (iš vok. Schwindel). 92Petras Leonavičius, Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti tarnautojas. 1916 m. gruodį vokiečių vėl buvo areštuotas ir išve•tas iš Lietuvos. 93Ty. Pauliaus von Hindenburgo (1847–1934), Vokietijos gene-ralinio štabo viršininko. 94Kunigas Juozas Stakauskas (1871–1944), teologijos magistras, Panevėžio klebonas; 1915–1916 m. Žemaičių vyskupijos valdytojas. 95Prelatas Pranciškus Pacevičius (1861–1927), Žemaičių vys-kupijos kurijos narys. 96Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius (1861–1945) vo-kiečiams okupuojant Lietuvą buvo Kaukaze. Per Švediją, Vokietiją grįžo į Lietuvą 1916 m. rugpjūtį. 97Kunigas Juozapas Kukta (1873–1943), 1898–1922 m. gyveno Vilniuje, 1901–1916 m. šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas, vėliau – Visų Šventųjų; dirbo Lietuvių komitete nukentėjusiems nuo karo šelp-ti; vėliau vyskupas. 98Kimantas Jonas (1854–1954) advokatas, Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti iždininkas. 99Kunigas Antanas Radziukis (Radzuki, m. 1921). 100Kunigas Antanas Cichonskis (Cichofski, 1888–1975), Vil-niaus seminarijos profesorius. 101Turi būti – Jonas Kristolaitis (1879–1941), prieš karą paskirtas Gižų klebonu; 1916–1918 m. internuotas Vokietijos belaisvių stovyklose. 102T.y. prijaučiančios endekų partijai. Ši partija – Tautinės de-mokratijos partija, įkurta 1893 m., – buvo nacionalistinė lenkų partija, puoselėjusi Lietuvos inkorporavimo į Lenkiją planus. 103Tai 1791 m. gegužės 3 d. Ketverių metų seimo priimta konstitu-cija. Ja vietoje bajorų respublikos įvesta konstitucinė monarchija, Seime panaikinta veto teisė ir t.t. Valstybė – Abiejų Tautų Respublika – konstitu-cijoje vadinama Lenkija, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė net neminima.

104Juozas Lukošius (1892–1917) prieš karą pradėjo studijuoti Peter-burge komerciją, karo metais gyveno Vilniuje, dalyvavo lietuvių veikloje. 105T.y. Rusijos carą Nikolajų II (1868–1918). 106Dirigentas, dainininkas Antanas Vaičiūnas (1890–1932). 107„Užsipyrusios lietuvis“ (lenk.). 108Burmistrą (vok. Bürgermeister). 109Vokietijos imperatorius ir Prūsijos karalius Vilhelmas (Wil-helm II, 1859–1941). 110Mintauja tuomet vadinta Jėlgava. * Dienoraščio sąsiuvinyje įklijuotas laiško nuorašas. Vertimas į lietuvių kalbą: „Gerbiamas kunige kapelione, Kol šimtaburniai gandai atneš žinią apie tai, kas atsitiko įrašant lietuvaites į tretininkų broliją prie šv. Jono bažnyčios, noriu pasakyti čia keletą žodžių, kad apmąsinčiau savo liūdesį. Pradėjus įrašinėti naujas tretininkes, naudodamasis savo viršinin-ko leidimu su malonumu ir džiaugsmu įrašiau į sąrašą lietuvių tautos dukrų pavardes. Vyliausi, kad tokiu būdu ir lietuvių kalba igaus plitety-bės teises šv. Jono bažnyčioje. Tai būtų teisingu atlyginimu už tą lenkų kiaulystę, kai prieš keletą metų nutrauktos šv. Jono bažnyčioje lietuvių gegužinės pamaldos. Diena, kai lietuvių kalba vėl pradės skambėti šv. Jono mūruose, be abejo, būtų pati laimingiausia mano gyvenime. Ne-paisant mano vilčių ir pastangų, atsitiko kitaip, ir atsitiko dėl priežas-čių, visiška! nuo manęs nepriklausančių. Nuo šiol lietuvių atskirai neuž-rašinėsimė. Šiandien 7 vakaro reikėjo apie tai pasakyti kandidatėms. Nežiū-rint raginimo, tyčia nėjau zakristijon į tą susirinkimą, kad nedalyvau-čiau ir nematyčiau lietuvaiečių liūdesio ir gėdos. Dėl visko, kas atsitiko, nenoriu jausti ne tik kaltės, bet net jos šesčio. Duos Dievas, ateis geresni laikai, kuomet ir lietuviai džiaugsis visomis laisvėmis ir teisėmis. Prašau, kunige kapelione, kai būsite šv. Zitos draugijoje, paaiš-kinkite lietuvaitėms, kurios užrašė [į tretininkes], mano nuomonę šiuo klausimu. Linkiu did•iausios sėkmės lietuvių tretininkystei, širdingai spau-džiu kunigo ranką. Tarnas kun. VI. Toločka. 14. VI. 16. Šv. Jono [bažnyčia]. Vilnius. Nr. 2”.

111Lietuvių mokslo draugija veikė Vilniuje 1907–1940 m. 112Gydytojas, lietuvių atgimimo patriarchas Jonas Basanavi-čius (1851–1927) nuo 1905 m. iki mirties gyveno Vilniuje, aktyviai dalyvavo visuomenės ir politinėje veikloje, Lietuvos Tarybos narys. 113Augustinas Janulaitis (1878–1950) nuo 1907 m. vertėsi Vil-niuje advokatura. 1916–1917 m. vokiečių buvo internuotas belaisvių stovykloje. 114Mykolas Bir•iška (1882–1962), Lietuvos Tarybos narys, 1918–1919 m. švietimo ministras. 115Kanauninkas Julius Aloyzas Elertas (Ellert, 1866–1925), nuo 1913 m. Vilniaus šv. Jono bažnyčios klebonas. 116„Lietuvišką forpostą“ (lenk.). 117„Dieve, kurg Lenkija...“ – patriotinė lenkų giesmė, sukurta 1816 m. Jos eilės daug kartų keitėsi. 118Poetas Liudas Gira (1884–1946), tuo metu Vilniuje dirbo milicijoje, bendradarbiavo su krikščionimis demokratais. 119Viktorija Landsbergienė, visuomenės veikėja. 120Dailininkas Antanas Žmuidžinavičius (1876–1966), karo me-tais Vilniuje mokytojavo mokytojų kursuose ir lietuvių gimnazijoje. 121Ty. mišias laikantį kunigą; čia – procesijos vadovą. 122„Lygius su lygiais, laisvus su laisvais“ (lenk.). 123Turi būti: „Wilnaer Zeitung“; okupacinės valdžios Vilniuje 1916–1918 m. leistas dienraštis. 124“Širdinga Motina“ – populiarį lenkų religinę giesmė, kurios melodija panaši į „Bože, coś Polskę“ melodiją. 125Prelatas Jonas Hanusevičius (Hanusowicz, 1864–1940), 1918 m. birželį–gruodį Vilniaus vyskupijos administratorius. 126Siuvinėti, peltakiuoti (lenk. haftować). 127Hermanas Eichhornas (von Eichhorn, 1848–1918), genero-las, vokiečių Dešimtosios armijos vadas. 128Vokietijos kaizerio Vilhelmo II sūnus, Prūsijos princas Oska-ras (1888–1958). 129Krokuvietiška! (lenk.). 130Šalmai (iš lenk. helm). 131Vandens nutekamasis griovys (iš lenk. rynsztok). 132Ties Kena. 133Dominikonų g. 12 buvo Lietuvių klubo salė, valgykla, vykda-vo renginiai. 134Permaidavimo pamaldos (iš lot. expiatio). 135„Kurier Wileński“; nuo 1911 m. Vilniuje leistas laikraštis. 136Istorikas Ignas Danilavičius (1787–1843). 137Kapitulos kanauninkas Jonas Ušila (Uszyłło, 1871–1950), nuo 1907 m. Vilniaus dvasinės seminarijos rektorius, šv. Rašto profesorius. 138Martynas Yčas (1885-1941) nuo 1915 m. buvo Centrinio caraitės Tatjanos komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti narys, nuo 1917 m. pradžios – vicepirmininkas. 1918 m. balandį jis grįžo į Lietuvą ir buvo kooptuotas į Lietuvos Tarybą 139Turimas galvoje Centrinis caraitės Tatjanos (Nikolajaus II duktės, 1897-1918) komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti; jo lė-šomis Pirmojo pasaulinio karo metais buvo išlaikomos į Rusijos impe-rijos gilumą evakuotos lietuvių gimnazijos, šelpiami pabėgėliai. 140Kunigas Stanislovas Zavadzakis (Zawadzki, 1876–1958), Vil-niaus seminarijos dvasios tėvas. 141Jonas Bulhakas (Bulhak, 1876–1950), lenkų fotografas. 142Kazė – imperatorės Jekaterinos II (1729–1796), autorius ją toliau vadina Kotryna; Muravjovo – Vilniaus generalgubernatoriaus, numalšinusio 1863 m. sukilimą, Michailo Muravjovo (1796–1866) pa-minklai. Abu jie vokiečiams okupavus Vilnių buvo nugriauti. Napoleo-ono a. – dabar S. Daukanto. 143Prancišijos prezidentas Raimonas Puankare (Poincaré, 1860–1934). 144Italijos karalius Viktoras Emanuelis III (1869–1947). 145Kunigas Petras Žarnauskas (Zarnowski, 1885-1951), nuo 1916 m. Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios vikaras. 146A. Smetona, J. Šaulys ir S. Kairys dalyvavo 1916 m. birželį Lozanoje vykusioje Pavergtųjų tautų konferencijoje (apie ją žr. ze-miau). Grįždami iš Šveicarijos, visi trys Lietuvos reikalus aptarė Ber-lyne susitikime su Vokietijos užsienio reikalų ministru Arturu Cimer-manu (Zimmermann, 1864–1940). 147Prelatas, istorikas Jonas Kurčevskis (Kurczewski, 1854-1940). 148„Laikykitės tikėjimo“ (lenk.). 149Vilniaus vyskupijos kapitulos prelatas Karolis Baiką (Bajko, 1859–1923). 150„Laikykitės tikėjimo, Katalikų Bažnyčios“ (lenk.). 151„Jr lietuvių neįleiskite į bažnyčią melstis“. - „Mylėkite Dievą ir artimą“. - „Jr lietuvius vadinkite pagonimis“ (lenk.) 152„Mums brangių“ (lenk.). 153Šamojumi (iš lenk. Dowcip.). 154Vyskupas Eduardas Ropas (Ropp, 1851-1939), 1903-1907 m. Vilniaus vyskupas. Caro vald•ios ištrėmtas, gyveno Peterburge; kaip toliau rašo autorius, – 1917 m. liepą popiežiaus paskirtas Mogilio-vo arkivyskupu metropolitu. 1919 m. bolševikų buvo nužaitas mirties bausme, tačiau jį pakeista deportavimu į Lenkiją. 155Kunigą Joną Burbą (1853-1915); knygnešys, blaivybės sąju-džio plėtotojas. 156Mokytojai Apolonijai Draugelytei; Rimkus tuomet buvo Ma-rjampolės mokyklų inspektorius. 157„Ateitis“ – ateitininkų žurnalas moksleiviams, leistas Kaune 1911-1940 m. Minimas kunigas – Jonas Balvočius-Gerutis (1842-1915). 158Imperatorius Aleksandras III (1845-1894) valdė 1881-1894 m. Lietuvių spaudos draudimas panaikintas tik 1904 m. 159Šiltine. 160Steponas Kairys (1879-1964), nuo 1911 m. gyveno Vilniuje, iki 1916 m. dirbo miesto savivaldybėje; vienas LSDP vadovų, Lietuvos Tarybos narys. 161Ober-Ostas – Rytų fronto karinė vadovybė. Čia turima gal-voje – į Vokietiją. 162Rašoma apie 1916 m. birželio pabaigoje Lozanoje vykusią Pavergtųjų tautų konferenciją; joje pirmininkavo belgas Polis Otė (Ot-let). Konferencijoje dalyvavo Vokietijos užkariautų sričių, Anglijos ir Prancūzijos kolonijų atstovai. Konferenciją rengiant, Juozas Gabrys (Paršaitis, 1880-1951) Šveicarijoje organizavo Nerusikųjų tautų lygą, kuri, Vokietijos URM samanytu, turėjo pakurstyti joje Rusiją prie-šiškas nuotakas. 163Komedija, balaganą (iš lenk. Szopka.). 164Advokatas Jonas Vileišis (1872–1942) 1916 m. lapkritį–1917 m. gegužę buvo deportuotas į Vokietiją, vėliau Lietuvos Tarybos narys. 165Lietuvių dailės draugija veikė Vilniuje nuo 1907 m., kasmet rengė dailės parodas.

Tėsinys kitame numeryje

Lietuvos istorijos puslapis

Nepažintoji Birutė

Inga BARANAUSKIENĖ, Vilnius*Kęstučio žmona Birutė*

2007 m. sukako 625 metai nuo didžiosios kunigaikštienės Birutės žūties.

Neperdadant ją galima vadinti garsiausią viduramžių Lietuvos moterimi ir net vienu iš jos simbolių: juk tai Kęstučio žmona, Vytauto Didžiojo motina... Nepaprasta jos vedybų istorija suteikė romantinio skambesio Lietuvos metraščiams, o vėlesnėse epochose įkvėpė ne vieną chrestomatinių meno kūrinių. Tai ir Silvestro Valiūno „Birutės daina“, ir pirmoji lietuviška opera...

Reikia pasakyti ir dar šį tą: Birutė - viešintėlė pagoniška šventoji, kurios kultas gyvuoja iki šių dienų!..

Bet kaip atsitiko, kad šventąja tapo įžadų laužytoja? Ar įmanoma bent hipotetiškai atkurti tikrąją Birutės gyvenimą ir įminti jos charizmatiškumo mįslę?

Pirmiausia reikia pasakyti, kad mes visai be reikalo įsivaizduojame Birutę kaip savotišką pagonių vienuolę, gyvenančią uždarose šventykloje ir kartu su kitomis nekaltai bekurstančią ugnelę. Žinoma, pas lietuvius (kaip ir pas kitus baltus) buvo moterų-dvasininkių, bet jų funkcija neapsiribojo techniniu ritualų atlikimu. Šaltiniai byloja, kad jos aiškino dievų valią, duodavo patarimus, gydydavo, o kartais netgi turėdavo padėti iškelti anapus. Žodžiu, Birutė turėtų įsivaizduoti ne kaip drovuolę, kuri pamačiusi Kęstutį „puola ant veido“, kaip Silvestro Valiūno dainoje, o kaip nepriklausomą moterį, gebėjusią įgyti autoritetą savo bendruomenėje. Beje, metraščiai, būtent, ir pabrėžia, kad ji buvusi ne tik graži, bet ir protinga, ir kad Kęstutis susižavėjo jos išmintimi.

Ar Birutė buvo pirmoji Kęstučio žmona? Daugelis požymių rodo, kad ne.

· Pirmą, padavimo tekstas byloja, kad jų santuoka įvyko jau po Gedimino mirties (1341 m.). Tačiau jaunesnieji Kęstučio broliai sukūrė šeimas jau XIV a. 3 dešimtyje, o kadangi viduramžiais vaikai būdavo vedinami paeiliui, mažai tikėtina, kad Gediminas Kęstutį būtų palikęs viengungiu.

· Antra, tarp vyriausio Kęstučio sūnaus Vaidoto ir jo jauniausios dukters Rimgailės buvo mažiausiai 30 metų skirtumas, todėl jie vargiai galėjo būti vienos motinos vaikai.

· Galop vėl atkreipti dėmesį į tai, kad 1365 m. Kęstučio sūnus Butautas pabėgo pas kryžiuočius. Priežastis galėjo būti tik viena: Butautas niršo, kad Kęstutis savo įpėdinių pasirinko ne jį, o Vytautą. Tačiau jei gu laikytume Vytautą ir Butautą vienos motinos sūnumis, ne tik Butauto perbėgimas į Ordiną, bet ir Kęstučio pasirinkimas būtų nepaaiškinami ir nelogiški.

Taigi atrodo, kad Vaidotas ir Butautas buvo Kęstučio sūnūs iš ankstesnės santuokos, o Birutės pirmagimis buvo tik Vytautas.

Vytauto gimimą šaltiniai leidžia datuoti maždaug 1348–1350 m. Atitinkamai turėtume datuoti ir Birutės santuoką su Kęs-

tučiu. Vis dėlto pamėginkime dar labiau patikslinti jų susitikimo laiką.

Paprastai žmonės kreipiasi į žynius tada, kai juos užklumpa nesėkmės ir jiems nepavyksta atgauti dvasinės pusiausvyros savo jėgomis. Toks momentas Kęstučio gyvenime buvo 1348 m.

Vasario 2 d. kryžiuočiai sutriuškino lietuvius Strėvos mūšyje, žuvo Kęstučio brolis Narimantas. Po poros mėnesių buvo sunaikintos 4 pilys Šiaulių žemėje, o rugpjūčio 15 d. pasidavė anksčiau net 13 kartų apsigynusi Veliuona. Akivaizdu, kad frontą kuriojantis Kęstutis buvo sutrikęs, o tai savo ruožtu galėjo jį paskatinti keliauti į Palangą.

Palanga jau pati savaime buvo pasi-priešinimo simbolis – suspausta tarp dviejų Ordino šakų ji vis dėlto laikėsi. O Birutė – jauna bei trapi mergina, pasišventusi dievams ir tokiu būdu užėmusi poziciją priešakinėje kovos linijoje – juo labiau demonstravo nepalaužiamo tvirtumo pavyzdį. Natūralu, kad Kęstutis nusprendė ieškoti psichologinės pagalbos būtent pas ją.

Tačiau viskas pakrypo nenumatyta linkme. Birutei Kęstutis buvo didvyris. 1348-ųjų pralaimėjimai negalėjo užtemdyti ankstesnių jo pergalų. Juk apie 1337 m. itin

ekaištingą fizinę formą. Žodžiu, Birutė negalėjo likti jam abejinga.

Savo ruožtu Kęstutis negalėjo likti abejingas jai. Vis dėlto jis nepanorėjo apsiriboti lengvo pobūdžio romanu ir užsispyrė žūt-būt vesti jaunąją žynę. Reikia pastebėti, kad Kęstutis buvo išaugęs šeimoje, kur buvo tikima, kad Dievas yra vienas, tik skirtingos tautos garbina jį pagal savo papročius, o tai dėsningai vertė jį laikyti papročius – taip pat ir Birutės įžadus – tiesiog formalumu. Jos atsisakymą tekėti Kęstutis, matyt, palaikė paprastu kaprizu ir išsivežė ją iš Palangos jėga.

Kaip tik tada Birutei ir turėjo iškilti sunkiausia dilema. Įžadai ir garbė reikalavo priešintis iki paskutinio, gal net nusižudyti – Pilėnuose žynė nusižudė, kad nepatektų į kryžiuočių nelaisvę, prieš tai padėjusi iškelti anapus nemenkam skaičiui vyrų. Tačiau Kęstutis nebuvo kryžiuotis, ir ilgainiui Birutė nusileido.

Paradoksaliai, bet būtent dėl šios priežasties ji ir tapo tokia charizmatiška. Į religinį karą įklampusiai Lietuvai Birutės istorija priminė, kad be dievų egzistuoja dar ir melė, ir paprastas žmogiškas gyvenimas... Vis dėlto populiarumas ir žmonių pagarba atėjo vėliau, kai ši moteris įrodė nesanti nei silpna, nei lengvabūdė, o iš pradžių jos padėtis turėjo būti itin komplikuota.

Supraskime: buvo paniekinti galiojantys papročiai. Ir turbūt daugelis ją laikė begėde vilioke, išvedusia iš kelio dorą kunigaikštį. Moteriai, kuri anksčiau buvo gar-

Kęstutis sutinka Birutę. V. K. Jonyno pav.

sudėtingomis aplinkybėmis tapęs Trakų kunigaikščiu Kęstutis privertė kryžiuočius trauktis nuo Veliunos, o 1345–1347 m. net buvo perkėlęs karo veiksmus į Ordino teritoriją... Vidaus politikoje jis taip pat buvo pasirodęs kaip pasiaukojantis valstybės interesų gynėjas: 1344 m. pabaigoje nuvertė nuo sosto perdėm pasyviai besielgiantį savo brolį Jaunutį, bet nepasilik Vilniaus sau, o atidavė jį kitam broliui – išskirtiniu karvedžio talentu pasižyminčiam Algirdui. Be abejo, tai kėlė susižavėjimą. Galop Kęstutis buvo ganėtinai patrauklus vyriškis – komunikabilus, turintis puikų humoro jausmą, nepaisant amžiaus (jam jau buvo daugiau nei keturiasdešimt) išsaugojęs nepri-

binama kaip dievaitė, tai turėjo būti ganėtinai skaudu.

Ypač sudėtingai turėjo klostytis Birutės santykiai su naująja šeima. Kaip jau minėta, galiausiai vienas iš jos posūnių net pabėgo į Ordiną. Santūrumu garsėjantis ir žmogiškų silpnųjų netoleruojantis Algirdas taip pat vargu ar galėjo apsidžiaugti perdėm romantiškomis jaunesniojo brolio vedybomis. Taigi atrodo kad nors ir nenoromis, Birutė supriešino Kęstutį su visa gimine. O kad priešiškumo būta, liudija ir tai, kad 1349 m. Kęstutis įsivėlė į labai keistas derybas dėl krikšto.

Šiaip jau tokios derybos būtų buvusios gana natūralios. Strėvos mūšis ir kiti pra-

laimėjimai vertė prisiminti, kad tik krikštas gali užkirsti kelią Ordino agresijai. Be to, buvo susiklosčiusi palanki tarptautinė situacija. Lenkijos karalius Kazimieras (kuris ir tarpininkavo Kęstučio deryboms su popiežiumi) 1348 m. pabaigoje sudarė sutartį su Čekijos karaliumi Karoliu, kuria pastarasis įsipareigojo padėti lenkams atsiimti iš Ordino Pamarį. Amžina kryžiuočių priešininkė Lietuva būtų puikiai pritapusi prie šios koalicijos. Tačiau vėlta pažymėti, kad Kęstutis derėjosi be Algirdo sankcijos, ir kad krikšto atveju popiežius jam siūlė karališkąją karūną. Ji buvo siūloma ir kitiems jo broliams. Tad bemaž galima džiaugtis, kad 1349 m. vid. Kazimieras netikėtai pakeitė politiką, sudarė taiką su Ordinui ir puolė Kęstučio brolio Liubarto valdomą Volynę. Kęstučiui teko skubėti ginti pietinių žemių ir derybos dėl krikšto tam kartui nutrūko.

Tačiau 1351 m. rugpjūtį jos vėl atsinaujino. Aplinkybės buvo tokios: Kazimieras planavo traukti į Kęstučio valdomą Brestą, bet žygio išvakarėse susirgo ir liko Liubli-ne. Vadovauti žygiui ėmėsi Kazimierui talkinęs jo sūnėnas ir įpėdinis Vengrijos karalius Liudvikas, tačiau jam rūpėjo kuo greičiau grįžti ir dėdės mirties atveju įtvirtinti savo vadžių Lenkijoje. Taigi Lietuvos pasienyje sutikęs Kęstutį su kariuomene, Liudvikas pasiūlė derėtis. Buvo sutarta dėl krikšto ir atskiros vyskupijos sukūrimo. Be to, Liudvikas įsipareigojo padėti Kęstučiui susigrąžinti Ordino užgrobtas žemes – dėl šios priežasties historiografijoje susitarimas laikomas palankiu Lietuvai. Deja, užmirštama, kad Kęstučiui vėl buvo pažadėta išrūpinti karališkąją karūną. Susidarė itin grėsminga padėtis: Kęstutis sutvirtino sutartį iškilinga priesaika ir išvyko į Budą krikštytis. Atrodė, kad paskui jis neišvengiamai mėgins nuversti Algirdą, ir Lietuva bus pasmerkta vidaus karams. Tačiau laimė, trečiąją naktį Kęstutis pabėgo iš Liudviko stovyklos, grįžo į Lietuvą ir, matyt, susitaikė su Algirdu, nes nuo 1352 m. pradžios vėl matome juos veikiančius kartu.

Kęstučio veiksmus sunku įvertinti vienareikšmiškai. Viena vertus, jie provokavo vidaus karą, antra vertus, sudarė taiką su Liudviku, Kęstutis ne tik išvengė jungtinės lenkų ir vengrų atakos, bet ir išvadavo iš lenkų nelaisvės savo brolį Liubartą, kuris ten buvo patekęs apie 1350 m. Daugelis istorikų linkę manyti, kad 1351 m. Kęstutis Liudviką tiesiog apgavo: kad jis nė neketino siekti karūnos ar kovoti su Algirdu dėl valdžios. Bet lieka dar 1349 m. derybos su popiežiumi... Ir mes turbūt niekada nesuprasime, kodėl šiaip jau įžvalgumo nestokojantis Kęstutis įsivėlė į tokias pavojingas derybas, jeigu neatsižvelgsime į vedybų su Birute galimai išprovokuotus nesutarimus su Algirdu.

Sunku pasakyti, kaip pati Birutė vertino Kęstučio elgesį, bet faktas, kad jis vis dėlto atsispyrė karūnos blizgesiui, leidžia spėti, kad ir ji juo nesižavėjo.

Be to, atrodo, kad Birutė tapo Kęstučio ir Algirdo susitaikymo laidu. Tiksliau, susitaikymo laidu turėjo tapti panašios abiejų brolių problemos, mat 1350 m. pr. Algirdas irgi vedė antrąją kartą. Jaunoji Algirdienė – Tverės kunigaikštystė Julijona – norėjo matyti vyro įpėdiniu savo sūnų. Algirdo pirmagimis taip pat kažkodėl netenkinno: jis buvo pakrikštytas Teodoru ir išsiųstas valdyti Ratnos kunigaikštystės Volynėje. O įpėdiniu tapo apie 1352 m. Julijonos pagimdytas Jogaila. Vis dėlto norint, kad jis būtų apsaugotas nuo vyresniųjų brolių pretenzijų, Algirdui reikėjo užsitikrinti Kęstučio paramą.

O Kęstučiui reikėjo Algirdo paramos, kad galėtų palikti Trakų kunigaikštystę Vytautui, gimusiam apie 1350 m. Apskritai, kadangi broliai iškart po perversmo buvo sutarę palikti valdas savo vaikams, reikėjo, kad būsimieji įpėdiniai išmokyti tarpusavy sutarti. Jogaila su Vytautu, matyt, ir buvo auklėjami atitinkamai bei ilgainiui išties la-

Per Lietuvą 1988 metais žengė Persitvarkymo sąjūdis

Dr. Juozas ČAPLIKAS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 4

Su tokiomis mintimis artėjome prie Sąjūdžio gimimo, prie tos istorinės datos birželio 3-ios. Būtent tą dieną Vilniuje į Mokslo akademiją suėję rašytojai, mokslininkai bei inteligentija išrinko Sąjūdžio Iniciatyvinę grupę.

1988 m. mitingai ir jų uždaviniai

Labai tiksliai apie gimusį Sąjūdį pasakė R. Gudaitis: „Sąjūdis – ne tik aktualaus politinio momento respublikoje kūdikis, į jį mūsų tauta, liaudis, visi jos sluoksniai, kiekvienas mūsų ėjom ilgus metus. Sąjūdis – tai mūsų viltis, mūsų lūkesčiai, mūsų atsakomybė už demokratijos ir viešumo plėtotę, už Lietuvos ekonominę ir politinę suverenitetą, už išlaisvintą, dinamišką kultūrą bei švietimą, už laisvą harmoningą asmenybę. Sąjūdis – tai komplikauta nūdienu ir Just. Marcinkevičiaus manifestuotas laisvas tautos bendravimas su savo istorija“ (LYA, F. 4628, Ap. 5, B. 27, L. 126).

Prieš išvažiuojant į TSKP 19 partinę konferenciją 1988 m. birželio 24 d. buvo suorganizuotas pirmasis oficialus mitingas, po ilgų ir skausmingų anuometinės vadovybės apmąstymų „leisti ar neleisti“ jį surengti. LKP CK biuras atsidūrė prieš dilemą – dalyvauti ar ne? Daug ką iš biuro narių tiesiog pašūrpino Sąjūdžio kvietimas į mitingą. Eidamas į jį Algirdas Brazauskas žinojo R. Songailos ir N. Mitkino neigiamą požiūrį. Šiame mitinge buvo išsakyti priesakai partijos 19 konferencijos delegatams. Kaip ir buvo tikėtasi Maskvoje R. Songaila pasakė standartinę anų laikų kalbą.

Rašytojų sąjunga ir toliau gvildeno aktualius klausimus. 1988 m. birželio 27 d. savo susirinkime svarstė klausimą „Persitvarkymas ir rašytojų pozicija“. Kalbėjęs Just. Marcinkevičius pabrėžė, jog visuomenę įskaudino įvykiai Trakuose – tiesiog ant mūsų istorijos šaknų ten buvo užsimota statyti valdžios kotedžus, gerai, kad šis beprasmiškas užmojis buvo sustabdytas. Kalbėjęs V. Bubnys pažymėjo, jog daug tikimasi iš 19 partinės konferencijos. Pasak M. Gorbachiovo, Lietuvos persitvarkymo Sąjūdis ne šiaip sau, ne ekscesams sukelti, kai reikia išjudinti masių sąmonę. S. Kašauskas sakė,

1988 m. birželio 3 d. Vilniuje, Mokslo akademijos salėje vykusime susirinkime išrinkta sąjūdžio Iniciatyvinė grupė

jog sostinėje mes gražiai persitvarkom, bet provincijoje dedasi kraupūs dalykai. Literatūros vakare K. Saja pakalbėjo apie stalinizmo aukas ir vos jam spėjus išvažiuoti iš Telšių, viršininkėliai ėmė tardyti žmones ir jėga juos versti rašyti raštus prieš K. Sają ir atitinkamas instancijas. Telšiuose per Knygos šventę (dalyvavo S. Kašauskas, R. Kašauskas ir D. Mušinskas) vietos valdžia buvo sugėdinta dėl Valančiaus paminklo statybos, dėl to, kad pusę bažnyčios kalno nukasę pastatė tualetus.

Susirinkime kalbėjęs A. Zurba, pasakė, jog „praėjusį penktadienį buvo mūsų politinio, visuomeninio gyvenimo egzaminas, tada buvo pademonstruota jėga, kuri ėmėsi vadovauti miniai, ji pasiekė didelę perga-

lę“. Savo aiškią poziciją išsakė A. Zalatorius, „kaip suprasti 20 a. viduryje turkaus aikštėje išniekintus priešų lavonus? Gimtosios Ramygalos gatvėmis tada kraujas ir mėšlas susimaišę tekėjo. Sadizmas – ar galima jį pateisinti? Terminas „banditai“ – ižeidžia nacionalinį orumą: nedidelėje taujoje staiga atsirado 70 tūkstančių banditų! Ideologijos galima nepriimti, bet vis tiek jie – partizanai. Reiktų surinkti atsiminimus, dainas, tada pamatytume, kieno pusėje buvo simpatijos – sribų ar partizanų“.

Priimtame nutarime pabrėžiama, kad vis dar yra nemažai stalinizmo recidyvų reaguojant į viešą rašytojo žodį spaudoje. Telšių rajono partinių ir tarybinių darbuotojų išdėstytas tiesmukas neigiamas požiūris į

rašytojų K. Sajos, S. Kašausko, R. Kašausko pasakymus ir į kitus faktus (LYA, F. 1771. Ap. 5, B. 27, L. 79).

1988 m. liepos 9 d. Vingio parke įvyko visuomenės susirinkimas su iš TSKP 19 sąjunginės partinės konferencijos grįžusiais delegatais. Dalyvavo apie 100 000 žmonių. Kalbėjo A. Brazauskas, V. Petkevičius, V. Martinkus ir kt. V. Petkevičius mitinge pasakė, jog „visuomenės persitvarkymo sėkmė nebus įmanoma be pagalbos čia gyvenantiems rusams, lenkams, žydams, baltarusiams, karaimams bei kitų tautybių žmonėms“.

Istorinės tiesos sakymo, susikaupimo valandos, kai žodžiai smigo į žmonių širdį ir sąmonę, - sakė prof. Vanda Kašauskienė, - buvo 1988 m. rugpjūčio 23 dienos Sąjūdžio iniciatyva surengtas masinis mitingas sostinės Vingio parke. Tada ypač prasmingai nuskambėjo Just. Marcinkevičiaus žodžiai: tegyvuoja tauta, laisvai bendraujanti su savo istorija. Tautos sąmonei pabudus žmonės vis labiau laisvėjo. Daugelis iš karto pritarė Sąjūdžio siekiams, rėmė jo demokratizavimo ir savarankiškumo stiprinimo politiką, vedančią į Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą.

1988 m. spalio 4 ir 12 d. nutarimai

1988 m. spalio mėn. 4 d. įvyko LKP CK 13 plenumas, kuriame dalyvavo ir LPS iniciatyvinės grupės nariai Just. Marcinkevičius, K. Prunskienė, B. Kuzmickas, R. Ozolas, B. Genzelis, kuris pabrėžė, kad kiekvienas politinis vadovas turi sugebėti spręsti ir matyti pribrendusias mūsų krašto problemas. Ir jo įsitikinimu, draugas Songaila turėtų pagalvoti iki artimiausio plenumo, ar jis gali vadovauti partinei organizacijai.

Dar aštresnis Rašytojų susirinkimas vyko 1988 m. spalio 12 d. R. Gudaitis savo pranešime kėlė aktualius klausimus, pabrėždamas, kad pagaliau ir mūsų krašte stalinistinius, brežnevinius pylimus ima pralaužti plačiai ištvinsusi demokratizacijos, viešumo atsinaujinimo upė. Nuomonių pliuralizmo žaizdre laikomas egzaminas.

Akademikas Vytautas Kubilius Kaune tremtinių suvažiavime 1988 m. lapkritis

Tęsinys kitame numeryje

Steigiama svėdasiškių draugija „Alaušas“

Nuostabiai graži yra Svėdasų krašto gamta, darbštūs, švetingi ir bendraujantys žmonės. Čia gimęs ir augęs, plačiai žinomas lietuvių literatūros klasikas, Vaižgantas kadaise yra sakęs, kad šios vietovės gyventojai esą ypač dori, taurios sielos žmonės, turį ypatingų dvasios „deimančiųukų“. Tokie jie išliko ir iki šių dienų – darbštūs, linksmi, padedantys kaimynams, aktyvūs ir veiklūs.

Vos atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, svėdasiškiai ėmė burtis į visuomenines organizacijas ir su nauju užsidegimu plėtoti tėviškėje tautinę, kultūrinę bei edukacinę veiklą. Tuo metu buvo įsteigta Svėdasų televizija, ėmė veikti Lietuvos šaulių sąjungos bei Lietuvai pagražinti draugijos skyriai, atidarytas Lietuvos gyventojų patarėjų sąjungos filialas, Bendruomenės centras, Jaunimo kultūros ir paramos centras „Vermė“. Kiti gyventojai, savųjų interesų vedami, susibūrė į klubus: „Sietuva“ (literatai), „Tiesos ieškotime drauge“ (diskusijų mėgėjai), „Šypsenėlė“ (vaikai), „Euroskėptikai“ (globalizacijos kritikai bei lietuviškų tradicijų šalininkai), „Medžio drožėjai“ (liaudies meno puoselėtojai), „Pragiedruoliai“ (Vaižganto kūrybos mylėtojai bei populiarintojai) ir kt.

Ši Svėdasų bendruomenės ir minėtų visuomeninių organizacijų veikla davė gražių vaisių. Iškiliai buvo paminėtos miestelio įkūrimo 500-osios metinės, pastatyti paminkliniai koplytstulpiai, sukurta Svėdasų vėliava ir herbas, atnaujintas Juozo Tumo-Vaižganto gimtinėje esantis muziejus, išleisti keli laikraščio „Alaušo varpas“ numeriai, 2006 m. pradėtas leisti naujas laikraštis „Pragiedruolių žemė“. Nuo 1991 m. Svėdasuose kasmet vyksta, pagarsėję Respublikoje, tradiciniai „Vaižganto skaitymai“, o 2002 m. įsteigus metinę Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungų Vaižganto premiją, jau keturis kartus iš eilės (išskyrus pirmuosius dvejus metus) laureatams ji įteikiama rašytojo gimtinėje. Nemažai prie visų šių darbų geranoriškai yra prisidėję ir kraštiečiai. Tarp jų – doc. dr. Juozas Lapienis, doc. dr. Romualdas Šimkūnas, dr. Rimantė Matlašaitienė-Grižaitė ir kt.

Atokiau nuo savo tėvišės atsidūrę svėdasiškiai seniai puoselėjo viltį į vieną draugiją ar bendruomenę suburti visus šalyje bei užsienyje pasklidusius kraštiečius ir kitus

neabejingsus Svėdasams žmones bendram kultūros, švietimo ir mokslo darbui gimtojo krašto labui. Ši viltis itin stipriau suplazdėdavo per įvairiausias sueigas bei tradicines Svėdasų šventes, kai miestelis, tarsi pabudęs iš ramaus kasdieninio snaudulio, sušurmuliudavo nuotaikingu, gyvybės kupinu žmonių gaudesiu, sumirguliudavo įvairiausiomis šventinėmis spalvomis. Iš pradžių šią idėją norėta įgyvendinti pačioje gimtinėje – Svėdasuose. Būta ir konkrečių bandymų – rinktasi, organizuotasi, svarstyta. Tačiau kažko vis pritrūkdavo, tad neretai tuo viskas ir pasibaigdavo...

Tačiau vienas kartas, kaip sakoma, nemelavo. 2007 m. kovo 6 d. Vilniuje, Karininkų ramovėje susibūrusi, iniciatyvinė kraštiečių grupė išrinko tarybą – Edmundą Baliuką, Vytautą Bublį, Algimantą Indriūną, Juozą Lapienį, Vytautą Rimšą. Ji ir nutarė įkurti svėdasiškių draugiją „Alaušas“. Nuo tada ir prasidėjo organizaciniai darbai. Šiuo metu užmegzti ryšiai su Svėdasų bendruomene; parengti draugijos įstatai ir dviemė veiklos programa; Vilniuje, Kaune ir kituose miestuose sutelkta daugiau nei 60 draugijos narių; Vilniuje surengti trys tarybos ir du visuotiniai narių susirinkimai; apsvastyti draugijos veiklos organizavimo strateginiai klausimai; kartu su Svėdasų seniūnu Valentinu Neniškiu aptarti 2008 m. darbai. Tarp jų – numatyta inicijuoti Svėdasų įkūrimo 505-ųjų metų paminėjimą; Svėdasų gimnazijos įsteigimo 70-metį; rašytojo Juozo Tumo Vaižganto mirties 75-erių metų sukaktį; svėdasiškių draugijos „Alaušas“ suvažiavimą Svėdasuose ir kt. Veikdami kartu su Vaižganto išpuoselėta „Lietuvai pagražinti draugija“ bei minėtomis nevyriausybėmis Svėdasų organizacijomis, susibūrę į bendrą būrį, svėdasiškiai, nepaisant kur begyventų, ketina savo krašto gerovei pasidaruoti „iš peties“.

Tam čia yra ypač palankios istorinės bei gamtinės sąlygos. Svėdasai yra plačiai žinomas Rytų Lietuvos, Anykščių rajono miestelis, įsikūręs daugiau kaip prieš 500 metų. Pirmąjį kartą rašytiniuose šaltiniuose buvo paminėtas 1503 m., nors yra žinių, kad šioje vietovėje buvo gyventa žymiai anksčiau. Tai – senosios Sėlių žemės žmonės, kurie, kaip mano mokslininkai, paliko mums ir patį šio miestelio pavadinimą ir daug kitų, iki tol sunkiai etimologiškai

Draugijos tarybos nariai pasirašo muziejaus Svečių knygoje (iš kairės): Vytautas Rimša (narys ir sekretorius), Algimantas Indriūnas (pirmininkas, sėdi), Edmundas Baliukas (narys)

paiškinamų šio krašto sėliškių vietovardžių. Svėdasai yra nusidriekę didžiųjų magistralinių kelių kryžkelėje, kuri jungia Vilnių su Biržais bei Ryga ir Kauną – su Rokiškio. Geras susisiekimas yra ir su kitomis Lietuvos vietovėmis. Pagal nepriklausomos Lietuvos administracinį paskirstymą, Svėdasai buvo Rokiškio apskrities valsčiaus centras, pokario metais – Utenos apskrities apylinkė, dabar – Anykščių rajono seniūnija.

Ypač garbinga ir turtinga krašto istorinė praeitis. Ilgą laiką miestelis priklausė žinomiems Lietuvos didikams Radviloms. Šalia senųjų kapinių, ant kalvos tuo metu stovėjo vienas iš svarbiausių šių didikų dvarų. Vėliau dvaras atiteko italų kilmės grafams Marikoniams, o sukūrus šalies ne-

priklausomybę, buvo parduotas bei išdalintas ūkininkams. Iki šiol čia gausu išlikusių įvairiausių istorinių paminklų: archeologinių radinių (Radvilų dvaro liekanų, piakalnių iškasenų, akmeninių kirvukų), architektūros (bažnyčia, Marikonų koplyčia ir koplytėlė, koplytstulpis, dvaro likučiai ir parkas), rašytinių ir grafinių dokumentų (didikų Radvilų užsakymu žymaus Prūsijos ir LDK kartografo Juozo Naronovičiaus-Narono 1645 m. sudarytas pirmasis miestelio planas) ir kt. Daug čia būta ir svarbių istorinių įvykių – tarptautinių mūšių ir kovų už savo žemę, laisvę ir išlikimą prieš įvairiausio plauko užsienio įsibrovėlius. Tarybiniais metais šiais įvykiais domėtis buvo draudžiama, neskatinama, nepageidaujama. Tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kraštotyros darbui ir istorinėms studijoms atsivėrė plačios galimybės. Tad draugijos narių šioje srityje laukia dideli darbai.

Kita vertus, čia yra literatūrinių istorinių vietovių, apie kurias tarybiniais metais buvo draudžiama net užsiminti (kad ir apie rašytojo Stepo Zobarsko tėviškę). Miestelis garsėja kaip lietuvių literatūros klasiko, kanauninko Juozo Tumo-Vaižganto gimtinė (prisiminkime respublikoje pagarsėjusią Vaižganto premiją, čia vykstančius jo kūrybos skaitymus, tėviškę Malaišiuose ir muziejų Kunigiškėse). Šis kraštas davė Lietuvai daug visuomenės veikėjų. Tai – rašytoja Bronė Buivydaitė ir Stepas Zobarskas, pasaulinio garso dailininkas Jonas Rimša ir Kajetonas Sklėrius, kraštotyrininkas ir etnografas Liudvikas Jucevičius, nepriklausomos Lietuvos bankininkystės pradininkas Adomas Prūsas ir kt. Šiuo metu savo darbais pagarsėjusių anykštėnų biografiniame žodyne svėdasiškių priskaičiuota net kelios dešimtys. Garsus kraštas ir tradiciniais atlaisdais, vadinamais „kermošiais“ – Oninėmis, Petrinėmis, Mykolinėmis ir kt. Tad yra ką svečiui parodyti ir kuo patiems pasidžiaugti. Tačiau dar daug ką reikia sutvarkyti, išryškinti, atskleisti. Draugijos nariai daug ką galės dar nuveikti.

Pagaliau Svėdasai šiuo metu yra nepaprastai puiki vieta turizmui plėtoti. Nepakartojamai savita, turtinga ir įvairi yra miestelio bei jo apylinkių gamta. Jis įsikūręs tarp Alaušo ir Beragio (Svėdaso) ežerų, kuriuos supa miškų masyvai ir kalvoti, išlankūs pušynai. Netoli miestelio, šilų apsuptyje vilnija skaidrus Vasintėlio ežeras, o Vakarų pusėje vingiuoja švariausios šalies upės

Draugijos „Alaušas“ nariai Signatarų namuose 2008 02 23 ekskursijos metu

Rytų Lietuvos švietimo istorija**Jašiūnų valsčiaus lietuviškos mokyklos (1939–1944 m.)*****Jovita NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ, Antanas LESYS, Vilnius****Tęsinys. Pradžią Nr. 4*

Archyvo dokumentuose parašyta, kad mokyklos vedėjas buvo 30-ties metų amžiaus Juozas Mascianisas. Jis buvo baigęs lenkų mokytojų seminariją ir mokėjo lietuvių, lenkų, gudų, rusų, vokiečių kalbas.

1941-1942 m. Akmenynės pradžios mokykloje tikybą dėstė kunigas Vladas Garbovskis. Lietuviškos mokyklos gyvavimo metu vietos bažnyčioje pamaldos vykdavo ne tik lenkų, bet ir lietuvių kalba.

Po Lietuvos okupacijos, sovietai ėmė rusinti mokyklas. Akmenynės pradžios mokykloje visi mokslo dalykai jau buvo dėstomi ne tik lietuvių, bet ir rusų (gudų) kalba.

Karo metais, naciams okupavus Lietuvą, Akmenynės lietuviškos pradžios mokykloje rusų kalba buvo panaikinta. Tai matyti Pradžios mokyklos statistikos žiniose, pateiktose 1943 m. Čia vėl pažymėta, kad mokykloje dėstomoji kalba - lietuvių. Tik visų skyrių mokiniai jau mokėsi vienoje klasėje (grindų pl. - 35 m²). Mokyklos tuo metu nelankė 86 mokyklinio amžiaus vaikai. Klasėje buvo 1 krosnis, 1 viryklė. Mokykloje nebuvo salės.

Buvusi dabartinės lenkiškos mokyklos mokytoja, pensininkė, gyvenanti Šalčininkėliuose Genoefa Švaikovskaja prisiminė, kad lietuviškos mokyklos gyvavimo laikotarpiu mokiniams kai kuriuos mokslo dalykus dėstė ir lietuvis mokytojas Stasys Petkevičius. Jis turėjo žmoną - medicinos seserį ir du vaikus. Žmona mokiniams dėstė meno dalykus. Galina Šatkevič iš Peckelių kaimo (Šalčininkų raj.) dar pasakojo, kad užėjus rusams šis mokytojas buvo apkaltintas bendradarbiavimu su naciais ir gavo 25 metus kalėjimo.

Pokario metu, kai Lietuvoje vėl įsiviešpatavo bolševikai, Akmenynės pradžios lietuviška mokykla buvo uždaryta. Jos vietoje atsiradė rusų – lenkų mokykla. Lietuvių kalba šioje mokykloje liko tik kaip dėstomas dalykas. Lietuvai atgavus nepriklausomybę Akmenynės pradžios lietuviška mokykla 1996 m. buvo atkurta. Joje, kaip ir atkurtoje Turgelių lietuviškoje mokykloje, daugelį metų dirbo šio straipsnio autoriai.

Dainavos pradžios mokykla

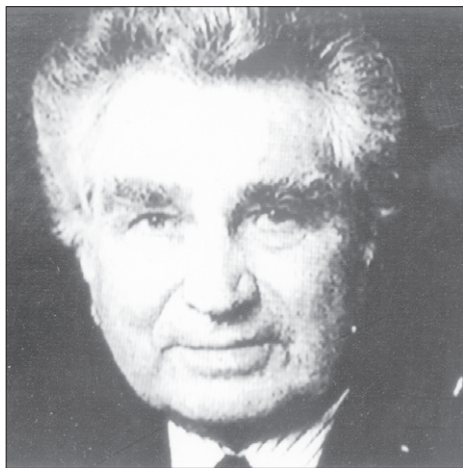
Šiuo metu Dainavos kaimas priklauso Jašiūnų seniūnijai. Seniau vadintas Jašiūnų Dainava. Dabartiniu metu Dainavos kaime - 175 gyventojai.

Dainavos lietuviška pradžios mokykla (Jašiūnų II paštas, Jašiūnų II glž. st. vietoje) inspektuota 1940 m. birželio 5 d. Mokykla įkurta mediniame, išnuomotame (vėliau nuosavame) name, kuris statytas 1926 m. Mokykloje mokėsi 40 vaikų (I skyriuje - 37 mokiniai, II sk. - 3 mok.). Klasių kambarių skaičius - 2 (bendras grindų pl. - 48 m²). Patalpas šildė 2 krosnys. Nors aikštelės neturėjo, bet turėjo 1 ha nuosavos žemės sklypą, kuris buvo toli nuo mokyklos. Sanitarinė mokyklos būklė buvo pakenčiama. Tikrinimo metu trūko 19 mokinių (ganė gyvulius). Daugelis mokinių nelankė mokyklos todėl, kad neturėjo drabužių ir batų. Mokslo metai mokykloje prasidėjo 1939 m. gruodžio 1 d. Visų mokslo dalykų dėstymas vyko tik lietuvių kalba.

Mokykla buvo aplankyta ir tikrinta 1943 metais. Tuo metu ji jau savo žemės sklypo neturėjo. Mokyklos vedėju ir mokytoju dirbo Jonas Kuzmičius. Mokytojavo ir lietuvė Elena Prazevičienė.

Jonas Kuzmičius (Kuzmaitis) – mokyklos mokytojas-vedėjas, lietuvis iš Vilniaus. Tuo metu buvo 22 metų amžiaus ir mokytojavo pirmus metus. Mokėsi Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Buvo nevedęs. Mokėjo lietuvių, lenkų ir rusų kalbas. Apie jį inspektorius rašė, kad:

Darbą mokytojas vykusiai tvarko, mokytojus dalykus gerai pateikia mokiniams. Klasę moka sudrausminti. IV sk. mokiniai skaičiavimo programą gerai išėję. Prižiūri vaikų sąsiuvinius. Darbui energijos nesigaili. Vaikų auklėjimu rūpinasi. Pavestą darbą stengiasi gerai atlikti.

Galinių pradžios mokykla*Bronius Saplys*

Galinių lietuviška pradžios mokykla (Jašiūnų II paštas, Jašiūnų II glž. st. vietoje) buvo tikrinta 1940 m. balandžio 20 d. Ji buvo įkurta mediniame name, kuris buvo nuomuojamas ir statytas 1922 m. Mokyklą išlaikė Jašiūnų valsčiaus savivaldybė. Tuo metu mokykloje mokėsi 45 mokiniai (II skyriuje - 10 mokinių, III sk. - 22 mok., IV sk. - 13 mok.). Mokyklos vedėju dirbo mokytojas Bronius Saplys.

Mokykloje inspektorius lankėsi 1943 m. Mokykla turėjo 0,25 ha nuosavą žemės sklypą. Buvo 1 klasė (grindų pl. - 49 m²), 2 krosnys. Tuo metu mokyklos nelankė 42 mokyklinio amžiaus vaikai.

Ona Matuzonienė mokyklos vedėjos ir mokytojos pareigas ėjo nuo 1940 m. liepos mėn. Dėl sunkaus darbo ir mažo atlyginimo ne visiems Jašiūnų valsčiaus mokyto-

Jackonių buvusios pradžios mokyklos pastatas

jams užtekdamo patriotiškumo mokytojauti. Dėl nepriteklių, įtempto darbo šaltose klasėse pablogėdavo mokytojų sveikata. 1941 m. rugsėjo mėnesį O. Matuzonienė buvo atleista iš tarnybos savo prašymu ir kaip neatvykusi į darbą. Prieš tai O. Matuzonienė pateikė Ponui Vilniaus apskr. Pradžios Mokyklų inspektoriui pranešimą, kad negalinti atlikti savo pareigų dėl šių priežasčių: *nėra buto, vyras dirba Žemaitijoje, trūkumas maisto mažam kūdikiui, silpna sveikata.*

Bronius Saplys - lietuvis, gimęs Tverėje 1920 m. Mokyklos vadovu ir mokytoju dirbo pirmus metus. Buvo baigęs Vytauto Didžiojo gimnaziją Vilniuje, nevedęs, turėjo 20 metų. Mokėjo lietuvių, lenkų, rusų ir vokiečių kalbas. Po karo pasitraukė į Vokietiją, o 1948 m. - į Kanadą. 1951 m. sukūrė šeimą. Turi tris sūnus. B. Saplys

baigė statybos technologijos trejų metų kursus ir dirbo įvairių statybų darbų vykdytoju. Atvykęs į Kanadą įsijungė į lietuvių bendruomenės veiklą. Du kartus yra apdovanotas skautų medaliais už nuopelnus. 1995 m. apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino I laipsnio medaliu už Vilniaus krašto lietuvių sąjungos išeivijoje centro valdybos pirmininko pastangas remti atsikūrusią Lietuvą ir Rytų Lietuvos mokyklas bei mokytojus. Yra aktyvus Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ (vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius) rėmėjas.

Gaidžių pradžios mokykla

Mokykla (Stasylų paštas, iki Stasylų glž. st. - 5 km) tikrinta 1940 m. Mokyklos trobesys buvo nuomuojamas. Įstaigoje buvo I - IV skyriai, kurių mokiniai mokėsi 1 klasėje. Mokyklos vedėju ir mokytoju pareigas ėjo lietuvis Česlovas Sviderskas (nuo 1940-11-01).

1941 m. rugsėjo 13 dieną mokyklos vedėja paskirta Verutė Babkauskaitė, kuri buvo baigusi devynias gimnazijos klases.

Mokykla aplankyta ir 1943 m.. Ji neturėjo savo žemės sklypo. Klasių kambarių skaičius - 2 (bendras gr. pl. - 60 m²). Mokytojas gyveno vieno kambario bute (grindų pl. - 20 m²). Mokykloje buvo 1 viryklė, 5 krosnys.

Gudelių pradžios mokykla

Dabartiniu metu Gudelių kaimas priklauso Gerviškių seniūnijai, kuri yra Šalčininkų rajono pietuose, centras - Gerviškės. Gudelių kaime - 191 gyventojas.

Gudelių lietuviška pradžios mokykla (Stasylų paštas, iki Stasylų glž. st. - 5 km) tikrinta 1940 m. Mokykloje buvo I - IV skyriai. Vieni mokiniai mokėsi vienoje klasėje. Namas buvo nuomuojamas. Nuo 1940 m. vasario 11 d. mokyklos vedėju ir mokytoju dirbo lietuvis Lukaševičius Sakalauskas Antanas (Povilas). Mokytojavo ir Juozas Kudzma.

troboje, kuri pastatyta 1931 m. Mokslo metai prasidėjo 1940 m. sausio 11 d. Mokykloje buvo 30 mokinių (I sk. - 11 mokinių, II sk. - 10 mok., IV sk. - 9 mok.). Vaikai mokėsi vienoje klasėje (grindų pl. - 26 m²). Mokykla turėjo 1 ha žemės sklypą.

Inspektorius mokyklą tikrino ir 1943 m. Mokykloje tuo metu buvo 2 klasės (bendras grindų pl. - 75 m²), 2 krosnys, 1 viryklė. Mokyklos nelankė 41 mokyklinio amžiaus vaikai. Mokytojais dirbo Marija Matukasukaitė ir Ligija Šulga.

Marija Matukasukaitė - dirbo mokyklos vedėja ir mokytoja nuo 1940 m. sausio 1 d. Ji buvo lietuvė, 35-erių metų. Netekėjusi, turėjo 8-erių metų mokytojos stažą, baigusi 6 rusų gimnazijos klases, lankiusi mokytojų kursus. Mokėjo lietuvių, lenkų, rusų ir vokiečių kalbas.

Jašiūnų I pradžios mokykla

Jašiūnai - miestelis Šalčininkų rajone, prie kelio Vilnius - Šalčininkai. Jašiūnų seniūnijos centras. Miestelyje yra Šv. Onos bažnyčia, statyta 1929 m., dvaro rūmai statyti 1828 m., 1879 gyventojai. Prateka upė Merkys. Gyvenvietėje yra „Aušros“ lietuviška vidurinė mokykla. Jašiūnų glž. st. - 489 gyventojai; Jašiūnų kaime - 266 gyventojai.

Juozas Matkevičius

Mokykla Jašiūnuose buvo atidaryta 1939 m. lapkričio mėnesį. 1939-1940 m. šešiuose skyriuose mokėsi apie 100 mokinių.

Mokykla aplankyta ir tikrinta 1940 m. sausio 30 d. ir balandžio 14 d. (Jašiūnų pšt., iki Jašiūnų II glž. st. - 3 km.). Medinis, mokyklai išnuomotas pastatas buvo statytas dar carinės Rusijos laikais ir jam reikėjo didelio kapitalinio remonto. Mokykla turėjo savo aikštelę (500 m²), žemės sklypą, malkinę. Mokykloje buvo I – VI skyriai. Juose mokėsi 252 mokiniai (I skyriuje – 59 mok., II sk. - 40 mok., III sk. - 42 mok., IV sk. - 42 mok., V sk. - 36 mok., VI sk. - 33 mok.). Mokslo metai mokykloje prasidėjo 1939 m. gruodžio 5 d. Buvo dvi klasės (bendras grindų pl. - 74 m²).

1940 m. balandžio 13 - 14 dienomis mokykla surengė „Vaidilos“ teatrą. Vaidinimas buvo baigtas lietuvių liaudies šokiais ir žaidimais.

1940-1941 mokslo metais mokykla vėl tapo lenkiška, tačiau, kaip dalykas, joje buvo dėstoma ir lietuvių kalba.

Vokiečių okupacijos metais ši mokykla vėl buvo laikoma lietuviška.

Tęsinys kitame numeryje

Baltarusija jam tapo dievybe

Atsisveikinimas su Tėvyne

Atkelta iš 1 p.

Pagal išsilavinimą aš – istorikas, meno tyrinėtojas, esu menų mokslo daktaras. Taip pat specializuojusi archeologijos srityje: dalyvavau Minsko miesto ir Minsko srities archeologinių paminklų, datuojamų 17-uoju šimtmečiu, kasinėjimuose. Taip pat kasinėjau garsiuosius Kuropatus ir kitus panašius paminklus, jei galima būtų taip pavadinti, tiksliau tai būtų – stalinizmo nusikaltimų vietos.

O dabar, jeigu galima, apie Kuropatus. Kokia tai vieta, kaip Jūs ją atradote?

Kuropatai – tai vieta netoli Minsko, miškelyje, kuriame nuo 1937 iki 1941 m. NKVD šaudydavo žmones. Apie šią vietą tapo žinoma dar 1970 m. pr. iš vietinių gyventojų. Aš šitą vietovę ištyrinėjau, tačiau sovietmečiu kalbėti apie tai buvo rizikinga, kadangi jie būtų paprasčiausiai ją sunaikinę, padarydami ten ežerą ar dar ką nors. Todėl buvo labai svarbu viską išlaikyti paslapyje iki to laiko, kai bus galima apie tai kalbėti.

Praėjusio šimtmečio devintajame dešimtmetyje, kai sovietinis režimas apsilpo ir prasidėjo drąsesnės ir laisvesnės diskusijos, visuomenei buvo skelbiama daug įvairios medžiagos apie sovietinės sistemos ydingumą. Tada aš pravedžiau Kuropatų archeologinius kasinėjimus; buvo 1988 m. gegužė. Atkasiau tuos kapus su enkavedistų kulkų prakiurdintomis kaukuolėmis. Paskui ėmiau rengti spaudai straipsnį, kurį greitai baigiau, tačiau paskelbti jį sovietinėje spaudoje praktiškai buvo neįmanoma. Tada aš pasinaudojau palankiu momentu – Maskvoje vyko 19-oji partinė konferencija, iš kurios visi tada laukė kažkokių naujų, nežinomų sprendimų, o, pirmiausiai, – tikėjosi sovietinės visuomenės demokratizacijos. Komunistai taip pat buvo pasimetę: nežinojo, kokius sprendimus priims M. Gorbačiovas. Aš nunešiau straipsnį „Kuropatai – mirties kelias“ į „Litaratura i mastactva“ („Literatūros ir meno“) redakciją. Įžangą parašė Vasilis Bykovas. CK pareikalavo šio straipsnio ir jį uždraudė. Tada visa „Literatūros ir meno“ redakcija sukilo prieš šį draudimą, kas jau savaime buvo labai įdomu – anksčiau Sovietų Sąjungoje tokių dalykų tiesiog nebūdavo. Nepaklusdama partinei vadovybei, redakcija prisiėmė visą atsakomybę ir nusprendė straipsnį spausdinti. Nors nurodymais iš CK buvo stabdomos poligrafinės mašinos, jis išvydo dienos šviesą. Apie Kuropatus sužinojo visa Baltarusija. Tai prilygo atominės bombos sproginimui. Įspūdis buvo tiesiog milžiniškas, kadangi žmonės net neįsivaizdavo, jog taip galėjo būti. Partinė propaganda buvo įkalusi žmonėms į galvą, kad stalininės represijos liėtė tik pačius komunistus, neva tik juos šaudė, trėmė ar sodino į kalėjimus. O Kuropatai parodė, kad buvo vykdomas genocidas – masinis taikių gyventojų naikinimas.

Nusikaltėliui, padariusiam nusikaltimą, labai svarbu sunaikinti to nusikaltimo įrodymą. Žmogžudystės įrodymas – nužudyto žmogaus kūnas, represijų įrodymas – tūkstančiai nužudytųjų kūnų, todėl bolševikai ir slėpė savo aukų palaikus. Kuropatai ir buvo didžioji jų paslaptis – duobės, užverstos šimtais nužudytųjų kūnų. Pasmerktuosius atveždavo mašinomis, išlaipindavo, nušaudavo į nugaras ir suversdavo į duobes. Tai tęsėsi ištisus penkerius metus. Mes suskaičiavome apytiksliai – ten 200-250 tūkstančių nužudytųjų žmonių.

Vėliau, po mano straipsnio, sukėlusio didžiulį rezonansą, buvo sudaryta speciali komisija Kuropatų tyrimui. Bolševikai patys nusprendė tyrinėti kapavietę, kad galėtų sufalsifikuoti kasinėjimų rezultatus bei viešai paskelbtų, jog straipsnio autorius nieko nesupranta, kad ten vokiečiai, o ne komunistai, šaudė žmones. Tačiau jau buvo nebe tie laikai, atgarsiai apie kapavietę Kuropatuose buvo plačiai pasisklidę ne tik po visą šalį, bet ir užsienyje. Į mūsų kasinėjimus atvažiavo daug žmonių. „Kasė“ Mokslų Akademija – archeologų grupė, kuriai aš vadovavau. Buvo žmonių iš prokuratūros, milicijos, Vidaus reikalų ministerijos, taip pat ir visuomenės atstovai, kurie stebėjo, kaip

vyksta darbas. Buvo atkasta apie dešimt kapų ir šimtu procentų pasitvirtino tiesa, kad NKVD čia šaudydavo paprastus žmones. Žinoma, tai buvo paprasti valstiečiai. Tą liudijo šalia nužudytųjų rasti daiktai ir drabužių liekanos.

Bolševikai pateko į savo pačių paspėstas pinkles. Vengdami dar didesnio atgarsio, jie nusprendė tąkart kasinėjimų rezultatų nekommentuoti ir tiesiog nepriimti jokių sprendimų.

Po rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą 1990 m. mes nuvykome ten ir bolševikai buvo priversti pripažinti, jog tsose kapavietėse esančios aukos yra 1937-1941 m. enkavedistų nužudyti eiliniai šalies gyventojai. Tai buvo mūsų pergalė.

Reikia pažymėti, kad nuo Kuropatų, būtent nuo tų įvykių prasidėjo Liaudies Frontas. Įtaka žmonių sąmonei buvo didžiulė, tai sudarė prielaidas Baltarusijos liaudies frontui susikurti bei kovai už demokratiją ir Baltarusijos nepriklausomybę. 1991 m., po komunistų pučo žlugimo Maskvoje, tikslas buvo pasiektas. 1991 m. rugpjūčio 25 d. Baltarusija paskelbė apie savo nepriklausomybę ir šį sprendimą įrašė į šalies Konstituciją.

Ką pirmiausiai šaudė enkavedistai Kuropatuose?

Šaudė protingus žmones, tuos, kuriuos aplinkiniai gerbė ir kurie turėjo autoritetą. Šaudė darbščius, dirbančius žemę baltarusius. Ir, žinoma, pirmiausiai Baltarusijos inteligentiją. Pavyzdžiui, buvo

Zenonas Pozniakas ir Bilas Klintonas

Kuropatuose

sušaudyta 70 proc. baltarusių rašytojų, užmušta beveik 500 žmonių. Aukos buvo neatsitiktinės, jos buvo kruopščiai parenkamos: protingi, išsilavinę, šlėktų kilmės, kurių pavardės baigėsi galūnėmis -ski arba -vič. Budeliai jautė, kad būtent šie žmonės kelia didžiausią grėsmę bolševikiniam režimui. Žudymo – genocido mašina veikė taip: „iš viršaus“ kiekvienai sričiai, kiekvienam rajonui, kiekvienam NKVD padaliniiui buvo duodamas planas – sušaudyti tiek ir tiek „liaudies priešų“. Po to per kolūkių pirmininkus, kolūkių tarybas buvo renkama informacija kas yra kas, ir ką iš jų reikia sušaudyti. Kiekvieną naktį enkavedistai važiuodavo į kaimus, griebdavo žmones, sodindavo į mašinas ir veždavo į kalėjimus. Ten suimtieji neužsibūdavo, nes buvo atliekami tik kai kurie formalumai. Teisėdavo paprastai „troikos“ (tai tokie uždari teismai), nuteisdavo ilgiems metams kalėti ir išveždavo į Sibirą. Jei nuteisdavo kaip „liaudies priešą“ sušaudyti, veždavo į Kuropatus arba į kurią nors kitą vietą. Tokių vietų Minske buvo daug.

Šaudydavo visą dieną, tačiau ypač naktimis. Aš kalbėjau si su daugybe žmonių iš aplinkinių kaimų, kurie girdėjo pasmerktųjų riksmus ir dejones, kurie savo akimis matė, kaip buvo žudomi žmonės. Jie liudija, kad tai, kas vyko tuomet Kuropatuose, buvo tipiškas baltarusių tautos genocidas.

Koks šiandien Kuropatų likimas? Ir ko

dėl, Jūsų nuomone, šiandien juos norima sunaikinti?

Šiandien Baltarusijos valdžioje enkavedistai, buvę KGB ir NKVD funkcionieriai, buvusi nomenklatūra. Jie suinteresuoti, kad visi jų partijos bei organizacijų nusikaltimai nebūtų išaiškinti, o įrodymai sunaikinti. Kuropatai parodė, kad genocidą vykdė rusų NKVD, rusų sistema, komunizmas, kuris atėjo iš Rusijos. Rusai taip pat yra suinteresuoti sunaikinti savo nusikaltimų pėdsakus. Todėl neatitiktinai šiandieninis režimas pasiryžęs sunaikinti Kuropatus. Pavyzdžiui, jie suplanavo nutiesti autostradą per kapavietę. Vyko didžiulė kova. Autostradą ant žmonių kaulų vis dėlto nutiesė, tiesa, ne per patį centrą. Pagrindinė Kuropatų dalis išsaugota, ir dabar ten įkurtas Liaudies memorialas.

Daugiausia tuo užsiima Liaudies frontas, mūsų partija, taip pat baltarusiai, kurių giminės, artimieji buvo sušaudyti ar tiesiog pažinotė sušaudytuosius. Jie neša kryžius į Kuropatus, stato juos ant kapų. Tai vyksta nuolat. Tačiau lapkričio antrąją (tai baltarusių minima diena, Lietuvoje – Vėlinės) kryžiai nešami tiesiog masiškai. Tą dieną vyksta daugiataukstantinės eitynės, jų dalyviai ant pečių neša kryžius, stato kapuose, po to juos pašventina šventikai. Šiuo metu ten yra apie 600 kryžių. Mūsų užduotis – kad ant kiekvieno sušaudytojo kapo stovėtų kryžius, o juos į Kuropatus neštų visa tauta.

Šis Liaudies memorialas gyvuoja kaskart atsinaujindamas. Jeigu kuris nors kryžius sutrūnija ar pakrypsta, jo vietoje statomas naujas.

Dabar kiek neįprastas klausimas. Iš kur Jūsų susidomėjimas Baltarusija? Kokią svarbą ji Jums turi, kaip Jūs ją atradote?

Man net niekada nekilo toks klausimas – aš gimiau Baltarusijoje, kalbėjau baltarusių kalba. Apie tai, kokia šalis yra mano gimtoji Baltarusija – sužinojau iš mamos. Tai tiesiog yra mano kraujyje. Pradėjęs eiti į mokyklą, pamatė, kad yra priešiški Baltarusijai jėgų, norinčių ją rusifikuoti. Aš tam priešinausi. Tai buvo natūrali mano reakcija į rusų okupaciją. Aš buvau žmogus, kuris suvokė save kaip neatskiriamą dalį tos žemės, kurioje gimė.

Kiek aš žinau, Jūsų hobis – fotografija. Kas dažniausiai patenka į Jūsų objektyvą, kam teikiate pirmenybę?

Fotografuoti pradėjau seniai, nuo 14 metų. Dar besimokydamas mokykloje baigiau kursus, vėliau dirbau profesionaliosios fotografijos srityje, tuo užsiimi ir šiandien.

Pirmiausiai fotografavau Baltarusijos kultūros architektūrinius paminklus, peizažus, faktiškai viską. Gal kiek mažiau nuotraukų iš reportažų. Mane domina portretas, žmogaus išorė ir vidinis pasaulis.

Jeigu Jums atsirastų galimybė patekti į Baltarusiją, ką pirmiausia fotografuotumėte?

Tai priklausytų nuo to, ką pirmiausiai pamatytčiau. Pirmenybę visuomet teikiu žmogui. Apskritai fotografijoje mane domina trys dalykai: žmogus, gamta ir architektūros paminklai.

Žinau, kad Jūs rašote eilėraščius. Kokias mintis, išgyvenimus vaizduojate savo eilėse?

Aš išleidau keletą eilėraščių knygų, taip pat spausdinausi įvairiuose žurnaluose. Dabar savo leidykloje išleidau dvi dideles knygas „Glorija Partija“ ir „Doroga“, taip pat poemą „Vielikoje kniažestvo“. Leidžiu žurnalus, pavyzdžiui, Varšuvoje leidžiamas „Beloruskijė vedomosti“. Spausdinu ne tik savo, bet ir kitų autorių kūrinius. Štai neseniai taip pat Varšuvoje išleidau Sergejaus Naumčiko „Sem let beloruskogo vozroždenija“. Pirmiausiai leidžiamos tos knygos, kurios turi didelę svarbą mūsų kultūrai, daro įtaką tautinės sąmonės formavimuisi. Meninės literatūros knygas spausdiname tik tada, kai turime didesnes galimybes.

Kūrybiniam procesui reikalinga tokia aplinka, kurioje žmogus jaustųsi ramiai, saugiai, būtų atsipalaidavęs. Politikoje – atvirkesčiai, būtina koncentracija ir energija. Dienų, kada žmogus jaučiasi harmoningai, būna mažai, todėl aš naudojuosi bet kokia galimybe: ir kai važiuoju traukiniu ar autobusu, ir skrisdamas lėktuvu. Kūrybai man nereikia ypatingų sąlygų, kad tik turėčiau fizinę galimybę tai daryti.

Koks Jūsų kūrinyje Jums labiausiai patinka?

Aš nenorėčiau to įvardinti, nes, kaip čia tiksliau pasakius, žmogus sau ir patinka, ir nepatinka. Aš labai džiaugiuosi, net pasakyčiau – patį patį palengvėjimą dėl to, kad parašiau poemą „Velykoje kniažestvo“. Kai pradėjau rašyti ją, atmečiau į šoną visus kitus darbus ir greitai, maždaug per pusantros mėnesio, baigiau. O juk galėjau neatsiminti kitų darbų, rašyti priešokiais, ir, ko gero, poema nebūtų pavykusi. Manau, kad teisingai nusprendžiau – tai, kas gimsta galvoje, parašyta turi būti neatidėliojant, vienu ypu.

Koks šiandieninės Baltarusijos kūrybinės inteligentijos likimas, kaip vertinate jos ateities perspektyvas?

Z. Pozniako organizuotas Černobylio vaikų susitikimas su popiežiumi Jonu Paulium II

Tai ta inteligentija, ant kurios pečių laikosi nacija ir kultūra. Vienareikšmiai! Labai gerai, kad ji yra, tačiau ji turi būti aktyvesnė, ginant ir puoselėjant baltarusių kalbos vertybes. Baltarusių kalbai iškiles didžiulis pavojus tiek dėl Rusijos politikos, tiek dėl paties režimo šalyje. Natūralu, kad mūsų inteligentija turi jausti didžiulę atsakomybę ir už savo veiklą, ir už kalbos išlikimą. Dėkui dievui, ji suvokia, kad ant jos pečių guli baltarusiškumas. Su pagarba lenkiamės prieš tokią Baltarusijos inteligentiją.

Koks Jūsų požiūris į rusakalbę inteligentiją, kuri save laiko baltarusiais?

Tai natūralus reiškinys imperijos rusifikavimo politikos sistemoje. Ji duoda savo rezultatus. Visuomet yra žmonių, kurie skirtingai, aktyviai arba pasyviai, priima rusifikavimo sistemą. Svarbu tai, kad šie žmonės turi tautišką baltarusišką savimonę. Tai teigiamas momentas: vadinasi, šie žmonės geba suprasti, kad jie yra baltarusiai, kad jų gimtoji kalba yra baltarusių kalba, kad ją reikia mokėti. Bet tai nereiškia, kad jie ją mokės, dažniausiai jie jos ir nemoka. Tačiau palankiomis sąlygomis, kai bus baltarusiškos mokyklos, šie žmonės niekada nespriešins natūraliam baltarusiškos kultūros atgimimo procesui.

Kaip Jūs manote, kodėl įvyko skilimas baltarusių rašytojų sąjungoje?

Tai nebuvo skilimas savaime, jį organizavo pati rusifikavimo sistema, stovinti už Lukašenkos režimo. Tai buvo tam tikras planas ir strategija, naikinant visą baltarusišką literatūrą. Todėl šis planas buvo vykdomas etapais. Pirmiausiai atėmė patalpas (Dom literatora), po to uždarė leidyklas, kai kuriuos laikraščius, žurnalus. Įsteigė vadinamąją leidybos holdingo kompaniją, jai vadovauti paskyrė savo žmones. Tai buvo pirmieji etapai naikinant literatūrą. Paskiau sukūrė prolukašenkine, prorusišką rašytojų sąjungą, kurie rašė iš esmės tik rusų kalba. Dauguma iš jų visai ne rašytojai (čia Z. Pozniakas pavartojo žodį „zadvorki“ – tai žmonės, literatūroje esantys pačioje tolimiausioje, nematomoje ir nepatogioje vietoje), tiesiog grafomanai. Žmonės, kurių niekas nežinojo, kuriems terpė pasireikšti atsirado tik sovietmečiu, kaip antai generolui Čerginecui, kurį vargu ar galima pavadinti rašytoju. Štai iš tokių „rašytojų“ buvo sudaryta alternatyva, o ją įtvirtino režimas. Tai klasikinė bet kokio reiškinio naikinimo metodika: suskaldyti ir supriešinti.

Kaip įsivaizduojate Baltarusijos ateitį?

Ateitis bus puiki. Tiesa, dabar mes daug praradome. Tačiau gyvendami tokios atvira žeminančios okupacijos laikotarpiu įgijome patirties. Dabar ji kitokia nei esant sovietams. Ta karta, kuriai teko visa tai išgyventi, jau turės imunitetą tokios rūšies atvirai rusifikacijai. Ateities Baltarusija – Baltarusija Europoje. Juk mes ir esame Europa. O su Rusija mus sies ekonominiai, prekybiniai, mainų ryšiai, bet daugiau jokių sąjungų. Bendradarbiausime su Europos valstybėmis ir pasistengsime užmegzti ypač gerus santykius su kaimynais: ukrainiečiais, lenkais, lietuviais ir latviais.

Kelias į Kuropatus

Tai turėtų pasireikšti per konkrečius dalykus: prekybą, kultūrą, sienų kirtimą ir t. t. Tad ateities Baltarusiją matau kaip demokratnę šalį europinės civilizacijos sistemoje.

*Dėkui už pokalbį
Kalbėjosi Aleksandras ADAMKAVIČIUS
Vertė Nijolė Romaškienė*

Okupuotoji Lietuva: 1940-1944 m.**Baltarusių padėtis ir veikla nacistų okupuotoje Lietuvoje 1941–1944 metais*****Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius****Tėsinys. Pradžia Nr. 1*

1941 m. rugsėjo 24 d. BNK svarstė Vilniaus gudų-rusų gimnazijos klausimą. Pasitarimo dalyviai pasisakė prieš gudų ir rusų gimnazijų sujungimą ir nusprendė prašyti LGS švietimo vadovų palikti atskirą gudų gimnaziją.¹¹

1942 m. kovo 25 d. Vilniuje filharmonijos salėje įvyko iškilmingas Baltarusijos nacionalinės šventės (Nepriklausomybės paskelbimo dienos 1918 m. kovo 25 d.) minėjimas. Renginį organizavo BNK. Susirinko apie tūkstantis žmonių. Minėjimą pradėjo tuometinis BNK pirmininkas dr. J. Maleckis, papasakojęs apie kovo 25 d. akto istoriją. Po to buvo perskaitytas A. Dubovičiaus pranešimas apie baltarusių kultūros vystymąsi. Koncertinės dalies metu giedojė mišrus ir moterų choras.

1943 m. kovo mėn. BNK Vilniuje suorganizavo žymaus kultūros veikėjo ir laikraščio „Bielaruski Holas“ redaktoriaus F. Alachnovičiaus 60-ies metų jubiliejaus paminėjimą (1944 m. kovo 3 d. F. Alachnovičių Vilniuje nužudė sovietiniai diversantai). Jubiliatą sveikino BNK pirmininkas B. Hrabinskis, kun. A. Stankievičius, Vilniaus gudų mokytojų seminarijos direktorius Anatolis Karniukas, gudų gimnazijos direktorius F. Hryškievičius ir kiti baltarusių visuomenės veikėjai. Buvo perskaityta paskaita apie F. Alachnovičiaus kūrybinę veiklą bei surengtas koncertas.¹² 1943 m. vasarą BNK patalpose buvo surengta vilniečio dailininko Piotro Sergijevičiaus darbų paroda. Paroda veikė apie dvi savaites.¹³

1943 m. birželio pabaigoje BNK paskelbė atsisaukimą savo tautiečiams. Jame buvo pranešta apie tai, kad susitarus su Vilniaus apygardos vokiečių valdžia, prie „Todt“ organizacijos bus kuriamas Baltarusių apsaugos korpusas (Bielaruski Korpus Achovy, toliau BAK). Jam vadovausią baltarusiai, ten tarnaujantys turėsią tokias pat teises, kaip ir vokiečiai. Savanoriams po karo esą bus teikiama pirmenybė gauti žemės sklypus. BAK nariai turėjo tarnauti krašto viduje. Baltarusius kvietė stoti savanoriais į BAK. Savanorių verbavimo punktai buvo Vilniuje, Gedimino g. 38, Ašmenoje ir Smurgainyse karo lauko komendantūrų pastatuose.¹⁴ Berods vokiečiams pavyko suorganizuoti vieną gudų kuopą, kuri, nepaisant pažadų palikti tarnauti gimtiniėje, buvo išsiųsta į Prancūziją ar Italiją.¹⁵

Nacių okupacijos metu Vilniuje (Aušros Vartų g. 29) veikė 8 klasių gudų-rusų gimnazija (Vilenskaja Bielaruskaja Himnazija). 1941 m. spalio 10 d. žiniomis, gudų gimnazijoje (tuomet vadinosi progimnazija) dirbo direktorius, 5 mokytojai ir pagalbinių darbuotojai.¹⁶ 1943 m. rudenį Vilniaus gudų-rusų gimnazija buvo padalyta į Vilniaus baltarusių ir Vilniaus rusų gimnazijas. 1941-42 mokslo metais gimnazijoje mokėsi 207 mokiniai, o 1942-43 m. m. - 233. 1943 m. spalio 15 d. žiniomis, Vilniaus gudų gimnazijoje buvo 8 klasės su 247 mokiniais, gimnazijoje dirbo 21 mokytojas.¹⁷ 1944 m. pr. baltarusių gimnazija iškilmingai paminėjo savo veiklos 25 metų jubiliejų. Tuo metu gimnazijai vadovavo direktorius F. Hryškievičius (jis buvo pirmasis gimnazijos absolventas, vėliau tapęs gimnazijos direktoriumi), pavaduotoju dirbo fizikos mokytojas Piotra Radziukas, sekretore - Vanda Bartkievičanka, bibliotekininke - Alesia Šafarevičanka. Gimnazijoje dėstė 19 mokytojų. Dauguma mokytojų buvo karšti savo tautos ir krašto patriotai, net po 4-5 mėnesius negaudami atlyginimo, jie vis tiek pasilikę dirbti gimnazijoje ir toliau mokė baltarusių jaunimą. Kunigas A. Stankievičius (Baltarusijos istorijos ir katalikų tikybos mokytojas) ir baltarusių kalbos mo-

kytoja Aliona Lekant buvo vieninteliai, kurie gimnazijoje nepertraukiamai dirbo nuo pat jos įkūrimo 1919 m. sausio mėnesį. Gudų gimnazija Vilniuje buvo įsteigta baltarusių tautinio judėjimo patriarcho Ivano Luckievičiaus (1881-1919) pastangomis. Jos pirmuoju direktoriumi dirbo Michalas Kachanovičius.¹⁸ Gimnazijos biblioteka buvo viena iš geriausių baltarusiškų bibliotekų Vilniuje. Joje nacmečiu iš viso buvo 3163 knygos, tarp jų 1920 baltarusių kalba ir 131 vokiečių kalba.¹⁹ Tame pačiame gimnazijos pastate (Aušros vartų g. 29) taip pat veikė baltarusių pradžios mokykla (vadovė L. Rusieckaja) ir 1942 m. įsteigta bal-

Baltarusių mokytojų kursų klausytojai. 1941 m. rugpjūčio 20 - rugsėjo 20 d. Nuotr. iš Aleksandro Adamkavičiaus asmeninio archyvo

tarusių mokytojų seminarija (direktorius A. Karniukas). 1942 m. sausio mėn. Baltarusių pradžios mokykloje mokėsi 54 moksleiviai ir dirbo 2 mokytojai.²⁰ BNK siekė nuo gimnazijos atskirti rusiškas klases ir ją padaryti grynai baltarusiška gimnazija. BNK manymu, vienos baltarusiškos gimnazijos 400 tūkstančių LGS gudų buvo per maža ir prašė vokiečių valdžios atidaryti dar vieną gimnaziją Ašmenoje, kadangi sovietmečiu čia veikė 7 klasių vidurinė mokykla. BNK taip pat siekė, kad gudų gimnazijos moksleiviams ir mokytojų seminarijos dalyviams Vilniuje būtų atidarytas internatas, gerai besimokantiems moksleiviams mokamos stipendijos ir teikiamos kitos lengvatų, išleisti baltarusiški vadovėliai, apskričių ir valščių centruose steigiami kultūros namai.²¹

BNK suorganizavo du choras (vyrų ir moterų), kurie rengdavo koncertus Vilniaus mieste ir apygardoje. BNK iniciatyva Šv. Mykolo bažnyčioje buvo pradėtos laikyti pamaldos baltarusių katalikams. BNK dėjo daug pastangų išlaisvinti iš karo belaisvių stovyklų buvusius sovietų kariuomenės baltarusius kariškius. Paleidžiamiesiems į laisvę kariams suteikdavo materialinę pagalbą. Atrodo, šis darbas BNK sekėsi neblogai, nes vokiečių valdžia dažnai patenkindavo jos prašymus dėl konkrečių asmenų paleidimo iš karo belaisvių stovyklų. Komitetas taip pat rūpinosi baltarusiškos gimnazijos ir žemės ūkio mokyklos įsteigimu Ašmenoje.²² 1942 m. vasario 7 d. iš Minsko į Vilnių atvyko Baltarusijos švietimo reikalų vadovai V. Hadlevskis ir Siwita. Svečiai susitiko su BNK atstovais Vilniuje. Susitikimo metu buvo svarstomi baltarusių švietimo ir vadovėlių leidimo klausimai. Siwita pranešė, jog jau yra paruošta 10 naujų baltarusiškų mokyklinių vadovėlių ir dabar vyksta galutinis redagavimas. Po kelių dienų svečiai išvyko į Rygą aptarti vadovėlių spausdinimo reikalų.²³

1942 m. balandžio 1 d. vokiečių valdžios sprendimu prie LGS buvo prijungtos Ašmenos ir Svyrių apskritys bei Benekainių valsčius. Vietinę administraciją ir policiją naujai prijungtose žemėse perėmė lietuviai. Iki šių apskričių priskyrimo LGS beveik visos mokyklos (237) buvo baltarusiškos. Jose dirbo 375 mokytojai. Smurgainyse veikė prekybos mokykla, Alšėnuose amatų mokykla. Norintiems pasilikti dirbti baltarusiškose mokyklose Švietimo vadybos iniciatyva buvo daromas spaudimas išmokyti lietuvių kalbos ir demonstruoti lojalumą lietuviams. Į svarbiausias naujai prijungtų apskričių mokyklas buvo pasiūti

Kunigas Adomas Stankevičius

Nacių okupacijos metu Vilniuje buvo atkurta profašistinė Baltarusių nacionalsocialistų partija (toliau vadinsime BNSP). Ši partija buvo įsteigta Vilniuje 1933 m., bet Lenkijos valdžios buvo uždrausta. BNSP sekretoriatas buvo įsikūręs Vilniuje, Gedimino g. 4-11.²⁷ Tačiau apie šios partijos veiklą ir skaitlingumą žinių nepavyko surasti (tėra žinoma, jog vienas iš šios partijos organizatorių buvo BNK narys Vladislavas Kozlovskis).

Vilniuje taip pat veikė Baltarusių mokslo draugija (Bielaruskaje Navukovaje Tavarystva, toliau BMD, įsteigta 1918 m.), įsikūrusi Aušros vartų g. 9 (Gudų muziejaus patalpose). Pirmuoju sovietmečiu BMD buvo uždrausta, o kai kurie vadovai bei nariai suimti ir įkalinti: pirmininkas A. Luckievičius, bibliotekininkas Samoila ir Koscievičius. BMD valdybos nariai M. Škialonakas ir dr. J. Stankievičius pasitraukė į užsienį. 1941 m. birželio p. BMD vėl atnaujino savo veiklą. Naujuoju pirmininku 1942 m. pr. išrinktas dr. Stanislas Hrynkevičius, valdybos nariais buvo: vicepirmininkai - Mikola Ancukievičius, kunigas A. Stankievičius, sekretorius F. Hryškievičius, išdininkas dr. B. Hrabinskis, narys Janas Šutovičius. Buvo planuojama steigti filologijos, istorijos, literatūros-meno ir liaudies kūrybos komisijas. 1942 m. balandžio mėn. BMD turėjo 43 narius.²⁸ Jos etnografijos ir archeologijos sekcijai vadovavo M. Piaciukievičius. Jis rinko muziejui eksponatus, užrašinėjo gudų folklorą.²⁹ 1943-1944 m. BMD planavo surengti paskaitų ciklą. Iš viso turėjo būti perskaityta 21 paskaita. Jos planuotos skaityti BNK patalpose Gedimino g. 4-11. Pirmąją paskaitą turėjo F. Alachnovičius („Maja praca nad dramami“).³⁰

Nacių okupacijos metais Vilniuje taip pat veikė Ivano Luckievičiaus Gudų muziejus (Aušros vartų g. 9). Šis muziejus (atidarytas visuomenei 1921 m.) svarbiausias gudų kultūros vertybių saugotojas Lietuvoje. Vilnijos baltarusiai aktyviai buvo raginami aplankyti savo nacionalinį muziejų. Jis (1941-1944 m. direktoriumi dirbo J. Šutovičius) turėjo sukaupęs daug vertingų eksponatų, tačiau dėl patalpų trūkumo daugelio jų negalėjo eksponuoti ir laikė dėžėse. Muziejus taip pat turėjo biblioteką, kurioje buvo apie 15 tūkstančių knygų, tarp jų vertingų senovinių rankraščių ir spaudinių. Pirmuoju sovietmečiu dalį vertingų eksponatų išsivežė bolševikai.³¹ Gudų muziejaus veikla susidomėjo ir A. Rosenbergo štabe dirbusieji vokiečių mokslininkai. 1942 m. vasario mėnesį ten lankėsi dr. Irene Neander iš Rosenbergo štabo Rygoje. Ją lydėjo to paties štabo Vilniaus skyriaus pareigūnas dr. Alexanderis Hempelis. I. Neander labiausiai domėjosi baltarusių bažnytinio menu, nes apie tai rašė mokslinę knygą. A. Hempelį domino gudų liaudies muzika ir šokiai. 1942 m. kovo 13 d. Gudų muziejų aplankė dr. Karolis Haidingas iš Rosenbergo štabo Berlyne. Jis domėjosi baltarusių liaudies muzikos įrašais ir šokiais.

Tėsinys kitame numeryje

Mintys perskaičius straipsnį „Po senatorių vizito pažiūro pinigų“

Lietuvos lenkų mokyklų mokytojų draugijos pirmininkas p. J. Kwiatkowski š.m. vasario mėn. 27 d. „Lietuvos žinioms“ džiaugėsi Lenkijos Senato sprendimu skirti apie 6 mln. litų Lietuvos mokykloms, kuriose dėstoma lenkų kalba, renovuoti. Jis mano, kad dėl milijonų iš Lenkijos daugiau pinigų lieka lietuviškoms mokykloms. Tokių mokyklų renovacija įgyvendinama jau keleri metai ir per pastaruosius 6 metus suremontuota daugiau nei pusė – 70 Lietuvoje esančių mokyklų ir ikimokyklinių įstaigų, kuriose mokoma lenkų kalba.

Iš pirmo žvilgsnio, lyg ir pagirtinas sprendimas, bet abejonės kyla dėl likusių mokyklų, kuriose dėstoma valstybine ar rusų kalba, darbo ir mokymosi sąlygų, socialinio teisingumo. Mat Lenkijos Senatas, skirdamas lėšas, reikalauja, kad vietos valdžia skirtų dviem procentiniais punktais lėšų daugiau toms mokykloms, kurios gauna Lenkijos paramą.

Jei dar reikia renovuoti, kaip teigiama straipsnyje, apie 70 ugdymo įstaigų lenkų mokomąja kalba, o vienam vienetui reikia ne mažiau nei 1,0 mln. Lt, manoma, kad jeigu ir ateityje bus skiriama analogiška Lenkijos parama, reikėtų apie 70 mln. Lt. Tai reiškia, kad ne mažiau 10 metų mokyklų, kuriose dėstoma lenkų kalba, renovacijai per minėtąjį laikotarpį bus neskirta daugiau nei 35 mln. Lt. Mokymosi sąlygos šiose mokyklose tikrai ne geresnės nei ugdymo įstaigose, kuriose dėstoma lenkų kalba.

Aš suprantu, kad mokyklų, kuriose dėstoma lenkų kalba yra Vilniaus mieste, Vilniaus, Šalčininkų, Trakų, Švenčionių rajonuose. Lenkijos Senato skiriamos lėšos duodamos visoms čia esančioms mokykloms, kuriose mokomasi lenkų kalba.

Bet, aiškumo dėlei, dėl principinio klausimo, kurį noriu paliesti, pasiremkime Vilniaus mieste esančių ugdymo įstaigų pavyzdžiu ir padarykime prielaidą, kad tos lėšos bus skirtos tik analogiškoms mokykloms Vilniaus mieste.

Minėto p. J. Kwiatkowskio teigimu, šiemet Vilniaus miesto savivaldybė visoms sostinės švietimo įstaigoms skyrė 14 mln.

Lt., teisingai tvirtindamas, kad tai labai nedaug. Tad paskačiuokime. Vilniuje yra 249 mokyklinės ir ikimokyklinės įstaigos, iš jų 38, kuriose mokomasi lenkų kalba.

Per metus visų įstaigų renovacijai atseikėta 14 mln. Lt. Jei skirtume minėtus 6 mln. Lt, kaip pageidauja senatoriai, 38 švietimo įstaigoms, 8 mln. Lt liktų 211 likusioms mokykloms, kuriose dėstoma valstybine ir rusų kalbomis. Santykis aiškiai ne pastarųjų naudai. Po ketverių metų mokyklose, kuriose dėstoma lenkų kalba, darbo ir mokymosi sąlygos bus puikios. Analogiškas sąlygas likusiose mokyklose, įvertinant, kad teks skirti lėšas visų mokyklų priežiūrai ir remontui, pasieksime tik po 20 metų. Įvertinus ir rajonuose esančias švietimo įstaigas, paklaida būtų nežymi.

Aš neprieštaraučiau, jei senatorių palaiminta suma būtų skiriama be jokių sąlygų, arba, jei mūsų valstybė, įvertindama gaunamą paramą, skirtą daugiau lėšų Vilniaus krašto mokykloms, kuriose mokomasi lietuvių, rusų kalbomis, kad visos švietimo įstaigos renovuotųsi vienodu tempu. Galiausiai, galima būtų kalbėti apie prisidėjimą dalimi lėšų, kuri tenka vidutiniškai visoms Lietuvos (ne „lietuviškoms“ ar „lenkiškoms“, kaip rašoma straipsnyje) mokykloms ar ikimokyklinėms įstaigoms minėtos savivaldybės pagal esamas galimybes.

Aprašytas sprendimas man nekelia entuziazmo. Jis supriešina vaikus, mokytojus, visą mokyklų bendruomenę. Kai greta viena mokykla švyti, o kita apleista, aš visiškai nesistebėčiau, jog tėvai, iš pradžių linkę savo vaikus mokyti valstybine kalba, galop juos nuves ten, kur mokymo sąlygos geresnės.

Gediminas PAVIRŽIS

Gediminas Paviržis

Mieli laikraščio „Voruta“ skaitytojai ir prenumeratoriai,

prašome pasinaudoti savo teise paaugoti mūsų įstaigai iki 2 proc. Pajamų mokesčio sumos pagal Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymą.

Įmonės rekvizitai:

Viešojo įstaiga „Vorutos“ fondas.

Adresas: Trakai, Naujoji g. 16 LT-21111

Įmonės kodas: 181392738.

Prašymus (FR0512) prašome siųsti el. paštu: vmi@vmi.lt arba laišku į Valstybinės mokesčių inspekcijos skyrių pagal gyvenamąją vietą bei galima nuvykti į VMI pagal gyvenamąją vietą ir prašymą pateikti vietoje.

„Vorutos“ redakcija

Steigiama svėdasiškių draugija „Alaušas“

Atkelia iš 12 p.

- Šventoji ir jos intakas Jara (Šetekšna). Prie jų, gobdama krantus šakomis, sparnu šliejusi žaliu samanų kilimu klota Šimonių giria ir sausas, kalvotas Butėnų miškas. Gironioje ir šilojuose telkiasi ištisi natūraliosios gamtos klotai, kuriuose pilna įvairiausių gyvybių: grybų, uogų, riešutų, vaistažolių. Po pušimis ir eglėmis šokuoja voveraitės, aplinkui laksto stirmos, briedžiai, kiškiai bei kitos žvėrelių šeimos. Šiaurinėje Svėdasių pusėje, pasukus autostrada Kamajų ir Rokiškio link, dešimtį kilometrų pakele driekiasi vientisas pušynas. Tai - Kraštų miškas, savo grožiu ir augmenija ne kiek nenusileidžiantis anksčiau karaliavusiems kitiems šių vietovių šilajams.

Po miesto varginančio šurmulio ir karščio, rodos, čia tik gėrėkis natūralia gamta, maudykis, meškeriok, grybavok, uogausk ir džiaukis nuostabia ramybe bei gamtos harmonija! Tiesa, pradžia jau padaryta. Prie Vasintėlio ežero, Butėnų miške, Bajorų, Kunigiškių ir Žaliosios kaimuose gražiai įrengtuose poilsio namuose bei kaimo sodybose jau keletą metų vasaroja didmiesčių gyventojai – gamtos mylėtojai ar šiaip šventą ramybę ir ramų poilsį gamtoje mėgstantys žmonės.

Kaip rašė Pasaulio anykštėnų bendrijos pirmininkas, žinomas istorikas, akademikas Antanas Tyla, „Niekam nėra paslaptis, kad [...] Anykščių kraštas yra Lietuvos pasididžiavimas. Kiekvienam lietuviui ar Lietuvos svečiui jie pirmiausia yra brangūs kaip

mūsų literatūros sostinė. [...] Kuria kryptim beeitum, vis susiduri su klasikų suliteratūrintom vietom, kraštovaizdžiais ar gamtos paminklais. [...] Todėl ar čia gyvenančiam, ar atvykusiam viskas sava ir artima. O turtinga gamtos harmonija, atrodo, nesusunkiai pateisina, kodėl šiame krašte išaugo toks vešlus literatūros kūrėjų medis“. Tokie šiandien yra Svėdasai, tokia jų gamta, tokie žmonės.

Svėdasiškių draugija „Alaušas“ nuosekliai skatins kaimo turizmą, rems visas jo inovacijas. Ji stiprins kraštiečių sąveiką, rūpintis, kad įvairesnis ir įdomesnis taptų svėdasiškių dvasinis gyvenimas, kad jaunoji karta labiau pažintų savo krašto tradicijas bei istoriją, kad sparčiau kiltų Svėdasių kultūros ir ekonomikos lygis, gerėtų buitį. Šia proga kviečiame visus kraštiečius ir kitus Lietuvos žmones, turinčius sentimentų gražiam ir garbingam Svėdasių kraštui racionalių ūkinių idėjų bei ketinimų, burtis į bendriją – stoti į svėdasiškių draugiją „Alaušas“. Čia visi būsimie lygiateisiai minėtos bendruomenės nariai bei kartu darbuosimės savo krašto ir visos Lietuvos gerovei. Iki malonaus susitikimo!

(Tel. ryšiams - 8613 90897)

Vytautas RIMŠA

Draugijos „Alaušas“ tarybos narys ir sekretorius,

Lietuvos bibliotekinių draugijos garbės narys

Europos geografinis centras Vilniaus rajone

Atkelia iš 1 p.

kiausiai pasirinktą pažintines ekskursijas automobilių, dviračių, vandens, pėsčiųjų maršrutais. Jiems reikia pateikti atrakcijų, įvairių laisvalaikio praleidimo variantų.

Tačiau šiems planams įgyvendinti, deja, yra ir objektyvių problemų, todėl labai sveikintina Ūkio ministerijos iniciatyva sukviešti visas suinteresuotas institucijas ir pabandyti spręsti jas, kad Europos geografinis centras būtų patrauklus ir gyvybingas.

Paaikškėjo, kad pirmiausia reikia suderinti teisinius dalykus. Kraštovaizdžio draustinyje ne ką pastatysi. Gal tai galėtų būti kartografinis draustinis, parengiant jam atitinkamus nuostatus, gal būtų galima sumažinti dabartinio statuso draustinio plotą, visais atvejais būtina išsiaiškinti, kokios infrastruktūros apimties objektai būtini, kokios finansavimo galimybės, santykiai tarp valstybinių, savivaldos ir privačių struktūrų.

Labai malonu, kad dalyvavę posėdyje Ūkio, Aplinkos ministerijų, Vilniaus rajono ir Vilniaus miesto savivaldybių, Vilniaus apskrities administracijos atstovai,

mokslininkai, architektai geranoriškai dalijosi mintimis, kaip greičiau sutvarkyti visiems svarbų objektą. Sudaryta darbo grupė numatys darbų seką, terminus, atsakingas institucijas ir asmenis, pasiūlys finansavimo šaltinius, įvertins iki šiol atliktus darbus, atrinks, kas tinka šiandien ir kt. Ti-

kiu, kad ledai pajudėjo, kad netrukus Europos geografinis centras, kaip turistų traukos centras, reprezentuos ne tik Vilniaus rajoną, bet ir visą Lietuvą.

Gediminas PAVIRŽIS

„Voruta“ parduodama

- K110 Vilnius, Geležinkelio 16
- K145 Vilnius, Konstitucijos 12
- K190 Vilnius, Gedimino 7
- K200 Vilnius, Gedimino 13
- K26 Vilnius, Sodų 22
- K44 Vilnius, J.Lelevelio 2
- K45 Vilnius, Gedimino 19
- K48 Vilnius, Gedimino 2
- K5 Vilnius, Sodų 22
- K6 Vilnius, Gedimino 44
- K7 Vilnius, Gedimino 31
- K78 Trakai, Vytauto 90
- K8 Vilnius, Gynėjų 1
- K85 Trakai, Vytauto 37
- K9 Grigiškės Kovo 11-osios 25a
- K91 Vilnius, Geležinkelio 4
- K369 Klaipėda, Taikos pr.101
- K236 Kaunas, Laisvės al./ Ožėškienės g.

Voruta Visos prekių ženklų teisės saugomos	Prenumeratos indeksas 0135	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, Dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė – Vaivadienė, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, dr. Kęstutis Petrulis, G. Paviržis, dr. Antanas Tyla, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius).	Ieva Jankutė, Lietuva Tadas Stomma, JAV Marija Remienė, JAV Bronius Saplys, Kanada
© „Voruta“ 2008. Visa medžiaga (rašiniai) pateikta laikraštyje „Voruta“ yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.	© „Voruta“, 2008. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Devyniolikiteji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 4 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, mob. (8 605) 19 302. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius. Tiražas 1000 egz.	Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66. El. paštas: voruta@voruta.lt. Interneto svetainė: http://www.voruta.lt	Redakcija: Aleksandras Adamkavičius, Martynas Buivys, Vita Tadarovskienė, Albina Trečiokienė, Gražina Zaleckytė, Birutė Žemaitaitytė, Juozas Vercinkevičius